

ISSN 2304-6287

ХАВАРШЫ-ВЕСТНИК
*Карагандинской академии
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан
имени Баримбека Бейсенова*

№ 1

2013

ISSN 2304-6287

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА**

**Қазақстан Республикасы
Ішкі істер министрлігі
Қарағанды академиясының
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Карагандинской академии
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан
№ 1**

ҚАРАҒАНДЫ 2013

Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан
им. Баримбека Бейсенова

Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан

Свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.

Серия основана в 1974 г.

Главный редактор

З. С. Тоқубаев доктор юридических наук, профессор

Редакционная коллегия

К. А. Бакишев доктор юридических наук, профессор
Ж. А. Шалабаев доктор политических наук, профессор
А. О. Шакенов кандидат юридических наук, профессор
С. Н. Исаева кандидат юридических наук, доцент
Г. Ж. Сулейманова кандидат юридических наук
С. К. Алтайбаев кандидат юридических наук
К. Н. Капенова ответственный секретарь

**Над номером
работали**

Редакторы:

Е. Ю. Лухтина
Д. С. Рахымберлі

Корректор:

В. Т. Бирюкова

**Дизайн,
техническое
редактирование и компь-
ютерная вёрстка:**

Г. К. Омарова

Сдано в набор 01. 01. 2013.

Подписано в печать
29. 03. 2013.

Усл. печ. л. 13.

Формат 60×84¹/₈.

Бумага офсетная.

Печать офсетная.

Заказ № 2438

Тираж 500 экз.

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план издания
ведомственной литературы
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2012 г., позиция № 1.

Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124.

Абеуов Е. Т., начальник кафедры АП и АД ОВД Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;

Бисекенов Б. У., магистрант института послевузовского образования Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ЛИЦЕНЗИОННО-РАЗРЕШИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы лицензионно-разрешительной деятельности ОВД на основе анализа нормативных актов и практики ОВД, даются рекомендации по ее оптимизации.

Ключевые слова: оружие, взрывчатые вещества, лицензионно-разрешительные подразделения, охранные структуры, лицензии.

На всех этапах развития нашего государства применение разрешительных мер в регулировании оборота оружия, взрывчатых веществ являлось одной из эффективных форм административной деятельности органов внутренних дел по обеспечению общественной и личной безопасности граждан.

С расширением масштабов законного приобретения и использования служебного и гражданского оружия, взрывчатых веществ и пиротехнических изделий, поступлением в гражданский оборот новых образцов оружия и возложением на лицензионно-разрешительные подразделения обязанностей по контролю за частной охранной деятельностью особое значение приобретает профилактическая работа указанных подразделений, формирование у ее сотрудников навыков привлечения граждан к сотрудничеству в качестве доверенных лиц и установления доверительных отношений.

Нахождение в незаконном обороте большого количества огнестрельного оружия и взрывчатых веществ по-прежнему является наиболее дестабилизирующим оперативную обстановку фактором, обуславливающим совершение особо тяжких насильственных преступлений.

В связи с этим органы внутренних дел уделяют большое внимание проведению оперативно-профилактических мероприятий по проверке владельцев оружия, предприятий, учреждений и организаций, использующих в своей деятельности оружие и взрывчатые материалы, а также частных охранных предприятий и служб безопасности.

Лицензионно-разрешительная деятельность органов внутренних дел играет важную роль в обеспечении общественной и личной безопасности граждан. Она направлена на недопущение приобретения оружия лицами, которые не обладают таким правом, предупреждение совершения преступлений, в том числе против личности, и общественно опасных деяний с использованием оружия и взрывчатых материалов их владельцами, выявление незарегистрированного оружия, привлечение к юридической ответственности лиц, допустивших нарушения лицензионно-разрешительных правил.

На наш взгляд, необходимо:

1) в органах внутренних дел вести учет объектов, охраняемых частными охранными структурами, независимо от места регистрации последних. Это позволит ОВД эффективнее организовать охрану общественного порядка и обеспечение безопасности на обслуживаемой территории и установить цели, преследуемые той или иной охранной структурой;

2) в дежурных частях горрайорганов внутренних дел иметь списки охранных структур, расположенных на территории обслуживания соответствующим горрайорганом, адреса расположения охранных структур и их руководителей, данные о количестве работников и оружия (по видам: нарезное, гладкоствольное, газовое), образцы удостоверений, разрешений и лицензий, выдаваемых лицензионно-разрешительной службой гражданам и частным охранным структурам;

3) командировки работников частных охранных структур за пределы своей территории (города, области) с огнестрельным оружием в обязательном порядке согласовывать с органом внутренних дел по месту нахождения наблюдательного дела на охранную структуру;

4) установить порядок, согласно которому частные охранники обязаны делать отметку в командировочном удостоверении в органе внутренних дел по их прибытии в конечный пункт назначения;

5) в целях предупреждения угрозы общественной и личной безопасности граждан ввести обязательную ежегодную диспансеризацию сотрудников частных охранных структур, имеющих разрешение

на ношение огнестрельного оружия, с представлением в подразделения лицензионно-разрешительной службы медицинских справок по установленной форме;

6) для улучшения взаимодействия и сотрудничества лицензионно-разрешительных служб с негосударственными охранными структурами (частными охранными предприятиями, службами безопасности, ассоциациями и др.) и более активного их привлечения к охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности создать в крупных городах ассоциации охранно-сыскных структур, которые, в частности, взяли бы на себя организацию совместного патрулирования жилых микрорайонов, оказание помощи населению в системе «Гражданская безопасность»;

7) в интересах стимулирования участия частных охранных структур в предупреждении и пресечении преступлений, в обеспечении правопорядка разработать и принять положение о порядке их награждения почетными грамотами, знаками отличий и другими мерами поощрения;

8) разработать основные критерии оценки деятельности охранных структур в охране общественного порядка и обеспечении общественной безопасности;

9) для оказания помощи руководителям частных охранных предприятий и служб безопасности и развития сотрудничества в обеспечении правопорядка закрепить за ними руководящий состав соответствующих органов внутренних дел, а также практиковать совместные инструктажи нарядов полиции и работников частных охранных структур, проведение совместных операций и рейдов. Квалифицированные сотрудники органов внутренних дел могут выступать в качестве советников охранных структур. Это позволит улучшить их взаимодействие с органами внутренних дел в обеспечении общественного порядка и безопасности.

Анализ деятельности частных охранных структур показывает, что значительная часть их работников оказывает помощь органам внутренних дел в борьбе с преступностью и иными правонарушениями добровольно и безвозмездно. Для повышения уровня взаимодействия органов внутренних дел с частными охранными структурами при органах внутренних дел из числа положительно проявивших себя руководителей частных охранных предприятий и служб безопасности могут создаваться координационные советы.

Повышение эффективности лицензионно-разрешительной работы органов внутренних дел требует не только принятия ряда мер организационного характера, но и совершенствования правового регулирования этой работы. Это тем более важно, что существующая правовая регламентация лицензионно-разрешительной деятельности органов внутренних дел не вполне отвечает предъявляемым практикой требованиям. К недостаткам правового обеспечения рассматриваемой деятельности относятся, в частности, правовые пробелы, наличие противоречий и неточных формулировок в нормативных актах.

Важно предусмотреть в законодательстве конкретный срок сдачи в ОВД гражданского оружия лицами, у которых оно остается после смерти его владельца, а также определить последовательность действий органов внутренних дел в случае смерти владельца оружия. Например, в связи со смертью владельца оружия органы внутренних дел предупреждают лицо, у которого оно хранится, о необходимости его регистрации (перерегистрации) либо временной сдачи в орган внутренних дел или передачи другим лицам, а также о возможности продажи оружия с указанием конкретного срока, в течение которого надлежит совершить указанные действия. По истечении установленного срока лицо, хранящее оружие, привлекается к административной ответственности. Могут быть предложены и другие варианты¹.

Требует правового урегулирования порядок аннулирования лицензий и разрешений². Сроки исполнения решений об аннулировании законом не установлены. Решение может быть не исполнено в течение длительного времени по причинам, не зависящим от органов внутренних дел. Не определено, с какого времени лицензия считается аннулированной: со дня вынесения решения о ее аннулировании лицензии или с момента ознакомления лица с решением об этом. Очевидно, наиболее правильный вариант — с момента ознакомления.

Аннулирование лицензии (разрешения) влечет определенные последствия, является основанием не только для изъятия оружия, но и для прекращения частной охранной деятельности.

В случае нахождения лица, лишённого лицензии, в командировке или умышленного уклонения от сдачи органам внутренних дел лицензии и оружия решение о ее аннулировании необходимо предъявлять родственникам владельца лицензии (разрешения) или лицам, проживающим совместно с ним.

Решение об аннулировании лицензии юридических лиц, должно предъявляться руководителям соответствующих предприятий, учреждений и организаций.

¹ Шалашов В. И., Корнев А. П. О наследовании и дарении гражданского оружия // Государство и право. — 1997. — № 1. — С. 68-70.

² Шалашов В. И. Лицензионно-разрешительная деятельность органов внутренних дел (милиции): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1997.

Түйін

Осы ғылыми мақалада ПО лицензиялық-рұқсат ету қызметінің сұрақтары қарастырылады. ПО нормативтік актілері, сонымен қатар лицензиялық-рұқсат ету қызметі талданады және осы қызметті оңтайландыру бойынша ұсыныстар беріледі.

Resume

In this scientific article are studies questions of license allowing activity of law-enforcement bodies, analyzing normatic acts, also allowing activity of law-enforcement bodies and gives recommendations about optimization of this activity of polis.

УДК 342.951

Абеуов Е. Т., начальник кафедры АП и АД ОВД Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;

Ережепов А. У., магистрант института послевузовского образования Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

О ПРИЧИНАХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация. В работе анализируются причины и условия возникновения социальных конфликтов и способы их разрешения.

Ключевые слова: экстремистские настроения, социальные конфликты, правонарушения, преступления, раскол национальных элит, правоохранительная система, институт чрезвычайного положения.

Развитие человечества не всегда происходит в спокойной и миролюбивой форме. Жизнь ставит перед нами все новые и новые социально-экономические, политические, национальные и иные вопросы, разрешение которых зачастую носит спорный характер. Иногда это приводит к резкому обострению противоречий, что может повлечь за собой возникновение крупных социальных конфликтов, перерастающих в вооруженные столкновения, грозящие дестабилизацией или даже разрушением всей социальной системы.

Волна социальных вооруженных конфликтов, ранее более характерных для стран Латинской Америки, Ближнего Востока и Африки, дошла и до Средней Азии. Надежды отдельных политиков на то, что это не коснется нашей страны, не оправдались. Наиболее острыми и болезненными проблемами современности являются социальные вопросы и конфликты, возникающие при обострении отношений между народом и властью.

Дезинтеграция государств нагляднее всего проявляется в экономической сфере. Разрыв хозяйственных связей между регионами, развал финансовой системы вынуждает исполнительные власти областей создавать на своей территории самодостаточную экономику с опорой на внутренние ресурсы. Органы местной власти находятся под влиянием иллюзии, что в условиях кризиса можно выжить, отгородившись от остальной части страны различными барьерами, проповедуя идеологию «опоры на собственные силы». Основой для изоляционистских тенденций становится реальная неравномерность социально-экономического развития регионов, существовавшая еще в бывшем СССР и углубляющаяся по мере реализации реформ.

Падение производства само по себе является существенным фактором обострения как социальных отношений, так и отношений между народом и властью. Оно приводит к обострению борьбы за ресурсы, финансы и доступ к ключевым постам в управлении экономикой республики. Ухудшение условий жизни и сокращение сфер занятости в областях порождает своеобразные формы «отходничества» в другие регионы, при котором основной сферой деятельности для «отходников» становится индивидуальная рыночная торговля и коммерческое посредничество, зачастую с признаками криминализации.

Таким образом, основные причины обострения социальных отношений носят, прежде всего, социально-экономический характер. Даже без исторических, культурных и иных предпосылок они способны

вызвать острый социальный взрыв (например, события в г. Жанаозен). Наличие же такой предпосылки является лишь силой, способной объединить или разъединить общество по различным признакам.

Анализ последовательности и характера многочисленных конфликтов, имевших место на территории стран СНГ, изучение предшествующего им социально-экономического и политического положения в отдельных регионах и в стране в целом позволяют сделать выводы о существовании определенных закономерностей в протекании этих явлений и, соответственно, способствуют нахождению оптимальных путей их предотвращения и ликвидации.

Во-первых, обострению социальных отношений, как правило, предшествует ухудшение экономического положения. Это находит свое выражение в спаде производства, росте цен, безработице, падении реальной заработной платы и, как следствие, в ухудшении благосостояния большинства населения, что ведет к росту напряженности в обществе. Создание самодостаточной экономики ведет к нарастанию борьбы за перераспределение ресурсов, земли, власти.

Во-вторых, в результате экономического кризиса нарастает тенденция к насильственным, экстремистским действиям, которые, по мнению их организаторов, способны решительным образом разрешить проблему или же, по крайней мере, найти выход из создавшегося тупикового положения.

Резко увеличивается количество радикальных изданий, нагнетающих экстремистские настроения и носящих провокационный характер. Возрастает количество правонарушений и преступлений, в которых усматриваются задатки острых социальных конфликтов, увеличивается число нападений на полицейских и охраняемые объекты, растет число краж оружия, появляются незаконные военизированные формирования, идет процесс вооружения населения.

Если на стадии экономического кризиса и политической борьбы за власть действия органов внутренних дел носят, как правило, наблюдательный характер, то на этом этапе именно от их деятельности во многом зависит дальнейшее развитие ситуации. Достаточно незначительного повода, чтобы накопленный в данном регионе негативный потенциал взорвался. Такими поводами социального взрыва могут быть правонарушения или преступления, направленные на отдельные социальные группы, ошибочные решения органов представительной и исполнительной власти, непродуманные действия органов внутренних дел. Слабая реакция государственных правоохранительных органов, органов власти и управления на противоправные действия ведет к потере контроля над ситуацией.

В-третьих, конфликт может приобрести затяжной характер, если стабилизировать обстановку не удалось и произошел вооруженный социальный конфликт, принесший большое количество жертв. При этом введение чрезвычайного положения и привлечение дополнительных сил и средств зачастую носят запоздалый характер и позволяют лишь временно стабилизировать обстановку, но не разрешают сущности конфликта. Даже при наличии значительного количества сил охраны порядка велика вероятность «партизанских», террористических действий противоборствующих сторон.

Приведенные нами общие закономерности представляют собой как бы «каркас» зарождения и развития социальных конфликтов, что не исключает отдельных отклонений, исходя из местных, региональных, исторических особенностей. О необходимости тщательного исследования и своевременного выявления признаков нарастания социальных конфликтов достаточно много сказано нашими учеными¹.

Под факторами понимаются те явления и процессы общественной жизни, которые существенно влияют на возникновение и углубление конфликтов. К основным факторам относятся нерешенные проблемы экономики, раскол национальных элит, бездействие законных органов власти и управления. Перечень факторов может варьироваться в зависимости от местных особенностей. Чем большее количество факторов действует одновременно в данной местности, тем вероятнее возможность возникновения конфликта².

Конфликт как одно из оснований введения чрезвычайного положения, явление, обладающее существенным дестабилизирующим фактором сложившихся общественных отношений, необходимо исследовать. В целях выделения основных качественных характеристик конфликтов ряд ученых группирует их, взяв за основу систематизации такие критерии, как: 1) характер направленности; 2) внешняя форма протекания; 3) масштабность. Такая классификация необходима для выработки методов их разрешения, прогнозирования возможных путей развития, определения степени опасности общегосударственным интересам.

При рассмотрении типов социальных конфликтов важно иметь в виду, в какой форме они протекают, каково их внешнее выражение. Здесь не вызывает сомнения предложенная рядом ученых следующая классификация:

- конфликты мирного характера;
- конфликты противоправного, криминального характера.

В то же время следует отметить, что, признавая обе эти формы, некоторые авторы наделяют их различным содержанием. Например, А. Ф. Майдыков к конфликтам некриминального характера относит конфликты идеологических доктрин, этно-культурные конфликты, конфликты по решению семейно-брачных отношений и др., а к конфликтам криминального характера — стремление национал-экстремистских группировок добиваться власти насильственным путем, изгнание с территории инако-национального населения, открытые столкновения на межнациональной почве³.

И. А. Лесняк, рассматривая мирную (некриминальную) форму конфликтов, говорит, что для нее характерно проведение демонстраций, митингов, забастовок и, в то же время, относит к ней нарушение под различными предлогами норм действующего законодательства в отношении лиц иной национальности по причине их национальной принадлежности, искусственное создание условий для невозможности проживания граждан определенной национальности в какой-либо местности, включая меры экономической блокады⁴.

На наш взгляд, критерий разграничения конфликтов мирного характера и конфликтов криминального характера заключается в самих формах их внешнего проявления. Для конфликтов мирного характера существенно разрешение возникших противоречий мирными, правомерными действиями, с соблюдением действующего законодательства. В ходе такого конфликта используются такие правомерные формы проявления, как обращения в высшие органы власти и управления, решение спорных вопросов в судебном порядке, организация митингов, демонстраций, забастовок с целью отстаивания своих требований. Критерием разграничения в данном случае является правомерность, законность. В связи с этим считаем невозможным относить действия по нарушению законодательства к конфликтам мирного типа.

По нашему мнению, конфликты целесообразно классифицировать по масштабу распространения, т. е. охвату территории⁵. По этому признаку можно выделить конфликты:

- локальные;
- региональные;
- межрегиональные.

Изучение хода развития конфликтов позволяет установить еще одну общую для них черту — стадийность. Стадиям социальных конфликтов было уделено значительное внимание различными учеными⁶. А. Ф. Майдыков, предлагает выделять пять стадий (этапов) развития конфликтов:

- зарождение;
- созревание;
- эскалация;
- стабилизация и разрешение;
- ликвидация негативных последствий.

Некоторые авторы или объединяют несколько из перечисленных стадий в одну, или разделяют их еще на несколько. На наш взгляд, предложенная А. Ф. Майдыковым классификация стадий наиболее оптимальна, так как позволяет выделить наиболее существенные этапы протекания социальных конфликтов, найти наиболее оптимальные пути их урегулирования от зарождения до ликвидации негативных последствий, избежать излишней детализации, носящей прикладной характер.

Считаем, что приведенная нами классификация важна для практической деятельности государственных органов. Отнесение возникшего конфликта к той или иной группе позволит не только лучше понять причины и условия его происхождения, но и предварительно определить возможные варианты его развития, степень общественной опасности и ожидаемые последствия, а, следовательно, своевременно и правильно сделать первоначальные выводы, принять по ним верное, оптимальное управленческое решение. В определенной мере, это может способствовать своевременной локализации и пресечению противозаконных действий на ранней стадии конфликта, дальнейшему поиску способов нормализации обстановки.

Следует сказать, что приведенная нами классификация социальных конфликтов не является исчерпывающей. Возможны и другие ее основания⁷. Кроме того, приведенные типы социальных конфликтов не изолированы друг от друга. Им свойственно перерастание из одного типа в другой, одновременное сочетание различных типов.

В настоящее время для острых социальных конфликтов характерно вооруженное противостояние сторон. Большой размах приобретают такие формы противостояния, как военные действия и терроризм. Конфликты давно уже переросли состояние мирных политических противостояний, локальных стычек между отдельными группами населения и превратились в прямые вооруженные столкновения, вовлекающие большие массы людей.

Поскольку узел накопившихся проблем в короткие сроки разрешить невозможно, на первых порах следует стремиться к сдерживанию дальнейшей эскалации напряженности, добиваться урегулирования наиболее острых форм конфронтации сторон и устранения условий, способствующих разрастанию этих процессов, используя право и его институты. Но для этого необходимо видеть наиболее важные направления его применения, что мы и попытались наметить в настоящей статье. Одновременно необходимо создать действенные государственные, экономические и общественные механизмы, обеспечивающие вместе с механизмом правового регулирования сочетание ценностей и интересов.

С учетом ранее приведенной классификации, первостепенное значение по нашему мнению, приобретают следующие направления деятельности:

- 1) для социальных конфликтов мирного характера —
 - разработка и совершенствование экономической, политической систем, обеспечение реализации равных прав всех граждан с учетом общегосударственных интересов и, наконец, недопущение перерастания социальных конфликтов мирного характера в криминальные;
- 2) для социальных конфликтов криминального характера:
 - а) локального масштаба — совершенствование механизма их ликвидации обычными мерами воздействия силового характера;
 - б) регионального и межрегионального масштаба — совершенствование государственной системы их разрешения, ликвидации и устранения вредных последствий с применением чрезвычайных мер, выходящих за рамки обычного регулирования.

Практика свидетельствует, что меры, принимаемые по нормализации обстановки в период острых социальных конфликтов криминального характера, не отвечают остроте ситуации и не приводят к заметному ее улучшению. Это свидетельствует о том, что государственные институты, включая правоохранительную систему, все еще недооценивают уровень социальной напряженности и конфликтности в обществе и не разработали эффективных мер по их предотвращению и пресечению.

Единственно действенной формой пресечения острых социальных конфликтов криминального характера в региональном или межрегиональном масштабе стал институт чрезвычайного положения.

- ¹ В настоящее время имеются научные разработки М. Д. Волкова, А. А. Злобина, А. Ф. Майдыкова, Э. Н. Ожиганова и др.
- ² Петров С. В. Основные факторы межнациональных конфликтов и их индикаторы. — М., 1993. — С. 142.
- ³ См.: Роль и место ОВД в предупреждении и разрешении межнациональных конфликтов: Мат-лы научн.-практ. конф. в Академии МВД РФ. — М., 1993.
- ⁴ Лесняк И. А. Управление органами внутренних дел по обеспечению общественного порядка и безопасности в условиях межнациональных конфликтов: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1992. — С. 23.
- ⁵ Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. — М., 1992. — С. 498.
- ⁶ См.: Роль и место ОВД в предупреждении и разрешении межнациональных конфликтов: Мат-лы научн.-практ. конф. в Академии МВД РФ. — М., 1993.
- ⁷ Лесняк И. А. Указ. раб. — С. 32-34.

Түйін

Осы ғылыми мақалада әлеуметтік дағдарыстарға жол берген себептер мен жағдайлар талқыланады және қорытындылар беріледі.

Resume

In this scientific article questions, the reasons and factors of the various social conflicts are studied. The reasons and the conditions promoting are analyzed. emergence of the social conflicts and was given the corresponding conclusions.

ӘОЖ 343.985.3

Т. З. Аймағанбетов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы заң институты бастығының орынбасары, күндізгі оқыту факультетінің бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП МӘЛІМЕТТЕРІНДЕ ҚЫЛМЫС ТУРАЛЫ АҚПАРАТТЫҢ ПАЙДА БОЛУ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ

Аннотация. Мақалада бухгалтерлік есеп мәліметтерінде қылмыстық әрекеттер туралы ақпараттың пайда болу заңдылықтары қарастырылған. Қылмыс белгілері мен бухгалтерлік есеп әдісінің элементтері арқасында оның белгілерінің көрсетілуіне анықтама беріледі.

Түйін сөздер: криминалистика, бухгалтерлік есеп, есеп беру, қылмыс, қылмыс іздері мен белгілері, түгендеу, бейнелеу заңдылығы, бухгалтерлік есеп әдісі, есепшот, диагностика, ақпарат.

Ақпарат сөзін кеңінен қарастырсақ бір зат туралы хабарлама, мәлімет, түсініктеме, баяндама мағынасын береді. Бірақ ақпараттың ғылыми түсінігіне анықтама сұрағы бойынша әртүрлі көзқарастар бар екені мәлім. Мысалы, В. Д. Грабовский мен М. К. Каминскийлардың пікірлері бойынша: «...криминалист үшін ақпарат мәлімет, мағлұмат, өзара қарым-қатынастағы объектілер құрамаларының мағынасы ретінде емес, элементтерінің көптүрлігімен көрсетілетін сол құрамалардың абстракты (дерексіз) «кесіндісі» ретінде қарастырылады... Басқаша айтқанда, ақпараттың криминалистикалық бағалануы материалдық объектілерді теңдестіру (тождество, дәл тану) немесе жіктеу (дифференциация) үшін жол ашады»¹.

Атақты ресейлік криминалист Р. С. Белкин ақпараттың пайда болу процесін бейнелену процесімен тығыз байланыстырған. Оның пікірінше: «Дәлелдеу процесіне қатысты сол айналада бейнелену нәтижесі ретіндегі өзгерістер — осы оқиға туралы ақпарат, яғни қылмыс оқиғасы туралы жоруға мүмкіндік беріп көмектесетін фактілік (дерек) мәліметтер. Сондықтан, ақпараттың пайда болу процесі ол бейнелеу процесі, ал оның пайда болуы — сол процестің нәтижесі»².

Әлбетте, нақты тану субъектісімен қабылданбай тұра материалдық тасымалдағыштардағы ақпарат ықтимал (потенциалды) болып мойындалуы керек, содан кейін ғана ақпарат маңызды (актуалды) ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, маңызды ақпараттың көлемі ақпаратты пайдаланушы-субъектінің біліктілігіне тәуелді.

Бухгалтерлік ақпарат — бұл бухгалтерлік есеп әдісі негізінде қалыптасатын заңды тұлғаның шаруашылық өмірінің фактілері туралы мәліметтер. Материалдық тасымалдағыштарда бейнеленген бухгалтерлік ақпарат ықтимал (потенциалды) болып саналады, ал оны тану субъектісімен қабылданғаны — маңызды (актуалды) ретінде қарастырылады. Бухгалтерлік ақпараттың қайнар көзі болып жеке тұлғалардың заңды тұлғалардың құралдары және міндеттемелерінің құрамы мен мөлшерлерін өзгерту бойынша іс-әрекеттері саналады.

Айта кететін жайт, отандық заңнама бойынша заңды тұлғалар бухгалтерлік есеп жүргізуге міндетті.

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстарды тергеу тәжірибесінде қылмыстың іздері мен белгілерін табу мақсатында тергеу субъектісі бухгалтерлік ақпаратқа жүгінетіні барлығына мәлім. Бұл бухгалтерлік ақпаратта сондай іздер мен белгілердің бейнеленетінін куәландырады.

Бухгалтерлік ақпараттағы қылмыстық қызметтің іздері мен белгілері бейнелену заңдылықтарына көшпес бұрын із бен белгілердің ғылыми түсініктерін анықтау қажет екені айқын болар.

Р. С. Белкиннің пікірінше: «...криминалистика ғылымының барлық салаларының жалпы, теориялық бөлігі болып із құрылу механизмі туралы ілім саналады. Із құрылу механизмі туралы ілімінде дәлелдеу процесінің басты заңдылықтары болып саналатын ақпараттың пайда болу заңдылықтары көрсетіледі. Ең алдыменен осы заңдылықтарды, содан кейін табу, зерттеу, бағалау және іздерді пайдалану заңдылықтарына іздермен жұмыс жасау құралдары мен әдістері, ізқұраушы объектіні идентификациялау, диагностикалық, трасологиялық, баллистикалық және тәжірибенің басқа сұрақтарын шешулер негізделеді»³.

Біздің пікірімізше, криминалистикалық тұрғыдан, қылмыс белгілері қылмыс іздерінен ақпараттың көлемі және қасиетімен ажыратылады. Қылмыс белгілері іздерге қарағанда шамалы ақпаратталынған. Егерде қылмыс іздері қылмыс болды деп көрсетсе, белгілер болса қылмыс болуы мүмкін дейді, мәселен, өзінің мазмұны бойынша әрекеттер мен айналаны өзгерту туралы ақпарат қылмыс іздері туралы ақпаратқа жақынырақ келеді. Бірақ қылмыс оқиғасы туралы шешім шығару үшін қосымша ақпарат қажет етіледі.

Бухгалтерлік ақпараттағы қылмыстық қызметтің іздері мен белгілері бейнелену заңдылықтарын зерттеу үшін айқындаушы мағына ретінде қылмыс механизмінің ғылыми ұғымын қарастырған абзал.

Бұл бухгалтерлік ақпаратта бейнеленетін қылмыстық іс-әрекеттер механизмінің кейбір элементтері туралы анық ұғым болуымен түсіндіріледі.

Р. С. Белкин қылмыс механизмін күрделі динамикалық жүйе ретінде қарастырған. Оның пікірінше, «осы жүйенің элементтері болып келесілер кіреді:

- 1) қылмыс субъектісі;
- 2) қылмыс субъектісінің өз әрекеттеріне, оның салдарына, астастарына деген көзқарасы;
- 3) қол сұғушылық заты;
- 4) айқындалушы (детерминделген) әрекеттер жүйесі ретіндегі қылмыс әдісі;
- 5) қылмыстық нәтиже;
- 6) қылмыс оқиғасына қатысты орны, уақыты және басқа жағдайлары;
- 7) қылмыс жасалуына көмектесуші немесе бөгет жасаушы жағдайлар;
- 8) оқиғаның кездейсоқ (белсенді және бейтарап) қатысушылары болған тұлғалардың жүріс-тұрысы мен әрекеттері;

9) әрекеттер (қылмыс әдісі) мен қылмыстық нәтиже, оқиғаға қатысушылар, жағдай мен әрекеттер, қылмыс субъектісімен) қол сұғушылық заты арасындағы байланыс пен қарым-қатынастар»⁴.

Бухгалтерлік ақпараттағы қылмыстық қызметтің іздері мен белгілері бейнелену заңдылықтары бар немесе жоқ деген сұраққа жауап беру үшін бухгалтерлік есеп мағынасын анықтаған артық етпес.

Бұл жөнінде арнайы әдебиетте бірнеше пікірлер айтылған болатын. Біздің ойымызша, ең дұрыс және айқын анықтаманы профессорлар В. Ф. Палий және Я. В. Соколов берген: «Бухгалтерлік есеп дегеніміз — шаруашылық процестерді басқару үшін құрылған шаруашылық қызмет фактілері туралы ақпаратты бақылау, тіркеу, топтастыру, шоғырландыру, талдау және жіберу жүйе»⁵.

Осы көзқарасты негізге ала отыра, шаруашылық қызмет фактілерін бақылау және тіркеу жүйесі ретіндегі бухгалтерлік есеп қылмыстық қызмет іздерін тек олардың шаруашылық қызмет немесе бухгалтерлік есепте шаруашылық қызмет мәліметтерін бейнелеу процесіне әрекет еткен жағдайда ғана тіркеп бейнелей алады.

Сонымен, қылмыстық қызметтің бухгалтерлік ақпаратта бейнеленуі заңдылық па? Бұл сұраққа жауап беру үшін бухгалтерлік есеп әдісі туралы хабардар болу қажет, яғни шаруашылық қызмет фактілері туралы ақпаратты бақылау, тіркеу, топтастыру, шоғырландыру, талдау және жіберу әдістері туралы.

Бухгалтерлік есепте шаруашылық қызмет фактілерін бақылау мен оларды тіркеу құжаттау, түгендеу және бағалау көмегімен жүргізіледі. Бухгалтерлік есепте шаруашылық қызмет фактілері шаруашылық операциялар түрінде көрсетіледі, яғни кәсіпорынның құралдары мен олардың қайнар көздерінің құрамындағы өзгерістер әкелетін, оларды орналастыру бойынша операциялар. Құжаттау, түгендеу және бағалау бухгалтерлік есеп әдісінің элементтері болып табылады.

Аталған элементтердің әр қайсысының бухгалтерлік ақпараттағы қылмыстық қызметтің бейнелену заңдылығына әсер беруі келесі факторлармен айқындалады:

Құжаттау — ақшалай бағаланатын барлық шаруашылық операцияларды жаппай үздіксіз құжаттауды талап етеді. Осындай әдіспен де қылмыстық операцияларда құжатталынады. Оларды құжаттамауға амал жоқ, мәселен, ақша құралдары мен материалдық құндылықтар тек құжаттар негізінде ғана шығынға жазылады.

Түгендеу — бухгалтерлік есеп жүйесіндегі жазбалардың бухгалтерлік есеп объектілердің фактілік жағдайына сәйкес келуін тексеруге бағытталады. Бухгалтерлік есепшоттарында бейнеленген қандай да болсын объектінің қалдықтары туралы мәліметтерді олардың нақты (фактілік) жағдайымен салыстыра отыра есептің дұрыстығы тексеріледі. Есептің дұрыс болмау себептеріне қылмыстық әрекеттер жатқызылуы мүмкін. Сондықтан, қылмыстық әрекеттер орын алған жағдайда, түгендеу бухгалтерлік ақпарат пен нақты ақиқат арасындағы қарама-қайшылықтарды шарасыз айқындауы қажет.

Бағалау — бухгалтерлік есеп жүйесінде бейнеленетін барлық шаруашылық операциялар міндетті түрде ақша өлшеуіштерінде бағаланады. Бағалау тәртібі бухгалтерлік заңнамамен реттеледі. Пайдақор себеппен байланысты қылмыстық әрекеттер қолданыстағы тәртіппен салыстырғанда құндық бағаның өсуіне немесе кемуіне әкеліп соғады. Сонымен, қылмыстың белгілі бір әдістерінде міндетті түрде бухгалтерлік есеп әдісінің элементі болатын бағалау қозғалады, демек, ол қылмыстық әрекет есепті де бейнелейді.

Калькуляция — шаруашылық операциялар, яғни, материалдық құндылықтарды иемденумен, дайындалған және сатылған өнімнің өзіндік құнын анықтаумен, кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижелерін есептеумен калькуляциямен байланысты. Сондықтан, қаржылық нәтижелерді бұрмалаумен (мысалы, салықтық немесе басқалар) байланысты қылмыстар калькуляция тәрізді бухгалтерлік есеп әдісінің элементі салдарынан шарасыз бухгалтерлік ақпаратта бейнеленеді.

Есепшоттар — бухгалтерлік есепшоттарындағы жазбалар белгілі бір белгілер бойынша топтастырылған құжаттар негізінде орындалады. Сондықтан, егерде қылмыстық әрекет құжаттарда бейнеленсе, ол сөзсіз бухгалтерлік есепшоттарында да орын табады.

Бухгалтерлік есепшоттарында жалған жазбалар жолымен қылмыс жасалған жағдайда, мысалы, құжатсыз жазбалар немесе бастапқы құжаттарға сәйкес келмейтін жазбалар жолымен, бастапқы құжаттар мен бухгалтерлік есепшоттардағы жазбалар арасында міндетті түрде қарама-қайшылықтар туындайды. Сонымен, қылмыстық әрекет бухгалтерлік есепшоттарда әділ бейнеленеді.

Екі жақты жазу — қандай да болсын шаруашылық операция жоқ дегенде есептің екі объектісінде бір уақытта өзгерістер әкеледі. Және де кейде әртүрлі кәсіпорындарда. Сондықтан, қылмыстық әрекет есептің бір объектісінде бейнелене отыра, бухгалтерлік есептің өзімен өзара байланысты объектісінде де әділдікпен бейнеленеді. Бұл жағдай құжаттардың бір бөлігі және бухгалтерлік есепшоттардағы жазбалардың жойылған кездерінде қылмыс белгілерін табуға мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік баланс және есеп беру — бухгалтерлік есепшоттардағы жазбалар негізінде құрастырылады. Қылмыстық әрекет бухгалтерлік есепшоттарда бейнеленген жағдайда оның бухгалтерлік баланс пен есеп беруде көрсетілуі заңдылық болып саналады.

Егерде шаруашылық қызметті өзгерте отыра қылмыстық әрекеттер құжаттарда, бухгалтерлік есепшоттарда бейнеленбей қалса, есеп беруде экономикалық сәйкессіздіктер орын табады, ал оларды арнайы талдамалы әдістемелер көмегімен табуға болады.

Айта кететін бір жайт, қылмыстық әрекет кейде бухгалтерлік есеп әдісінің бір элементінде бейнеленіп, келесінде көрсетілмеу мүмкін. Бұл жағдайда «есептік сәйкессіздіктер» орын табуы мүмкін, ал олар болса өз беттерімен қылмыс белгілері болулары ықтимал.

Жоғарыда айтылған дәлелдер қылмыстық әрекеттердің бухгалтерлік ақпаратта бейнеленудің әділ заңдылығы мен бухгалтерлік есеп әдісінің элементтері арқасында оның белгілерінің көрсетілу туралы шешім шығаруға мүмкіндік береді.

¹ Селиванов Н. А., Эйсман А. А., Грабовский В. Д., Каминский М. К. Теория криминалистической идентификации, дифференциации и дидактические вопросы специальной подготовки сотрудников органов БХСС. — Горький, 1980. — С. 13.

² Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики. — М., 1996. — С. 119.

³ Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 2. Частные криминалистические теории. — М., 1997. — С. 56.

⁴ Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики. — М., 1996. — С. 118.

⁵ Палий В. Ф., Соколов Я. В. Введение в теорию бухгалтерского учета. — М., 1979. — С. 26.

Резюме

В статье рассматриваются закономерности возникновения в данных бухгалтерского учета информации о преступной деятельности. Дается определение признаков преступления и его проявления благодаря элементам метода бухгалтерского учета.

Resume

The article deals with patterns of occurrence in the accounting records of information about criminal activity. Contain a definition of a crime and its manifestations through the elements of the method of accounting.

УДК 343 (075.8)

Аманжолова Б. А., доцент кафедры уголовного права и криминологии КарГУ им. Е. А. Букетова, кандидат юридических наук;

Алтыбаев Е., магистрант первого курса профильной магистратуры юридического факультета КарГУ им. Е. А. Букетова

ОТЛИЧИЕ НЕЗАКОННОГО УЧАСТИЯ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТ СМЕЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы различия состава незаконного участия в предпринимательской деятельности от таких смежных преступлений, как воспрепятствование законной предпринимательской деятельности, мошенничество, злоупотребления должностными полномочиями.

Различие необходимо уметь проводить для более полной и точной квалификации состава незаконного участия в предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, уголовная ответственность, превышение власти, должностные полномочия, служебные полномочия.

Проведенный нами анализ судебно-следственной практики, мнений ученых и практических работников показал: во-первых, в Республике Казахстан сложилась неоднозначная судебная практика при квалификации такого преступления, как незаконное участие в предпринимательской деятельности, предусмотренного ст. 310 УК РК; во-вторых, правоприменительные органы испытывают трудности при разграничении незаконного участия в предпринимательской деятельности и таких смежных преступлений, как превышение власти и должностных полномочий (ст. 308 УК РК), мошенничество (ст. 177 УК РК), воспрепятствование законной предпринимательской деятельности (ст. 189 УК). Четкое их разграничение имеет большое значение как с научной, так и с практической точек зрения, так как это будет влиять на правильную квалификацию совершенного деяния.

Отличие незаконного участия в предпринимательской деятельности от злоупотребления должностными полномочиями (ст. 307 УК РК). Объектом злоупотребления должностными полномочиями является нормальная деятельность государственного аппарата. Дополнительными объектами следует признать конституционные права и свободы человека и гражданина, имущественные и иные интересы граждан, организаций и государства.

Объектом незаконного участия в предпринимательской деятельности являются урегулированные законом общественные отношения, складывающиеся по поводу преимуществ для себя или других лиц или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям.

Данное преступление может быть совершено как путем действия, активного использования лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему должностным лицом своих полномочий, так и путем бездействия, когда указанное лицо сознательно не исполняет своих обязанностей, например, попустительствует преступлению. Объективная сторона характеризуется наступлением последствий в виде существенного нарушения прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства; наличием причинной связи между деянием и наступившими последствиями. Между незаконными действиями лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, либо приравненных к ним лиц и наступившими последствиями должна быть установлена причинная связь, отсутствие которой исключает уголовную ответственность по ст. 307 УК РК. Состав по конструкции является материальным.

Следовательно, незаконное участие в предпринимательской деятельности отличается от злоупотребления должностными полномочиями тем, что оно, во-первых, совершается только путем активных действий, во-вторых, не требует наступления вредных последствий и тем самым относится к формальному составу преступления.

Субъекты преступлений, предусмотренных ст. ст. 310 и 307 УК РК, совпадают, ими являются лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, или приравненные к ним должностные лица. Единственное отличие можно усмотреть в отсутствии в ст. 310 УК РК такого квалифицирующего признака преступления, как совершение преступления лицом, занимающим ответственную государственную должность, который есть в ч. 3 ст. 307 УК РК, что, на наш взгляд, должно получить отражение в самостоятельной части ст. 310 УК РК.

С субъективной стороны незаконное участие в предпринимательской деятельности отличается от злоупотребления должностными полномочиями умышленной виной только в виде прямого умысла.

Возникает вопрос: как следует квалифицировать действия виновных лиц, которые, наряду с незаконным участием в предпринимательской деятельности, злоупотребляют своими служебными полномочиями? По ст. 310 УК РК или требуется совокупность ст. ст. 307 и 310 УК РК?

На наш взгляд, в тех случаях, когда лицо, уполномоченное на выполнение государственных функций, либо приравненное к нему или должностные лица наряду с незаконным участием в предпринимательской деятельности злоупотребляют, предоставляя льготы, своими служебными полномочиями, не связанными с учреждением организации, действия виновных следует квалифицировать по совокупности ст. ст. 307, 310 УК РК. Если злоупотребление служебными полномочиями вышеуказанных лиц связано с незаконным участием в предпринимательской деятельности, совершенное деяние следует квалифицировать только по ст. 310 УК РК. Наша позиция согласуется с положением, содержащимся в ч. 3 ст. 12 УК РК, где говорится: «Если одно и то же деяние подпадает под признаки общей и специальной норм соответствующих статей настоящего Кодекса, совокупность преступлений отсутствует, и уголов-

ная ответственность наступает по статье Особенной части настоящего Кодекса, содержащей специальную норму».

Однако, как показало проведенное нами исследование, правоприменительные органы не всегда учитывают это требование закона, что приводит к неправильной квалификации преступления.

Отличие незаконного участия в предпринимательской деятельности от мошенничества (ст. 177 УК РК). Его, прежде всего, следует проводить по объекту посягательства. Объектом мошенничества является собственность.

С объективной стороны незаконное участие в предпринимательской деятельности отличается от мошенничества учреждением или участием в организации лица, уполномоченного на выполнение государственных функций, либо приравненного к нему лица, либо должностного лица, тогда как мошенничество выражается в хищении чужого имущества и приобретении права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием. Обманом при мошенничестве могут выступать: сообщение ложных сведений либо умолчание об обстоятельствах, сообщение о которых являлось обязательным. Варианты обмана при мошенничестве разнообразны. При злоупотреблении доверием потерпевший добровольно передает свое имущество преступнику. Субъекты преступлений, предусмотренных ст. ст. 310 и 177 УК РК, различны: в первом случае это лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, либо приравненные к ним лица, должностное лицо, а во втором это любое вменяемое физическое лицо, достигшее шестнадцатилетнего возраста. Кроме того, незаконное участие в предпринимательской деятельности по конструкции является формальным составом преступления, т. е. не требует наступления вредных последствий, тогда как мошенничество относится к материальному составу преступления и считается оконченным, в соответствии с разъяснением п. 7 нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан «О судебной практике по делам о хищениях» от 11 июля 2003 г., когда имущество изъято и виновный имеет реальную возможность пользоваться или распоряжаться им по своему усмотрению. С субъективной стороны оба состава совершаются с прямым умыслом. Кроме того, для наличия состава мошенничества обязательным условием является корыстная цель. Проведенные нами исследования уголовных дел показали, что незаконное участие в предпринимательской деятельности часто совершается с мошенничеством.

Отличие незаконного участия в предпринимательской деятельности от воспрепятствования законной предпринимательской деятельности (ст. 189 УК РК). Объектом воспрепятствования законной предпринимательской деятельности являются отношения, связанные с государственным регулированием в предпринимательской деятельности. Дополнительным объектом выступают права граждан на занятие законной предпринимательской деятельностью.

Следовательно, отличие между этими преступлениями по объекту посягательства заключается в том, что если при воспрепятствовании законной предпринимательской деятельности нарушается право граждан на занятие законной предпринимательской деятельностью, то при незаконном участии в предпринимательской деятельности у виновного лица нет права заниматься предпринимательской деятельностью как таковой.

С объективной стороны отличие составов преступлений, предусмотренных ст. ст. 310 и 189 УК РК, следует усматривать в следующем: воспрепятствование законной предпринимательской деятельности сопровождается, во-первых, неправомерным отказом в государственной регистрации индивидуального предпринимателя или юридического лица; во-вторых, уклонением от регистрации индивидуального предпринимателя или юридического лица; в-третьих, неправомерным отказом в выдаче специального разрешения (лицензии) на осуществление определенной деятельности; в-четвертых, незаконным ограничением самостоятельности либо иным незаконным вмешательством в деятельность индивидуального предпринимателя или юридического лица с использованием своего служебного положения.

По конструкции воспрепятствование законной предпринимательской деятельности является формально-материальным. При формальных признаках преступление считается оконченным с момента ограничения прав и законных интересов индивидуального предпринимателя или коммерческой организации, ограничения самостоятельности либо иного незаконного вмешательства в деятельность индивидуального предпринимателя или коммерческой организации, или воспрепятствование законной предпринимательской деятельности осуществлялось в нарушение вступившего в законную силу судебного акта.

Материальный характер рассматриваемого преступления заключается в том, что вышеперечисленные действия причинили крупный ущерб. Крупным ущербом, согласно примечанию к ст. 189 УК РК, признается ущерб, причиненный гражданину на сумму, в сто раз превышающую расчетный месячный показатель, либо ущерб, причиненный организации или государству на сумму, в пятьсот раз превышающую минимальный месячный расчетный показатель, установленный законодательством Республики Казахстан на момент совершения преступления.

Субъектом преступления, предусмотренного ст. 189 УК РК, является должностное лицо, тогда как субъектом незаконного участия в предпринимательской деятельности наряду с должностным лицом являются лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, и приравненные к ним лица. В отличие от незаконного участия в предпринимательской деятельности субъективная сторона воспрепятствования законной предпринимательской деятельности может выражаться как в прямом, так и в косвенном умысле.

Түйін

Мақалада кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу құрамын, заңды кәсіпкерлік қызметке кедергі жасау, алаяқтық, лауазымдық өкілеттіліктерін теріс пайдалану сияқты іргелес құрамдардан ажырату мәселелері қарастырылған. Қылмыстарды ажырату кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу құрамын толық және дұрыс анықтауға қажет.

Resume

The article represents matters of the illegal participation's contents differences in entrepreneurial activities from a related crimes. Such as obstruction of the legitimate business activities, fraud, authority abuse. Distinction needs to be able to conduct a more complete and accurate training of illegal participation in entrepreneurial activities.

УДК 342.95/343.7

Амангельдиев Д. А., старший преподаватель-методист факультета заочного обучения Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

МЕЛКОЕ ХИЩЕНИЕ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА ПО АДМИНИСТРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В Республике Казахстан за мелкое хищение чужого имущества лицо несет административную ответственность по ст. 136 Кодекса РК об административных правонарушениях. Однако это правонарушение и такое преступление, как «хищение» имеют единые корни и различаются не столько по форме своего проявления, сколько по размерам причиненного ущерба, и тогда лицо привлекается к ответственности уже по уголовному законодательству.

Ключевые слова: правонарушение, административное законодательство, чужое имущество, ущерб, собственность, хищение, мошенничество, материальные блага, кража.

Органы внутренних дел традиционно уделяют значительное внимание борьбе с мелким хищением чужого имущества (ст. 136 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях — далее КРКобАП). Необходимо напомнить, что в Казахстане еще в 90-х гг. XX в. в соответствии с Указом Президента РК, имеющим силу Закона, от 12 мая 1995 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан» данная статья Кодекса была не только переименована, но и сам состав правонарушения значительно расширен. Этим же Указом была введена уголовная ответственность за повторное административное правонарушение (ст. 77 УК КазССР), что, на наш взгляд, являлось отступлением от общепризнанной мировой уголовной политики, которая отрицает составы с административной преюдицией.

Однако правовую характеристику этого правонарушения следует осуществлять с учетом норм как административного, так и уголовного права, поскольку административный проступок «мелкое хищение» и такое преступление, как хищение (ст. 175 «Кража», ст. 176 «Присвоение или растрата вверенного чужого имущества», ст. 177 «Мошенничество», ст. 178 «Грабеж», ст. 179 «Разбой», ст. 180 «Хищение предметов, имеющих особую ценность», ст. 181 «Вымогательство», ст. 182 «Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием» УК РК) имеют единые корни и различаются не столько по форме своего проявления, сколько по размерам причиненного ущерба. Так, в примечании к ст. 175 УК РК «Кража» указывается: «Мелкое хищение чужого имущества, принадлежащего на праве собственности организации или находящегося в ее ведении, совершенное путем кражи,

мошенничества, присвоения или растраты, не влечет уголовной ответственности. Лицо, виновное в его совершении, несет административную ответственность в соответствии с законом. Хищение признается мелким, если стоимость похищенного имущества не превышает десятикратного размера месячного расчетного показателя, установленного законодательством Республики Казахстан на момент совершения деяния».

В этом смысле мы присоединяемся к мнению К. Ф. Шергиной, которая отмечает, что мелкое хищение, «будучи одним из видов хищений государственного или общественного имущества, обладает признаками, присущими всей группе преступлений против собственности»¹.

Говоря об объекте, на который посягают административно наказуемые мелкие хищения, одни авторы называют в качестве такового собственно имущество (как в смысле отдельных вещей², так и в смысле совокупности вещей³); другие — отношения права собственности (субъективные, объективные)⁴; третьи — собственность в общем смысле этого понятия (причем только государственную или общественную)⁵.

На наш взгляд, более приемлемой является позиция профессора В. Д. Резвых, полагающего, что объектом хищения выступают не вещи сами по себе и не право собственности как юридическая категория, а только регулируемые и охраняемые правом отношения⁶. Действительно, в экономическом значении термин «собственность» может быть представлен как отношения между людьми по поводу производства, распределения, обмена и потребления материальных благ. В юридическом же смысле — это полномочия, выражающиеся в правоотношениях по поводу владения, пользования и распоряжения этими материальными благами⁷.

Исходя из изложенного, считаем, что объект мелкого хищения — общественные отношения, складывающиеся по поводу производства, распределения и потребления материальных благ. Что же касается предмета этих правонарушений, то он требует корректировки (по отношению к действующей норме КРКобАП) в плане учета всех форм собственности, требующих административно-правовой защиты, в соответствии с Конституцией Республики Казахстан и действующим законодательством.

Последствием мелкого хищения является, прежде всего, то, что законный владелец имущества лишается возможности пользования им по своему усмотрению. Правонарушитель же приобретает такие возможности, что наносит вред как производственным, так и распределительным и иным отношениям по поводу собственности.

Так, объектами частной собственности выступают не только имущество в его традиционном понимании, но и средства производства, включая предприятия, здания, сооружения, оборудование и т. п. В нашем случае это означает, что частная собственность также может быть предметом противоправных посягательств в форме мелких административно наказуемых хищений.

В литературе уже высказывались соображения относительно того, как множественность форм собственности должна найти свое отражение в названии и диспозиции административного законодательства. В частности, И. П. Голосниченко предложил такую конструкцию: «Мелкое хищение имущества трудового хозяйства граждан, предприятий, учреждений, организаций»⁸.

Учитывая вышеизложенное, примечание к ст. 175 УК РК «Кража» и диспозицию ст. 136 Кодекса РК об административных правонарушениях «Мелкое хищение чужого имущества» целесообразно после слова «растраты» дополнить словосочетанием «злоупотребления служебным положением или мошенничества».

¹ Шергина К. Ф. Ответственность за мелкие хищения государственного или общественного имущества // Советская юстиция. — 1975. — № 4. — С. 18.

² Советское уголовное право. Часть Особенная. — М., 1951. — С. 193.

³ Пионтковский А. А., Меньшагин В. Д. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. — М., 1951. — С. 193.

⁴ Фролов Е. А. Объект и преступные последствия при посягательствах на социалистическую собственность // Сб. ученых трудов Свердловского юридического института. — Свердловск, 1968. — С. 106; Матышевский П. С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в Украинской ССР. — Киев, 1972. — С. 31; Уголовное право УССР. Особенная часть. — Киев, 1989. — С. 94.

⁵ Административная ответственность граждан. — Пермь, 1974. — С. 9.

⁶ Резвых В. Д. К вопросу об объекте хозяйственного проступка, наказуемого в административном порядке // Проблемы борьбы с хищениями государственного и общественного имущества. — Горький, 1975. — С. 53-54.

⁷ Алексеев С. Народное достояние и собственность // Правда. 1989. 10 нояб.

⁸ Голосниченко И. П. Предупреждение корыстных правонарушений средствами административно-правового воздействия: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Киев, 1990. — С. 30.

Түйін

Қазақстан Республикасында бөтен біреудің ұсақ мүлкін ұрлағаны үшін тұлға ҚР әкімшілік жауапкершілік кодексінің 136 бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Алайда, бұл құқық бұзу-

шылық және мұндай қылмыс, «ұрлық» сияқтылардың бірыңғай тамыры болады және қанша зиян келтірілген мөлшерінен өзінің көрінген формасынан соншалықты танылады, сонда тұлға жауапкершілікке қылмыс заңдылығы бойынша тартылады.

Resume

In the Republic of Kazakhstan for such offense as petty theft of someone else's property, the person bears administrative responsibility according to Art. 136 of the Code of RK about administrative offenses. However such offense as «petty theft» and such crime as «plunder» have uniform roots and differ not so much in a form of the manifestation, how many by the extent of the caused damage, and then the person is made responsible already by the criminal legislation.

ӘОЖ 574 (075.8)

С. А. Асатаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, экология магистрі

ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ

Аннотация. Бұл мақалада экологиялық білім мен тәрбие беру арқылы әрбір адамның жалпы экологиялық мәдениеттілігін қалыптастыруға бағытталған экологиялық үздіксіз білім мен тәрбие берудің өзектілігі қарастырылады.

Түйін сөздер: экологиялық білім мен тәрбие беру, экологиялық жауапкершілік, ғылыми-техникалық прогресс, экологиялық сана, экологиялық ойлау, экологиялық этика, экологиялық мәдениет.

Қазақстан Республикасы тұрақты дамудың жаңа жолына түскен кезеңде жастарды ізгілікке, эстетикаға, отансүйгіштікке баулитын экологиялық білім мен тәрбие берудің маңызы арта түсуде. Себебі, «табиғат-қоғам-адам» жүйесіндегі қарым-қатынастардың шиеленісуі жылдан-жылға күшейіп, экологиялық зардаптар тіршілікке қауіп төндіріп отыр.

Экологиялық білім беруге деген қажеттілік адамның өміріне қажет қолайлы ортаны қамтамасыз етумен байланысты. Қоршаған ортаның сапасы адамның негізгі құқығының бірі — денсаулықты және дамудың негізгі мақсатын анықтайды. Экологиялық білім беру табиғатқа адамгершілік қатынасты қалыптастыру, табиғатты өзгертудің шекті мөлшерін анықтау үшін, адамның одан әрі өмір сүруі мен дамуына мүмкіндік беретін мінез-құлқының арнайы әлеуметтік-табиғи заңдылықтарын меңгеру үшін қажет.

Экологиялық білім берудің негізгі мақсаты — табиғатқа деген жауапкершілік қатынасты қамтамасыз ету. Экологиялық білім беру дегенде әрбір адамның жалпы экологиялық мәдениеттілігін қалыптастыруға бағытталған үздіксіз білім, тәрбие беру және даму процестерін түсінеміз. Экологиялық жауапкершілік адамның мына қасиеттерімен байланысты: өзінің іс-әрекетін бақылау, табиғи ортадағы өзінің іс-әрекетінің жақын кезеңдегі және болашақтағы нәтижелерін болжай білу, өзіне және басқаларға сын көзбен қарай білу және т. б.¹

Экологиялық білім беру дегеніміз — әртүрлі деңгейдегі экологиялық білімдерді меңгеру. Экологиялық білім берудің екі негізгі бағыты бар қоршаған ортаны қорғаудың жалпы ілімі негізінде тәрбиелеу және табиғатпен антропогенді экожүйелердің өзара қатынасының жалпы заңдылықтары туралы арнайы білім беру. Ал, білім беру жүйесін экологизациялау — экологиялық ойлардың, принциптер мен көзқарастың басқа пәндерге енгізу және экологиялық білімді әртүрлі салалардың мамандарын дайындау.

Ғылыми-техникалық прогрестің жедел дамуы барысында, қоғам мен табиғаттың қарым-қатынас мәселелеріндегі күрделі шиеленістерді дұрыс шеше білу, бүкіл жер шарының болашағын, әрбір азаматтың өмірін сақтауға мүмкіндік туады. Өйткені, өндірістің дамуы барысында табиғи қорлардың дағдарысқа ұшырауына, қоршаған табиғи ортаның ластануына себепші болып, жаңа дағдарыстардың туындауына ұйытқы болды.

Табиғат әлемі адамдардың тіршілік ету ортасы. Ал, адамдар табиғатсыз өмір сүре алмайды. Соңғы жылдардағы мемлекеттік жоспарларды орындау, өндірісті өркендету негізгі міндет болып, табиғатты (ауаны, суды, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін) қорғап, ядролық жарылыстар, табиғат байлықтарын

орынсыз пайдалану, табиғатты ауруға ұшыратты. Жұтатын ауамыз, ішетін суымыз, жейтін тамағымыздың құрамында улы заттар көбейді. Заводтардан шығатын қалдықтар сүзгіден дұрыс өткізбестен ауаға таралып, осының нәтижесінде өкпе, рак, жүрек, психикалық аурулар саны көбейіп барады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне сүйенсек, аурулардың 80-90 пайызы ішетін ас суынан және жұтатын ауадан туындап отырған көрінеді.

Қазіргі технологиялық заманға сай экологиялық білім мен тәрбие берудің мақсатына:

- қоршаған ортаға жауапсыздықпен қараушыларға жол бермеу;
- жастардың бойында экологиялық мәдениет дағдысын қалыптастыру;
- қоғамдық пайдалы еңбек және еңбек тәрбиесі арқылы табиғатты қорғау, күту және жақсарту;
- экологиялық білімді насихаттау жатады.

Қазіргі уақытта экологиялық тәрбие беру жер бетінің әрбір тұрғынын қамтуға тиісті бүкіл халықтық мәселеге айналып отыр.

Экологиялық тәрбие берудің жалпы стратегиялары мен барлық мемлекеттердің осы саладағы әрекеттерін біріктіру Біріккен Ұлттар Ұйымының халық ағарту, ғылым мен мәдениет жөніндегі (ЮНЕСКО) мемлекетаралық ұйымының тікелей атсалысуының арқасында жүзеге асуда.

Париж қаласында 1968 жылы ЮНЕСКО-ның ұйымдастыруымен биосфераның ресурстарын қорғау және тиімді пайдалануға арналып өткізілген үкіметаралық конференциясында экологиялық білім берудің ғаламдық сипаты тұңғыш рет аталып өтті.

Швейцарияда 1971 жылдың желтоқсан айында өткен бірінші Еуропалық конференция табиғат қорғаудағы халық ағарту мәселелеріне арналып, осы саладағы атқарылуы тиіс іс-шаралардың жобалары белгіленді.

Тбилисиде 1977 жылы ЮНЕСКО мен ЮНЕП-тің (БҰҰ-ның қоршаған ортаға байланысты бағдарламасы) бірге отырып өткізген үкіметаралық конференциясы қоршаған ортаны қорғаудың білім беру саласына арналып, экологиялық білім мен тәрбие берудің халықаралық деңгейде дамуындағы маңызды кезең басталды².

Көптеген ғалымдар экологиялық тәрбиені әртүрлі дүниетанымдық, саяси, адамгершілік, эстетикалық, құқықтық, еңбек т. б. тәрбие элементтерінен тұратын, өзара тығыз байланысқан жүйе ретінде қарастырады.

Соның мазмұнын анықтау үшін аталған ұғымдарға қысқаша мінездеме берсек.

Экологиялық сана — қоғамдық және жеке адам санасының бір бөлігі, адамның табиғатқа өзара қатынасындағы білімі, сенімі және дағдысының жиынтығы.

Экологиялық ойлау — табиғаттағы алуан түрлі өзгерістердің бір-бірімен экологиялық факторлар мен себеп-салдар байланысын ашып түсіну. Ойлау арқылы экологиялық заңдылықтар жүйесі және оның құрылысының күрделі анықталып, жана заңдылықтарды игеруге жол ашады.

Экологиялық этика — айналадағы табиғи ортамен қарым-қатынастағы мінез-құлық нормалары мен ерекшеліктерін білу және оны сақтау.

Экологиялық мәдениет — экологияның білім беру жүйесінің міндетті бір бөлігі, адамның материалдық және рухани тіршілігін қамтиды. Екіншіден, экологиялық мәдениет — табиғатты танып білу, пайдалану және жаңартумен байланысты іс-әрекет түрлерінің негізі.

Экологиялық тәрбие мен білім беру — көп сатылы үрдіс. Біріншіден, адамның, қоғамның табиғатқа әсер ету ортасындағы білімнің ғылыми жүйесін негіздейді. Екіншіден, жеке тұлғаның адамгершілік дүниетанымын тәрбиелейді. Экологиялық білім мен тәрбие табиғат ресурстарын тиімді пайдалану және қоршаған ортаны қорғауда белсенді әрекет жасай алатын жеке тұлғаның экологиялық сенімін қалыптастырып, белсенділігін көтереді.

Экологиялық білім деңгейін көтеруде бұқаралық ақпарат құралдарының, радио-теледидардан берілетін хабарлардың, дәрістердің, интернеттен алынатын экологиялық деректердің, жастардың экологиялық санасын қалыптастыруда рөлі айрықша. Сондай-ақ, олардың экологиялық мәдениетін қалыптастыратын семинар, баспасөз конференциялары, дөңгелек үстел т. б. экологиялық тәрбиенің қайнар көзі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде 183-бабында экологиялық тәрбие мен білім берудің жалпыға бірдей және үздіксіз жүргізілу қажеттілігі көрсетіледі³.

«Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқатының артуын қамтамасыз ету мақсатымен, Президентіміз Н. Назарбаевтың «Қазақстан 2030» атты халыққа Жолдауында адамдардың денсаулығын жақсарту, ауруларды болдырмау және салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін экологиялық проблемаларды шешу қажеттігі айтылған. Осы Жолдауда: «Экологиялық нашар ахуал бүгінде адам өлімі 20 пайызға себеп болып отыр, ол кейбір аймақтарда жағдайы мұнан да қиын, отандастарымыздың үштен бірі сапалы тамақтанбау да теріс демографиялық салдарға әкеп соғады делінген⁴.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында келесі сын-қатерлерге тоқталды. Олар: жаһандық демографиялық теңгерімсіздік, жаһандық азық-түлік қауіпсіздігіне төнетін қатер, судың тым тапшылығы, жаһандық энергетикалық қауіпсіздік, табиғи ресурстардың сарқылуы, табиғи ресурстарды басқарудың түбегейлі жаңа жүйесін енгізу қажет деп көрсетті⁵.

Озон қабатының жұқаруы, улы тұзды жаңбырлардың жаууы, химиялық заттармен ластануы — адамның іс-әрекетінен жасалған қасірет болып табылады. Табиғаттың осындай күйге ұшырап, еліміздің көптеген жерлерінің апат аймағына айналуының бір себебі — экологиялық білім мен тәрбиенің төмендігі.

Соңғы XX ғасырдың екінші жартысында адам баласының алдынан шыққан, табиғатты қорғау мәселесі, жастарды соған сай оқыту мен тәрбиелеудің қажеттілігі туындап, экологиялық мәселелер қазір әлемде өзінің қоғамдық мәні жоғалған алдыңғы қатардағы мәселенің біріне айналды. Қазақстан Республикасының Конституциясының 6-шы бабы жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекеттің меншігі екендігі, олардың мемлекет қорғауында болатындығын мәлімдейді, осы конституцияның 38-ші бабы Қазақстан Республикасының азаматтарына табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндеттейді⁶.

¹ Оспанова Г. С., Бозшатаева Г. Т. Экология: Оқулық. — Алматы, 2002.

² Жатқанбаев Ж. Ж. Экология негіздері. — Алматы, 2004.

³ Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы № 212 Экологиялық Кодексі.

⁴ Назарбаев Н. Ә. Қазақстан-2030. — Алматы, 1997.

⁵ Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың ««Қазақстан-2050»». Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. 2012. 14 желтоқсан.

⁶ Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы, 2007.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы экологического образования и воспитания в соответствии с современными требованиями.

Resume

In this article the problem of ecological education in accordance with the modern requirements.

УДК 378.01(075.8)

Асатаев С. А., преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, магистр экологии;

Баймуханов Е. М., старший преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, кандидат политических наук

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СРС ПО ДИСЦИПЛИНАМ КАФЕДРЫ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН: «СОЦИОЛОГИЯ», «ПОЛИТОЛОГИЯ», «ЭКОЛОГИЯ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ»

Аннотация. В статье рассматриваются возможности дисциплин «Политология», «Экология и устойчивое развитие», «Социология» в плане самостоятельной работы слушателей. В своей работе мы применяем СРС в контексте практических занятий.

Ключевые слова: высшая школа, аргументация, систематизация, СРС, самореализация слушателей.

Самостоятельная работа слушателей — важная составная образовательного процесса. В эпоху новых дистанционных технологий в образовании именно самостоятельная работа является одной из самых действенных форм эффективного образования.

Самостоятельная работа слушателей — это контролируемая преподавателем работа обучаемых, без непосредственного участия его в ней; вид учебной работы, в которой слушатель, лишь направляемый педагогом, сам находит решение поставленных задач, опираясь на доступные источники информации и опыт. Поиск необходимой информации, ее анализ, обобщение, систематизация, сравнение, аргумента-

ция своей позиции — все эти профессиональные качества специалиста невозможно воспитать вне самостоятельной работы. Кроме того, самостоятельная работа формирует такие нужные специалисту качества, как воля, инициатива, независимость, самостоятельность решений.

Самостоятельная работа слушателей — это познавательная деятельность, средство обучения, которое определено целью, направлено на обучение, воспитание и развитие учащегося, она помогает ориентироваться в потоке информации и накапливать собственный опыт, является фактором самодисциплины, мощным инструментом педагогического менеджмента в образовательной сфере.

Высшая школа отличается от других ступеней образования высокой степенью самостоятельности слушателей. Знания, умения и навыки никогда не станут достоянием человека, если они не представлялись объектом его собственной деятельности. Формирование оптимальной системы самостоятельной работы слушателя базируется на четкой, слаженной организации. Система самостоятельной работы представляет собой цикл взаимосвязанных мероприятий, которые обеспечиваются бюджетом времени, наличием методического обеспечения и помещений, мотивацией и стимулированием, достаточной материально-технической базой.

В образовательной среде вуза самостоятельная работа слушателей присутствует во многих формах работы. Чаще всего в самостоятельной подготовке, когда слушатель, действуя соответственно указаниям преподавателя, одновременно может проявить свою индивидуальность, способности, опыт, первичные знания и умения. Добавим, что участие слушателей в научно-исследовательской работе предполагает их самостоятельный творческий поиск новых аспектов исследования, видение незапланированных граней изучаемого явления. Обязательная самостоятельная работа слушателей предусмотрена учебным планом и программами учебных дисциплин: подготовка к занятиям; изучение материала для самостоятельной подготовки; выполнение рефератов, докладов. Все формы учебной работы содержат обязательный самостоятельный компонент. «Необязательная» самостоятельная работа слушателей — подготовка докладов, рефератов, выступления на конференциях, участие в конкурсах и олимпиадах, культмассовой работе — не включена в учебные планы и основана на добровольном участии в ней. Надо отметить, что именно здесь проявление творческих способностей, инициативы и других качеств, участвующих в самореализации личности, проявляется наиболее эффективно. Это можно объяснить тем, что отсутствие обязательств исключает формализм, и деятельность слушателей протекает более свободно и интересно.

Богатый потенциал для самостоятельной работы слушателей представляют дисциплины «Политология», «Экология и устойчивое развитие», «Социология». Преподаватели кафедр общеобразовательных дисциплин Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова разрабатывают специальные задания, которые слушатели выполняют на занятии, предлагая свои решения, демонстрируя результаты работы. Слушатели проводят исследования по самостоятельно выбранной ими теме, анализируют литературу, делают выводы по исследуемой проблеме и обосновывают свою позицию. Этот вид деятельности способствует развитию речи, формирует умение отстаивать свою позицию, аргументировать, лидерские качества. Активизировать самостоятельную работу слушателей, заставить их задумываться и делать выбор, основываясь на собственном опыте, а также найти максимально верное решение в противоречивых ситуациях помогают проблемное изложение лекционного материала, ведение диалога со слушателями. Слушатели с удовольствием занимаются этой работой, т. к. у них появляется возможность самореализоваться, высказаться, возможно, повысить свой статус в группе. Они организуют интересные дебаты по актуальным вопросам изучаемых дисциплин.

Таким образом, самостоятельная работа слушателя — это ведущий вид деятельности в современном образовании. Продуктивная познавательная деятельность вызывает у слушателей массу вопросов. Несмотря на высокую мотивацию, интерес, базу школьных умений, первокурсники плохо подготовлены к самостоятельной работе. У них полностью отсутствуют умения конспектировать, выделять главное, обобщать, систематизировать и анализировать. Учить этому, знакомить с правилами самостоятельной работы и ее особенностями призваны преподаватели вуза.

Түйін

Мақалада «Саясаттану», «Экология және тұрақты даму», «Әлеуметтану» пәндерінің мүмкіндіктері тыңдаушылардың өзіндік жұмыс жасау жоспарында қарастырылады.

Resume

In the article the features of IWS on «Politology», «Ecology», «Sociology» have been observed.

Абдикамалова И. К., инспектор отдела по воспитательной работе Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

ПРЕВЫШЕНИЕ ВЛАСТИ ИЛИ ДОЛЖНОСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ, СОВЕРШЕННОЕ СОТРУДНИКАМИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ (УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА)

Аннотация. Особую тревогу и озабоченность в обществе вызывает коррупционная преступность, в том числе превышение власти или должностных полномочий, совершенное сотрудниками органов внутренних дел. В статье рассматривается уголовно-правовая характеристика этого деяния.

Ключевые слова: органы внутренних дел, превышение власти, должностные полномочия, коррупция, взяточничество, нарушение, служебная обязанность.

На современном этапе развития казахстанского общества существенную угрозу его национальной безопасности составляет коррупционная преступность, среди которой особое место занимает превышение власти или должностных полномочий.

Криминальная ситуация в стране демонстрирует негативную динамику совершаемых преступлений, что вызывает особую тревогу и озабоченность политиков, исследователей, работников правоохранительных структур, которым в борьбе с преступностью отведена особая роль. Они должны обеспечить правильное применение действующего законодательства по борьбе с коррупцией, укрепить доверие общества к государству, его институтам, повысить эффективность антикоррупционной деятельности. Однако вместо того чтобы развернуть целенаправленную борьбу с коррупцией «на местах», сотрудники правоохранительных органов часто сами оказываются субъектами коррупции. Взяточничество и превышение власти становится распространенным явлением среди сотрудников государственных органов, в том числе и органов внутренних дел, что угрожает подрыву доверия граждан к ним. Сотрудники органов внутренних дел не всегда используют широкий спектр полномочий, определенный Законом Республики Казахстан «О правоохранительной службе Республики Казахстан» от 6 января 2011 г., на благо службы, что оказывает крайне негативное влияние на нравственно-политический климат в обществе и способствует усилению в нем социально-психологической напряженности.

В уголовном законодательстве РК превышение власти или должностных полномочий определено как совершение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом действий, явно выходящих за пределы его прав и полномочий и повлекших существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства.

Это деяние считается преступлением средней тяжести (ч. ч. 1 и 2 ст. 308 УК РК), а при наличии квалифицирующих обстоятельств, предусмотренных ч.ч. 3 и 4 ст. 308 УК РК, — тяжким преступлением.

Непосредственным объектом превышения власти или должностных полномочий является нормальная деятельность определенного элемента аппарата власти и управления (государственных органов, органов местного самоуправления, аппарата управления в Вооруженных силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан). Поскольку превышение власти или должностных полномочий приводит к существенному нарушению прав и законных интересов граждан, организаций, охраняемых законом интересов общества и государства, постольку наряду с основным непосредственным объектом имеются и дополнительные объекты данного преступления, которыми в зависимости от обстоятельств совершения преступления могут быть отдельные конституционные права и свободы человека и гражданина, имущественные и иные экономические интересы граждан, организаций или государства и др. Таким образом, в качестве дополнительного объекта могут выступать общественные отношения и интересы, обеспечивающие охрану и свободу человека и гражданина (здоровье, честь и достоинство личности — конституционные права и свободы гражданина и другие ценности).

Содержание объективной стороны превышения власти или должностных полномочий заключается в общественно опасном посягательстве на общественные отношения, которые составляют объект преступления и находятся под охраной уголовного закона. Это посягательство проявляется в действиях, явно выходящих за пределы предоставленных лицу по службе полномочий; последствиях в виде существенного нарушения прав и законных интересов граждан или организаций, охраняемых законом интересов общества или государства; причинной связи между явным превышением виновным лицом пределов предоставленных ему полномочий и наступившими последствиями.

Объем прав и полномочий субъектов коррупционных преступлений определяется их должностной компетенцией, которая закрепляется в различных нормативных актах (законах, уставах, положениях, инструкциях, приказах). Чтобы решить, совершило ли должностное лицо действия, явно выходящие за пределы его полномочий, нужно установить эти пределы, выяснить, каким именно правовым актом они регулируются, и какие его положения были нарушены.

По своей конструкции диспозиция ст. 308 УК РК является описательной. Ряд авторов считает ее бланкетной, поскольку компетенция должностного лица определяется не только законами, но и приказами, инструкциями, в зависимости от нарушения которых и следует давать уголовно-правовую оценку действиям¹. По мнению А. Я. Светлова, в случае превышения власти или должностных полномочий должностным лицом следует установить, какие нормативные акты или ведомственные инструкции определяют его компетенцию, и, «сопоставив ее с совершенным деянием, установить, где виновный явно вышел за пределы предоставленных ему прав и полномочий»².

Такое категоричное утверждение является, на наш взгляд, не совсем верным, поскольку только закон определяет полномочия должностного лица. Так, Закон РК «Об органах внутренних дел» от 21 декабря 1995 г. в ст. ст. 10-11 определил полномочия сотрудников ОВД, выход за рамки которых следует расценивать как превышение власти или должностных полномочий. К примеру, в п. 2 ст. 11 «Права органов внутренних дел» сказано, что органы внутренних дел в лице уполномоченных на то должностных лиц для выполнения возложенных задач в пределах своей компетенции имеют право «при подозрении в совершении преступлений и административных правонарушений проверять у граждан документы, удостоверяющие их личность, а также другие документы, необходимые для проверки соблюдения установленных правил, контроль за выполнением которых возложен на органы внутренних дел»³. Вопросы, регулирующие правовые основания задержания подозреваемых лиц в совершении преступления, решаются на основе закона — ст. 132 УПК РК и т. д.

Каждому отдельному праву, предоставленному законом органам внутренних дел, корреспондируется другое право, закрепленное соответствующим законом, а не инструкцией. При отступлении от требований инструкций нарушается сам порядок, процедура отправления служебных обязанностей, но это еще не нарушение закона, которое неизбежно должно влечь нарушение прав и интересов, охраняемых уголовным законом. Другими словами, мы имеем дело как бы с двумя этапами поведения должностного лица. Во-первых, первоначальные действия, связанные с нарушением порядка выполнения служебных обязанностей; во-вторых, непосредственное нарушение требований закона, т. е. выход за рамки должностных, властных полномочий. На первом этапе должностное лицо будет привлечено к дисциплинарной ответственности. Если лицо, продолжает неправомерное поведение, оно нарушает закон. К примеру, сотрудник полиции, находясь при исполнении служебных обязанностей, употребил спиртные напитки и ушел с поста, за что был снят руководством со службы и наказан в дисциплинарном порядке. В данном случае налицо грубое нарушение служебных обязанностей. Но если этот же сотрудник, употребив спиртное, необоснованно задержал гражданина, причинил вред здоровью, то факт совершения преступления будет неоспорим.

Материалы судебной практики убедительно доказывают, что преступному превышению власти или должностных полномочий всегда предшествует нарушение должностным лицом своих служебных обязанностей⁴.

При превышении власти или должностных полномочий сотрудник ОВД может использовать свой авторитет, должность, контакты и т. п., но превышать власть может только в процессе выполнения служебных обязанностей. Должностное лицо, использующее свои связи, влияние за рамками службы, не может нести уголовную ответственность за превышение власти или должностных полномочий.

Кроме того, суды не во всех случаях устанавливают, имеется ли в совершенном деянии существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства, и в зависимости от этого оценивают деяние как преступное или не преступное. Нередко одинаковые последствия расцениваются по-разному: в одних случаях — как существенное нарушение, в других — как несущественное.

¹ Акылбеков С. С. Борьба с коррупцией в органах государственной власти и управления: криминологические и уголовно-правовые аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. — Караганда, 2007.

² Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. — Киев, 1978. — С. 38.

³ Закон РК «Об органах внутренних дел РК» // [online.zakon.kz.](http://online.zakon.kz/) / document/?doc_id=1004063

⁴ Тургумбаев Е. З. Уголовная ответственность за превышение власти и должностных полномочий. — Алматы, 2004. — С. 29.

Түйін

Қоғамдағы ерекше қауіп-қатер және алаңдаушылық тудырған сыбайласқан қылмыс өкілетті лауазымымен немесе биліктің шектен шығуы, ішкі істер органдарының қызметкерлерімен жасалған болып табылады.

Мақалада бұл қылмыстық-құқықтық мінездеменің әрекеті қарастырылған.

Resume

The special alarm and concern in society is caused by corruption crime among which the special place occupies excess of the power or the powers of office, made by the staff of law-enforcement bodies. But to give a legal assessment to actions of the official it is necessary to consider the criminal and legal characteristic of this act.

УДК 343.3./7

Абиров О. Т., магистрант Академии финансовой полиции РК

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С НИМ

Аннотация. В статье рассматриваются причины появления и распространения взяточничества в государственном аппарате Казахстана — экономические, социальные и политические. Это связано также с менталитетом государственного аппарата и гражданской позицией населения нашей страны.

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, финансирование бюджета, механизмы борьбы, социальная среда, политическая среда, экономическая среда, статус судебной власти, геополитическое положение, прозрачность государственного аппарата

Специфика Казахстана и в целом всех Центрально-азиатских республик состоит в том, что здесь действует неофициальное право. Деятельность гражданско-политической сферы базируется не на официальных основах права, а на так называемых «неписаных законах» неофициального права. Теневая экономика дополняет теневую политику. Предприниматели при осуществлении своей деятельности чаще руководствуются неофициальными связями, нежели установленными нормативами.

Причины появления взяточничества в государственном аппарате можно разделить на внешние и внутренние¹.

К внутренним причинам относятся: экономические — нехватка экономических факторов, отсутствие прозрачности в распределении государственного бюджета, приватизации и неэффективная таможенная и налоговая системы; политические — бюрократия, неэффективная кадровая политика, отсутствие прозрачности, дисбаланс между тремя ветвями власти, неразвитость институтов гражданского общества; социальные — низкий уровень жизни населения, низкий уровень заработной платы, коррумпированный менталитет; правовые — правовой нигилизм, неразвитость правовых механизмов в целом; тип государственного устройства — снижение контролирующих функций центра по отношению к исполнительной вертикали, отсутствие института выборности руководителей местных исполнительных органов власти («круговая порука») и многое другое.

Внешние причины составляют геополитическое и геоэкономическое положение Казахстана. Казахстан находится в окружении государств, для которых характерны патриархально-традиционные формы социальных интеракций. Это приводит к тому, что в стране отсутствуют активные внешние стимулы к политической модернизации.

Наличие богатых сырьевых ресурсов способствует активизации иностранного капитала в лице транснациональных компаний и совместных предприятий, подключившихся к процессу перераспределения собственности. Для более успешного внедрения на казахстанский рынок эти компании принимают установленные внутриказахстанские правила игры, поощряя коррупцию на уровне мега- и мезовласти. Коррупция рассматривается ими как один из инструментов быстрого и успешного решения их стратегических задач².

Взятничество как элемент коррупции чаще всего произрастает в обществе, где вмешательство государства обладает высокими полномочиями в системе политической и экономической, и тем самым создается высокий уровень коррумпированности общества.

Но в большинстве случаев данное определение не оправдывает себя, поскольку основано на только социально-экономическом подходе к объяснению явления. На практике взяточничество проявляется по схеме не только «предприниматель — чиновник», но и «чиновник — чиновник». Например, сегодня на «административном рынке» существуют определенные расценки за утверждение того или иного чиновника в той или иной должности. В такой системе принято платить за политическую поддержку, за оказанные услуги либо просто в качестве благодарности.

В целом взятки выполняют функции:

- 1) стабилизации. Если в экономике происходит застой, то нелегальные рычаги приводят ее в равновесие;
- 2) компенсации. При сбоях в экономической системе играет восстанавливающую функцию дополнительных источников бюджетирования;
- 3) «смягчителя». В период политических и экономических кризисов теневая экономика обеспечивает население товарами повседневного спроса³.

В системе государственной власти выделяют два уровня коррупции. Первый — взятки, которые берут чиновники нижнего уровня из-за маленькой заработной платы, небрежного отношения руководства к этому. Второй уровень — взятки за заключение крупных контрактов, отмывание денег за рубежом, выдачу разрешений на проведение банковских операций с бюджетными средствами, предоставление кредитов, льготных экспортных квот, назначение на высокооплачиваемые либо позволяющие иметь незаконный доход должности в государственном управлении⁴.

В Казахстане отсутствует отдельный институт по правам человека, и прокуратура не всегда справляется с возложенными на нее обязанностями защиты прав граждан, хотя и является на данный момент единственным государственным механизмом защиты прав и свобод граждан. Правоохранительные органы Республики Казахстан работают достаточно активно, но неслаженно и зачастую даже конкурируют. Это происходит из-за частой смены норм законодательства, недостаточной связи со СМИ и общественностью, а также неправильного их управления. Эта система также нуждается в коррекции.

Взятничеству в судебной системе способствует недостаточное финансирование данной сферы, не совсем продуманная кадровая политика, недостаточный контроль за исполнением обязанностей судебной системы политической средой.

Взятничеству способствуют также взаимоотношения налоговой и предпринимательской сферы в Казахстане. Субъекты малого и среднего бизнеса подвержены большому числу проверок со стороны налоговых служб, что приводит к увеличению количества теневых операций и, соответственно, росту доходов в нелегальной сфере.

В результате новые рабочие места не создаются, а государство не получает доходы за счет налогов. Большая часть предпринимателей предпочитает решать вопросы не через государственный аппарат, а через личные связи и путем дачи взятки.

Для ликвидации одной системы, пораженной коррупцией, необходимо изменить условия ее существования, ликвидировать причины, ее порождающие, выстроить новую систему отношений, препятствующую возрождению прежних отношений. Необходимо разрушить все связи (структуру) элементов коррупционной системы и выстроить новые отношения на основе принципов, противодействующих появлению ее элементов.

Наиболее «взяткоемкими» являются здравоохранение, образование, трудоустройство и «улаживание правонарушений».

Предметом взяточничества является также государственный бюджет. На данный момент нельзя назвать процесс бюджетирования прозрачным. Поскольку право формирования бюджета и расходования составляющих его средств находится в исключительной компетенции правительства, то нет гарантий, что в случае проведения соответствующих проверок члены Счетного комитета получают объективную информацию и подлинные документы. Злоупотребления в бюджетной системе во многом стимулируются отсутствием действенного парламентского контроля⁵.

Для искоренения фактов взяточничества необходимо создать прочный механизм саморегуляции экономической и политической систем, так, чтобы все «функции взяточничества» выполняла легальная политическая система. Из-за отсутствия подобных механизмов взяточничество всегда будет наиболее удобной и эффективной в продвижении и защите экономических и политических интересов системой.

Сегодня в Казахстане проводятся следующие мероприятия по борьбе со взяточничеством:

- 1) законодательные — 4,3 %;

- 2) освещение в СМИ — 1,7 %;
- 3) повышение зарплаты — 1,6 %;
- 4) курсы — 1,3 %;
- 5) наказания — 1,2 %;
- 6) постоянные проверки — 1,1 %;
- 7) семинары — 0,7 %;
- 8) телефоны доверия — 0,8 %;
- 9) беседы — 0,5 %;
- 10) социальные гарантии госслужащим — 0,5 %;
- 11) контроль со стороны кадров — 0,4 %;
- 12) ужесточение борьбы с коррупцией в высших эшелонах власти — 0,4 %;
- 13) прозрачность доходов — 0,4 %;
- 14) работа КНБ и финансовой полиции — 0,4 %.

По мнению государства, наиболее эффективны первые три вида мероприятий.

Практикующие специалисты наиболее пораженными коррупционными правонарушениями считают сферы инвестирования, использования бюджетных средств, государственных и негосударственных пенсионных фондов, приватизации, государственных материальных ресурсов, объекты нефтегазоперерабатывающей промышленности, зерновой комплекс, кредитно-финансовую и банковскую сферы. Результаты экспресс-опроса, проведенного группой VIPProblem, показали, что наиболее отчетливо феномены коррупции в Казахстане проявились в процессе: выделения кредитов отечественным компаниям — 65 %; передачи предприятий под иностранное управление — 55 %; массовой приватизации — 50 %; малой приватизации — 50 %; формирование правящих элит на республиканском и местном уровнях — 34 %; разрешительных процедур в малом бизнесе — 17 %⁶.

Недостаточно активная гражданская позиция населения, незащищенность его прав и свобод не позволяют людям в полной мере принять участие в антикоррупционной политике государства из-за боязни распространять и принимать информацию о моментах взяточничества, из-за преобладания в менталитете граждан взяточничества как эффективного метода решения проблем.

¹ Камназаров М. М. Роль международных организаций в борьбе с коррупцией. — Астана, 2011 — С. 7.

² Доскалов В. А. Причины и условия, способствующие совершению коррупционных правонарушений в государственных органах. — Астана, 2011. — С. 3.

³ Алауханов Е. М. Криминология: Учебн. — Алматы, 2008. — С. 67.

⁴ Ипатов А. А. Криминалистика: Учеб.-метод. комплекс. — М., 2008. — С. 119.

⁵ Камназаров М. М. Указ. раб. — С. 6.

⁶ Доскалов В. А. Указ. раб.

Түйін

Аталған мақалада парақорлықтың Қазақстанның мемлекеттік аппаратта пайда болу себептері аса толығымен ашылған. Қазіргі таңда, Қазақстан Конституциясында адам құқықтары мен бостандықтары ең басты құндылыққа алынғанмен, адам құқықтары толығымен қорғалмайды. Мемлекет парақорлықты алдын алу бойынша шаралар өткізіп, заңнамалық актілер шығаруда, бірақ та, бұл саясат тиімді емес. Бұл құқықбұзушылықты, оны еліміздің азаматтық қоғамында өсу себептерін түбімен жойған жөн. Бұл тек қана экономикалық, әлеуметтік және саяси себептермен ғана емес, сонымен қатар, еліміздегі мемлекеттік аппарат ділін және адамдардың азаматтық позицияға да байланысты. Аталған мақала тақырыбы мемлекеттік аппаратты және еліміздің беделін жоятын бұл құқықбұзушылықты түбімен жою бойынша жұмысты жетілдіру үшін маңызды болып табылады.

Resume

In this article the fullest illumination of the reasons of emergence of bribery in government of Kazakhstan is considered. At present, despite declaration as the Constitution of Kazakhstan of the rights and freedoms of the person in head of values, the rights of citizens remain aren't completely protected. The state holds events and creates legislative measures for bribery prevention, but this policy is insufficiently effective. It is necessary to eliminate roots of this offense, the reason of its growth in civil society of the country. It is connected not only with the economic, social and political reasons, but also with mentality of government and a civic stand of people of our country. The subject of this article is work actual for development on eradication this unichizhayushchy government and image of the country to the phenomenon.

Д. Б. Алиева, ҚР Қаржы академиясының магистранты

ҰЙЫМДАРҒА САЛЫНАТЫН САЛЫҚТАРДЫ ТӨЛЕУДЕН ЖАЛТАРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада экономикалық, соның ішінде ұйымдарға салынатын салықтарды төлеуден жалтару саласындағы қылмыстардың туындау себептері, аталған себептердің бірі ретінде ұйымдарға салынатын салықтарды төлеуден жалтару саласындағы қылмыстық заңнамадағы оқылықтар қарастырылған. Осыған орай, аталған оқылықтарды жетілдіруге байланысты ұсыныстар келтірілген.

Түйінді сөздер: ұйымдарға салынатын салықтарды төлеуден жалтару, салықтық қарым-қатынастар, кәсіпорындар, салық саласындағы қылмыстармен күрес, салық төлемдерінен жалтару әдісі.

Қазақстан Республикасында қалыптасқан құқықбұзушылықтың, соның ішінде қылмыстың тұрақты өсу тенденциясы қоғамдағы адамгершілік саяси ахуалға аса зиянды әсерін тигізіп отыр, онда адами психологиялық күйзелістің, адамдардың ертеңгі күнге және өзінің қауіпсіздігіне деген сенімсіздігінің күшеюіне жағдай жасайды.

Жалпы қылмыстардың құрамында экономикалық қылмыс елеулі орын алады. Республикадағы экономикалық жағдай кредиттік-қаржылық жүйеде көрініс бермей қалмайтын дағдарыстық құбылыстармен сипатталады. Осы жағдайларда экономика мен қоғам аса ауыр жағдайда тұр. Дағдарыстық хал-ахуал ұлғайып, экономикалық апатқа алып баруы мүмкін. Мемлекет ақша айналымын, бағаны, банктер мен салықтарды елеулі дәрежеде бақылаудан шығарып алды. Осымен байланысты кредиттік қаржылық қатынастардағы экономикалық қылмыстар банк істері саласында, ақшалай есеп айырысу жүйесінде түрлі қылмыстық формаларда, бәрінен бұрын қаржыны рұқсат етілмеген жолмен қолмақол ақшаға айналдырумен, жалған ақша жасау процестерінің ұлғаюымен, салықтар мен басқа да бюджетке міндетті төлемдерді төлеуден жалтарушылықпен көрініс табады.

Тұтастай экономикалық қылмыстардың туындауына және жасалуына құныққан пайдакүнемдік қылмыстар, реформалардың құқықтық базасындағы кемшіліктер, мемлекеттік органдардың тарапынан басқару аппараты, кәсіпорындар мен кәсіпкерлер әрекетінің заңдылығын бақылаудың жоқтығы, құқық қорғау органдары жұмысындағы кемшіліктер жағдай жасайды.

Экономикалық қылмыстың өсуіне тағы да бірқатар себептер әсер етеді, олар: әкімшілік — бюрократиялық механизмнің өріс алуы және сыбайлас жемқорлықтың өсуі, екі жүзді мораль, биліктің жоғары эшелоны өкілдерінің қылмыстық әрекетіне қатысу, қатардағы азамат пен басшының заң алдында шын мәніндегі теңдігінің жоқтығы, еңбектің нәтижелеріне және мемлекет меншігінің сақталуына шын мәніндегі ынталылықтың болмауы.

Экономикалық қылмыстармен күрес жөніндегі аппараттар объективті және субъективті себептерге байланысты бұған кешігіп ден қойды. Сондықтан келтірілген зиян — орасан зор, ал зиянның орнын толтыру төмен болды. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының экономикалық әлеуетін талантаражға салудың жолына сенімді тосқауыл қоюға қабілетті нормативтік-құқықтық база жасау қажет. Бүгінде «фиск» сөзі мемлекеттік қазына дегенді білдіреді¹. Сондықтан Үкіметтің экономикалық жағдайға қазынаның есебінен (салықтар мен бюджеттік шығындарды өзгертумен) ықпал етуге тырысуы «фискальдық саясат» деген атқа ие болды. Фискальдық (салықтық-бюджеттік) саясат нарықтық экономиканы реттеудің орасан мүмкіндіктерін қолдана алады. 30-40 пайыздан жоғары салықтар салу кәсіпкерліктің іскерлік белсенділігін төмендетіп, жаппай салықтардан «қашуға», яғни олардан жалтаруға жағдай жасайтыны, бұл салықтық базаның азаюына әкеліп соқтыратындығы жалпыға белгілі және тәжірибеде дәлелденген. Республикамызда кәсіпорындар орта есеппен салық түрінде өз пайдасының 30-40 пайызға жуығын төлейді. Алайда, сонымен бірге, тіркелмеген шаруашылық қызметі — «көлеңкелі экономика» деген болады, ол мемлекетке мүлде ештеңе төлемейді. Қаражаттың экономиканың көлеңкелі бөлігіне ауысуы бюджеттің кіріс бөлігіне елеулі соққы болып табылады².

Қазақстан Республикасының нарықтық экономикаға көшуі, кәсіпкерліктің дамуы, өнеркәсіптердің жаңа ұйымдастырушылық құрылымдарының пайда болуы және жеке меншік түрлерінің көптігі салық заңнамасының белсенді түрде дамуына және салықтық қарым-қатынастардың қалыптасуына ықпал етті. Осымен бірге жаңа қылмыс түрі — салық төлемдерінен жалтару пайда болды. Аталған әрекетті жасау-

дың негізінде мемлекет ірі шығынға тап болады, себебі, бюджетке оның табыс бөлігінің негізін құрайтын елеулі ақша қаражаттары түспейді.

Соңғы кездері Қазақстанда мемлекеттің бюджеттік жүйесіне елеулі зиян тигізетін, сонымен қатар заңға құлықты салық төлеушілердің кәсіпкерлік қызметінің бәсекелестікке қабілеттігін төмендететін салық төлемдерінен жалтару фактілері кең таралуда.

Елбасымыздың «Қазақстан-2050» бағдарламасы Қазақстан халқына Жолдауында салық саясаты жөнінде: «біз нарық қатысушыларын салық төлемдерінен жалтару тәсілдеріне емес, бәсекелестікке бейімдеуге тиіспіз» делінген³.

Қаржы полициясы органдарының қылмыстық іс материалдарын зерттеу барысында, салық төлемдерін төлеуден жалтару қылмысының динамикасы жоғарлап келе жатқаны анықталды. ҚР БП ҚС және АЕК алынған статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2011 жылдың 12 айы бойынша салық қылмыстарының саны 1141-ге, 2012 жылдың 12 айы бойынша 1906-ға жеткен⁴. Бірақ, ресми статистикалық мәліметтер салық төлемдерін төлеуден жалтарудың нақты санын толығымен көрсетпейді. Бұл экономикалық, соның ішінде салық қылмыстарының жоғары латенттілігімен байланысты. Өйткені, біріншіден, аталған қылмыстардың 80 пайыздан астамы ашылмай қалып отыр, екіншіден, салықтық тергеулердің нәтижелілігі бұрынғысынша өте төмен қозғалған қылмыстық істердің орта есеппен оннан бір бөлігі ғана сотқа жеткізіледі. Бұл бәрінен бұрын салық саласындағы қылмыстармен күреске қатысушы бақылау-тексеру және құқық қорғау органдарының жұмысындағы кемшіліктермен байланысты. Сонымен қатар, салық салу саласындағы қылмыспен күрестің жайына нормативтік (соның ішінде қылмыстық-құқықтық) базаның жетілдірілмегені, оның қылмыстық әрекеттердің әдіс-тәсілдерінде болып жатқан өзгерістерден кейін қалуы мейлінше теріс әсерін тигізіп отыр. Бұл ретте Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде бірқатар заңнамалық олқылықтардың жойылғанына қарамастан, кейбір қоғамдық қауіпті әрекеттер олардың объективті әлеуметтік заңдылығы мен елеулі дәрежеде кең таралуы себепті бұрынғысынша тиісті қылмыстық-құқықтық бағасын алған жоқ. Бұған айқын мысал ретінде салық төлеуден жалтару мақсатында салықтық жеңілдіктердің заңсыз пайдаланылуын келтіруге болады. Осымен байланысты қазіргі жағдайда бірінші кезектегі міндет қылмыстық заңнаманы жетілдірумен қатар, қолданылуы мейлінше тиімді және салық саласындағы қылмыстармен күрестің жайына ықпал ететіндей оңтайлы шаралар шеңберін айқындау болып табылады. Қазіргі уақытта салықтық теріс пайдалануларға қарсы қылмыстық-құқықтық құралдармен пәрменді күрес проблемасының жеткіліксіз әзірленгенін атап көрсету керек. Әрине, қаралып отырған сұрақтарды бұрын да құқықтанушы ғалымдар зерттеген. Алайда, олардың жұмыстарында қылмыстардың біліктілігі мен жазаның жеке-жеке қолданылу проблемалары ғана қозғалды. Салық саласындағы қылмыстармен күресте бүкіл қылмыстық-құқықтық құралдар кешенін пайдалануға (қылмыстардың алдын алу, жолын кесу және қылмыстық жауапкершілікті жүзеге асыру) жататын қалған мәселелер нақты зерттелген жоқ. Салық салу мәселелері жөніндегі конституциялық талаптарды дұрыс және негізді орындау мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 2006 жылғы 23 маусымдағы «Салық заңнамасын қолданудың сот тәжірибесі туралы» № 5 қаулы қабылданды⁵.

Бірақ осыған қарамастан, тәжірибеде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 222-бабы бойынша қылмыстық әрекетті сыныптау кезінде келесі қиындықтар пайда болуда:

1. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 222-бабына тиісті ескертпеде егер төленбеген салық немесе міндетті төлемдер сомасы жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асса, ұйымның салық немесе мемлекеттік бюджетке төленетін міндетті төлемдерді төлемеуі ірі мөлшерде жасалған деп және егер төленбеген салық және (немесе) басқа да міндетті төлемдер сомасы елу мың айлық есептік көрсеткіштен асса, аса ірі мөлшерде жасалған танылады деп көрсетілген⁶, алайда ұйымның салықтарды немесе өзге міндетті төлемдерді мемлекеттік бюджетке төлемеуі қандай кезеңде жоғарыда аталған айлық есептік көрсеткіштерден асуы тиістігі нақтыланбаған, сондықтан ұйымның салықты немесе мемлекеттік бюджетке төленетін міндетті төлемдерді бірнеше рет төлемеуін анықтауда қиындықтар туады.

2. Сонымен қатар, ұйым басшысы қызметкерлерді жұмысқа қабылдау кезінде олармен жеке еңбек шарттарын жасаспау оқиғалары кездесуде, ол өз кезегінде зейнетақы қорларына қызметкерлердің әлеуметтік салығын мен міндетті зейнетақы төлемдерін төлеуден жалтаруға алып келуде. Алайда ҚР Қылмыстық кодексінің 222-бабының диспозициясында қызметкерлермен жеке еңбек шарттарын жасаспау ұйымның салықты төлеуден жалтару тәсілі ретінде көрсетілмеген, ол өз кезегінде заңнамадағы кемістік болып табылады.

Аталғандар негізінде біз мынадай ұсыныстарды енгізу туралы түйін жасадық:

1. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 222-бабының ескертуін «ұйымның салық және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлемеуі, егер төленбеген салық және (немесе) басқа да міндетті төлемдер сомасы бір қаржылық жыл кезең ішінде жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асса, ірі мөлшерде жасалған деп және егер төленбеген салық және (немесе) басқа да

міндетті төлемдер сомасы аталған кезең ішінде елу мың айлық есептік көрсеткіштен асса, аса ірі мөлшерде жасалған деп танылады» деген редакцияда жазу қажет.

2. ҚР Қылмыстық кодексінің 222-бабының диспозициясын «декларация табыс ету міндетті болып табылса да, декларацияны табыс етпеу не декларацияға кірістер және (немесе) шығыстар туралы көрінеу бұрмаланған деректерді енгізу жолымен, салық салынатын басқа да объектілерді және (немесе) басқа да міндетті төлемдерді жасыру жолымен, ұйым басшысының ұйымға жұмысқа қабылдау барысында қызметкерлермен жеке еңбек шарттарын жасаспау жолымен ұйымдарға салынатын салықты және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлеуден жалтару, егер бұл әрекет салық және (немесе) басқа да міндетті төлемдерді ірі мөлшерде төлемеуге әкеп соқса» — деген редакцияда жазу қажет.

¹ Бугаян И. Р. Макроэкономика. — Ростов-на-Дону, 2006.

² http://ua.coolreferat.com/Фискальная_политика_Республики_Казахстан

³ Қазақстан Республикасының Президенті — Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // <http://mod.gov.kz/mod-kz/index.php/2009-06-26-02-24-51>

⁴ <http://suprcourt.kz> сайтынан статистикалық мәліметтер.

⁵ Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Казахской ССР, Пленума Верховного Суда Республики Казахстан, нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан (1968-2011 годы). — Алматы, 2011. — С. 648

⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Оқу-әдістемелік құрал. — Алматы, 2012. — 184 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются причины порождения экономических преступлений, в том числе преступлений в сфере уклонения от уплаты налогов. В качестве одной из причин автор называет недостатки в уголовном законодательстве и дает свои предложения по совершенствованию уголовного закона в этой части.

Resume

In this article the reasons of generation of economic crimes are considered, including presetupleniye to the sphere of evasion of taxes. Shortcomings of the criminal legislation of the sphere of evasion of taxes act as one of the reasons. In this regard offers on improvement of the specified shortcomings are provided.

УДК 343.3/7

Әбілқас П. Қ., преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, магистр права

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ НЕАДЛЕЖАЩЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ МЕДИЦИНСКИМИ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИМИ РАБОТНИКАМИ

Аннотация. В данной работе рассматриваются конституционные основы правового положения личности, в частности, право на охрану здоровья; определяются источники данной конституционной нормы и пробелы в законодательстве РК, связанные с данным правом граждан. Определены пути совершенствования законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: конституционное право, права человека, право на здоровье, здравоохранение, фармацевтика, ответственность, уголовное законодательство.

Охрана здоровья — это совокупность мер политического, экономического, социального, правового, медицинского и санитарно-гигиенического характера, направленных на сохранение и укрепление физического и психического здоровья каждого человека и предоставление ему медицинской помощи в случае утраты здоровья. Статья 29 Конституции РК закрепляет право на охрану здоровья, тем самым регламентируя общий порядок оказания медико-санитарной помощи в Республике Казахстан. Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» № 193-IV от 18 сентября 2009 г. предусматривает бесплатную медицинскую помощь в рамках гарантированного объема профилактики заболевания; по-

лучение платной медицинской помощи в государственных и частных учреждениях, а также у лиц, занимающихся частной медицинской практикой, которая производится на основаниях и в порядке, установленных законом¹.

В послании Президента РК — Лидера нации Н. А. Назарбаева от 14 декабря 2012 г. «Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства» отмечено, что «здоровье нации — это основа нашего успешного будущего», и определены ключевые приоритеты, а именно обеспечение качественных и доступных медицинских услуг².

Право на здоровье является фундаментальным правом, неотъемлемым для реализации остальных прав человека. Каждый человек имеет право на наивысший достижимый уровень здоровья, способствующий достойной жизни. Реализация права на здоровье может быть осуществлена путем использования множества взаимодополняющих подходов, таких как формирование политики в области здравоохранения, имплементация программ в области здравоохранения, разработанных Всемирной организацией здравоохранения, или путем принятия конкретных правовых инструментов. В пункте 1 ст. 25 Всеобщей декларации прав человека утверждается: «Каждый человек имеет право на такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, жилище, медицинский уход и необходимое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благосостояния его самого и его семьи»³.

Право на здоровье может пониматься как право на пользование множеством разнообразных средств, товаров, услуг и условий, необходимых для осуществления права на наивысший достижимый уровень здоровья. В этой связи хотелось бы рассмотреть объективные признаки преступления, предусмотренного ст. 114 УК РК «Ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками», так как данная норма регулирует соблюдение данного конституционного права и его восстановление в случае противоправного деяния.

Объективные признаки ст. 114. УК РК состоят в невыполнении или ненадлежащем выполнении профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если это деяние повлекло причинение средней тяжести вреда здоровью человека.

Преступный характер поведения лица может выражаться как в форме бездействия (невыполнения своих обязанностей), так и в форме активных действий (ненадлежащего выполнения своих обязанностей). Для состава рассматриваемого преступления в форме невыполнения своих профессиональных обязанностей требуется установление тех конкретных служебных действий, которые медицинские и фармацевтические работники обязаны были выполнить. Ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей выражается в действиях медицинского и фармацевтического работников в пределах своих профессиональных обязанностей, но выполненных без учета интересов дела.

К ним относятся:

- неоказание медицинской помощи в соответствии со своими служебными обязанностями;
- неоказание гражданам неотложной медицинской помощи в случае необходимости ее оказания вне лечебной организации;
- выдача лекарств без рецепта;
- выдача лекарств, в отношении которых истекли сроки действия;
- выдача лекарств-заменителей, обладающих низкой эффективностью лечебных свойств и др.

С точки зрения Н. Д. Сергеевского, в бездействии нельзя найти никакого активного момента, который был бы способен уничтожить условия, существующие во внешнем мире⁴.

Рассматриваемое преступление считается оконченным с момента причинения вреда здоровью средней тяжести. Согласно гл. 7 Инструкции по организации и производству судебно-медицинской экспертизы № 368 от 20 мая 2010 г., причинением вреда здоровью средней тяжести являются длительное расстройство здоровья (на срок свыше 3 недель), последствия в виде заболевания или нарушения функции какого-либо органа (продолжительностью свыше 3 недель), непосредственно связанные с причинением вреда здоровью, значительная стойкая утрата общей трудоспособности (10-33 % включительно)⁵.

Между ненадлежащим выполнением профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками и наступившим вредом здоровью средней тяжести должна быть установлена причинная связь.

Так, профессор Б. С. Антимонов заявляет: «Совершенно правильно указывают, что как действие, так и бездействие — это только разные формы движения»⁶. А. Люден считал, что причиняющий характер имеет не само бездействие, а сопутствующая ему положительная деятельность, которая и является действенной причиной наступившего результата. Бывают случаи, когда у лица имеется именно специальная обязанность действовать, но эти случаи не приравниваются к причинению вреда, а могут наказываться лишь как особые преступления, как оmissивные деликты (деликты бездействия)⁷.

Поэтому при исследовании причинной связи явлений ни в коем случае нельзя игнорировать значение условий. Более того, можно признать правильными выводы Н. Д. Сергеевского, что «в широком смысле условия также являются причинами события, ибо без них оно не имело бы места или было бы другим»⁸.

- ¹ Сидорова Н. В. Конституционное право РК. — Караганда, 2001. — С. 96.
- ² Назарбаев Н. А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. // Казахстанская правда. 2012. 15 дек. Сборник международных документов по правам человека. — Алматы, 2005. Т. 6. — С. 417.
- ³ Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве. — Ярославль, 1880. Ч. 1. — С. 76-77.
- ⁴ Инструкция № 368 от 20 мая 2010 г. гл. 7 // Казахстанская правда. 2010. 22 сент.
- ⁵ Антимонов Б. С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности. — М., 1952.
- ⁶ Цит. по: Церители Т. В. Причинная связь в уголовном праве. — М., 1963. — С. 162-170.
- ⁷ Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве. — Ярославль, 1880. Ч. 2. — С. 13.

Түйін

Айтылмыш мақалада тұлғаның құқықтық жағдайының конституциялық негіздері қарастырылады. Оның ішінде тұлғаның денсаулық сақтау құқығы. Мақалада айтылмыш конституциялық норманың құқықтық бастаулары және Қазақстан Республикасы заңнамасының олқылықтары зерттелген. Соның негізінде заңнаманы жетілдіру жолдары мен оның тәжірибедегі қолданыс аясы анықталған.

Resume

In this paper we study the constitutional foundations of the legal position of the individual. And in particular the right to protection of health. The article also identifies the sources of this constitutional norms and gaps in the legislation of the RK associated with the right of citizens. The definition on the basis of ways of improving the legislation and practice of its application.

УДК 378.1

Байжанова Г. К., заместитель начальника НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;

Муканов Д. Ж., старший научный сотрудник Центра по исследованию криминологических проблем НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук;

Прокопова А. А., научный сотрудник Центра по исследованию проблем расследования преступлений НИИ, магистр юриспруденции

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЕДОМСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье акцентировано внимание на проблемах ведомственного образования в РК, предложены меры по совершенствованию подготовки слушателей вузов системы МВД.

Ключевые слова: ведомственное образование, инновационные технологии, кредитная технология обучения, кадровая политика, обучение, ОВД, правоохранительные органы, реформирование, стандарты образования.

С момента обретения независимости Казахстан столкнулся с фундаментальной задачей построения современного государства, проведения адекватной современным требованиям внутренней и внешней политики, а также обеспечения безопасности государства. За последние три года проведен ряд важных реформ правоохранительных органов и специальных служб. Дальнейшее реформирование включает в себя создание концептуальных документов в области модернизации правоохранительной системы и кадровой политики в правоохранительных органах¹.

Одной из составных частей кадровой политики является кадровое обеспечение, основанное на рациональном планировании подготовки и отбора кадров, что невозможно достичь без качественного образования. В этой связи Президентом Республики Казахстан Н. А. Назарбаевым в Послании Народу Ка-

захстана «Стратегия “Казахстан-2050”»: Новый политический курс состоявшегося государства» отмечено: «... высшее образование должно ориентироваться в первую очередь на максимальное удовлетворение текущих и перспективных потребностей... в специалистах... Необходимо изменить направленность и акценты учебных планов высшего образования, включив туда программы по обучению практическим навыкам и получению практической квалификации, избавиться от устаревших либо невостребованных научных и образовательных дисциплин, одновременно усилив востребованные и перспективные направления»².

В своем выступлении на совещании с руководящим составом правоохранительных органов Глава государства отметил: «Концепция кадровой политики должна предусматривать новую систему отбора и продвижения кадров, приведение ведомственного образования в силовых структурах к лучшим мировым стандартам»³.

На полицию, являющуюся наиболее многочисленным органом правоохранительной системы, возложен большой блок правоохранительных функций, успешное выполнение которых во многом зависит от того, какой «багаж» необходимых знаний, умений, навыков получают будущие специалисты в вузах системы МВД.

Как показывает практика, в современном ведомственном образовании имеются следующие проблемы:

– обучение на основе государственных общеобязательных стандартов образования (далее — ГОСО), разрабатываемых МОН, в полной мере не учитывает интересы МВД как государственного заказчика, что влечет несоответствие квалификационным требованиям, предъявляемым к специалистам ОВД. Это наглядно отражается в уменьшении количества часов по профилирующим дисциплинам. (Таблица 1);

Таблица 1 — Выписка из ГОСО по специальным дисциплинам

Дисциплины	ГОСО РК 5.03.011-2006 г.	ГОСО РК 5.03.004-2009 г.	ГОСО РК 2012 г.
Уголовное право	480 час.	302 час.	225 час.
Уголовно-процессуальное право	450 час.	246 час.	225 час.
Административное право	180 час.	246 час.	90 час.
Административная деятельность	105 час.	СКС 80 час. ОПС 80 час. АПС 245 час.	45 час.
Криминалистика	180 час.	180 час.	90 час.
Оперативно-розыскная деятельность	СКС 80 час. ОПС 390 час.	СКС 80 час. ОПС 245 час. АПС 80 час.	90 час.

Примечание: СКС — следственно-криминалистическая специализация, ОПС — оперативно-розыскная специализация, АПС — административно-правовая специализация.

– использование кредитной системы обучения в условиях ведомственного образования не представляется возможным, что обусловлено особенностями прохождения слушателями правоохранительной службы (казарменным положением, строгим распорядком дня, несением нарядов, участием в охране общественного порядка и т. д.);

– учебно-материальная база вузов (оснащенность специальной, криминалистической, оперативной техникой, вооружением, техническими средствами обучения и специальными классами) недостаточна;

– организационно-штатная структура ведомственных учебных заведений на сегодня не отвечает потребностям.

Решение данных проблем видится в принятии комплекса мер, направленных на оптимизацию системы ведомственного образования. При этом необходимо использовать имеющийся в данном направлении опыт других ведомств. Так, Министерство здравоохранения РК в рамках совершенствования медицинского образования инициировало внесение изменений в законодательство об образовании по рас-

ширению своей компетенции в части разработки и утверждения ГОСО, типовых учебных программ, а также проведения государственной аттестации вузов.

С учетом изложенного, мы хотим предложить комплекс мероприятий по совершенствованию ведомственного образования органов внутренних дел Республики Казахстан:

1) в рамках совершенствования кадровой политики, по аналогии с реформой медицинского образования⁴, разработать Концепцию реформирования ведомственного образования МВД, ориентированную на усиление роли МВД в системе обучения и подготовку «собственных» стандартов образования, определить основные направления его развития на ближайшие годы, предусмотрев комплекс мероприятий по их реализации;

2) сохранить действующую многопрофильную специализацию ведомственных учебных заведений. Перепрофилирование вузов повлечет за собой дефицит кадров по определенным специальностям в отдельных регионах республики;

3) сохранить существующую линейную систему обучения с использованием наиболее эффективных элементов кредитной системы по программе бакалавриата. Обучение в магистратуре и докторантуре целесообразно продолжить по кредитной системе обучения;

4) переработать содержание и структуру действующих программ ведомственного обучения с акцентом на профилирующие дисциплины, практическую ориентированность, введение новых дисциплин, актуальных современным потребностям (дисциплин информационно-правового цикла — правовой статистики, информационных технологий, электронного делопроизводства, а также спецкурсов по направлениям противодействия экстремизму и терроризму, преступлениям в сфере высоких технологий и др.);

5) изменить систему оценки качества знаний и уровня профессиональной подготовки обучающихся (ввести комплексные формы контроля и оценки, включающие три этапа: компьютерное тестирование, устный ответ, выполнение практического задания);

6) активизировать взаимодействие с практическими органами: усилить работу филиалов кафедр на базе территориальных подразделений для проведения практических занятий, ввести стажировку слушателей в качестве помощников следователей, оперативных работников, участковых инспекторов полиции; обеспечить участие сотрудников практических подразделений при проведении государственных экзаменов для определения профессиональной компетенции выпускников;

7) развивать систему подготовки научно-педагогических кадров ОВД (научно-педагогическая магистратура, докторантура PhD);

8) предусмотреть обязательное прохождение профессорско-преподавательским составом ведомственных учебных заведений курсов повышения квалификации, переподготовки и стажировки, в том числе на базе практических органов и за рубежом;

9) продолжить внедрение инновационных технологий и методов обучения в педагогический процесс;

10) отбор в учебные заведения проводить по общему конкурсу в соответствии с баллами ЕНТ (независимо от регионального плана приема), повысив минимальный проходной балл до 60. При распределении предоставить отличникам учебы право выбора региона дальнейшей службы. Выпускников с низкими показателями учебы распределять по регионам на основании решения комиссии с учетом потребностей территориальных органов (предусмотреть данное положение в типовом контракте);

11) улучшить материально-техническое обеспечение ведомственных учебных заведений;

12) рассмотреть вопрос о возможности обучения в ведомственных учебных заведениях на платной основе, а также оказания платных услуг (водительские курсы, курсы охранников, услуги типографии и др.).

В заключение хотелось бы отметить, что изложенные направления являются лишь незначительной частью многоаспектной системы мер, ориентированных на реформирование ведомственного образования. Предложенные варианты решения имеющихся проблем позволят совершенствовать подготовку специалистов узкой направленности, обладающих знаниями, умениями и навыками, отвечающими требованиям правоприменительной практики.

¹ Назарбаев Н. А. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации Народу Казахстана «Стратегия “Казахстан-2050”: Новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года // <http://online.zakon.kz>

² Там же.

³ Сегодня Глава государства Нурсултан Назарбаев провел совещание с руководящим составом правоохранительных органов (Информация официального сайта Президента РК от 30.01.2013 г.) // <http://www.akorda.kz>

⁴ Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 апреля 2006 года № 317 «О Концепции реформирования медицинского и фармацевтического образования РК» // www.government.kz/premlaw/042006

Resume

This article will cover some of the problems of reforming departmental formal education and ways to address them.

Түйін

Мақалада ведомстволық білім берудің кейбір мәселелері мен оларды шешу жолдары қарастырылады.

ӘОЖ 378.01(075.8)

Е. М. Баймұханов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы, саяси ғылымдардың кандидаты

ТЫҢДАУШЫЛАРҒА ЛОГИКА ПӘНІ МЕН ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ӨЗІНДІК ДАЙЫНДЫҚ ӨТКІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада логика және психология пәндері бойынша өзіндік жұмысты өткізудің ерекшеліктері қарастырылады.

Түйін сөздер: таным, түйсік, елестету.

Өзіндік дайындық оқу үдерісінің алынбас бөлігі болып табылады және оны жүйелі түрде өткізу, өз кезегінде тыңдаушылардың белгілі тақырыпты меңгеруінің кепілі болып табылады. Сол себепті де осы мәселеге көңіл бөліп, ықтиярлықпен келу қалыпты құбылысқа айналу керек. Әсіресе ол логика пәніне байланысты, себебі, логиканы бірден зейін салып түсінбесе, кейіннен оны қуып жету оңайға соқпайтыны белгілі. Сол себепті де логика пәнінен бірінші тақырып бойынша тыңдаушылар мен өзіндік дайындалуға және қандай мәселелерге мән беру керектігіне сабақ барысының тақырыптары бойынша:

біріншіден, логикаға кіріспестен бұрын, таным мәселесіне тоқталсақ, яғни, сезімдік таным дегеніміз — сезім мүшелері: көру, есту, сезіну және басқалар арқылы жүзеге асырылатын танып білу. Сезім мүшелері дегеніміз — ол біздің айналамыздағы дүние жайындағы мәліметтер санамызға келіп кіретін бірден-бір қақпалар болып табылады. Сондықтан таным процесінің қандай да болсын материалдық заттардың сезім мүшелеріне ықпал етуі нәтижесінде туатын әсерлерден басталады. Сезімдік таным негізгі үш формада: түйсіктер, қабылдаулар және елестету арқылы жүзеге асырылады;

екіншіден, түйсіктер мәселесі яғни, мектеп қабырғасындағы өтетін кейбір пәндерді еске түсіруіміз шарт, сонда ғана біз қойылған мақсаттарымыз бен міндеттерімізге жете аламыз. Түйсіктер негізгі екі топқа: 1) сыртқы дүниедегі заттар мен құбылыстардың қасиеттерін бейнелейтін түйсіктерге (көру, есту, иіс, дәм, тері арқылы сезу түйсіктеріне) және 2) денеміздің бөлшектері қозғалысын және ішкі органдарымыздың жайын бейнелейтін түйсіктерге (тепе-теңдікті бұлшық ет, организм арқылы түсіну) бөлінеді. Бұл топтардың арасында әрқашан да тығыз байланыс бар, өйткені, адам сыртқы дүниені енжар түйсінбейді, қайта сыртқы заттардың қасиеттеріне сәйкес сыртқы дүниеге белсенді ықпал жасап, көңіл бөле отырып түйсінеді.

Түйсіктер дегеніміз — сезім мүшелеріне тікелей ықпал жасайтын материалдық заттар мен құбылыстардың жеке сапаларын, қасиеттерін, жақтарын мида бейнелеу болып табылады¹.

Қабылдау жеке түйсіктердің жай ғана қосындысы емес, заттың тұтас образы болып табылады. Қабылдау дегеніміз — сезім мүшелеріне тікелей әсер ететін сыртқы материалдық заттың тұтас бейнесі.

Сезімдік қабылдау әрқашан да нақты образдар болып келеді. Қабылдаулар жалпы алғанда жеке заттарды бейнелейді, мұнда олар тек сыртқы көріністері жағынан ғана көрінеді².

Сезімдік таным тек заттар мен құбылыстарды тікелей қабылдаумен ғана танып қоймайды. Сыртқы заттардың сезім мүшелеріне алуан түрлі әрекет етуі нәтижесінде адамның миында белгілі бір іздер сақталып қалады. Онан әрі бұлар еріксіз немесе әдейі жандануы және адамның бұрын қабылдаған заттарынан нақты образдарының тууына физиологиялық негіз болуы мүмкін. Бұл образдар елестету деп атала-

ды. Елестету дегеніміз — ол қазіргі сәтте сезім мүшелеріне тікелей әсер етпейтін, бірақ бұрын олар белгілі бір формада қабылданған заттың сезімдік образы.

Елестету де қабылдаулар сияқты нақты, көрнекті образдар. Бірақ олардың қабылдаулардан үш түрлі айырмашылығы бар.

Елес қазіргі сәтте заттардың тікелей әсері тимей тұрған кезде санада қайтадан туатын образдар болғандықтан қабылдауларға қарағанда неғұрлым бұлдырлау келеді де, тиянақсыздау болады.

Елестерде көбінесе бұрын әртүрлі жағдайда сан рет қабылданған заттардың образдары, немесе тіпті көптеген ұқсас заттардың образдары қайтадан туатындықтан, олардың қабылдаулармен салыстырғанда неғұрлым жалпыланған сипаты болады.

Елестету заттың тікелей тигізетін әсері жоқ кезде, бұрынғы қабылдаулардың мида сақталып қалған іздері негізінде туатындықтан, ал бұлардың арасында толып жатқан уақытша жүйкеге байланыстары орнайтындықтан, осылардың негізінде қабылдау образдарының түрін өзгертуге, оларды құруға, абстракциялық көрнекті образдар жасауға мүмкіндік туады. Мұндай процесс адамға тән елестету көрінісі болып табылады.

Танымның логикалық формалары аса маңызды байланыстар мен заңдылықтарды ашу үшін дүниені сезім арқылы бейнелеуге ойлау қызметін қосу қажет. Ойлау қызметінің арқасында сыртқы, жеке, тікелей қабылданатын құбылыстарды сезім арқылы танып білуден ішкі, жалпы, тікелей қабылданылмайтын заңдылықтарды логикалық (рационалдық ақыл-ой) жолмен танып білуге болады.

Ойлау адам миының ең жоғары қызметі, сыртқы дүниенің заттарын, олардың маңызды жақтарын, байланыстары мен қатынастарын, аралықтанған, дерексізденген және жалпыланған түрде бейнелейтін қызметті ойлау практикалық қызметтің идеалдық формасы.

Ұғым, пікір, ой тұжырымы логикалық ойлаудың негізгі формалары болып табылады. Олар арқылы зерттеліп отырған заттың мәнін ашамыз.

Ұғым дегеніміз — логикалық ойлаудың аса маңызды элементі. Ойлаудың бүкіл ұғымдар туғызу және оларды жүйеге келтіру және пайдалану жолымен болады. Жалпы ұғым дегеніміз — ол сезімдік образдың негізгі екі түрлі жағынан айырмашылығы бар ойдың ерекше образы: біріншіден — сезімдік айқындығы жоқ образ, екіншіден — жалпыланған көптеген ұқсас нәрселерді, қасиеттерді, байланыстарды, процестерді олардың маңызды белгілері жағынан алып бейнелейтін образ. Нақты ұғым туралы көптеген түсініктердің синтезі — олардың бірлігі.

Ұғым дегеніміз — заттар мен құбылыстарды олардың жалпы және маңызды белгілері түріне бейнелеу болып табылады. Ұғым шындықтың рационалдық бейнесі, шоғырланған білімнің формасы. Ұғымдар бір-бірінен өздеріндегі белгілі бір заттар мен құбылыстардың жалпылану дәрежесіне қарай айырылады. Ой қозғалысының мәнісі мынада: біз қандай да болсын бір заттарды зерттей отырып, белгілі бір қасиеттер мен қатынастардың оларға тән не тән емес екенін анықтаймыз, сонда мұның өзі осы заттар туралы бір нәрсені қуаттауымызға немесе теріске шығармауымызға негіз болады. Ұғым сияқты, пікір де заттар мен құбылыстар арасындағы, олардың әртүрлі жақтары мен қасиеттері арасындағы байланыстар мен қатынастардың бейнесі. Бірақ пікірде бұл байланыстар мен қатынастар мүшеленген және кеңінен жазылған формада бейнеленді. Пікір дегеніміз — ол қандай да болсын бір зат жайында бір нәрсе мақұлданылатын немесе теріске шығарылатын ой.

Логикалық ойлаудың үшінші негізгі формасы — ой тұжырымы. Ой тұжырымы арқылы біз бастапқы білімнен логикалық жолмен жаңа білім аламыз. Пікірдің тұжырымдары заңдылықпен байланыстыруға негізделетіні сияқты, ой тұжырымы да пікірлерді заңдылықпен байланыстыруға негізделген. Ой тұжырымы дегеніміз — ол кейбір пікірлерден жаңа пікір тудырылатын ойлаудың жоғары формасы.

Ой тұжырымының арқасында ойлаушы адам өзінің әрбір пікірін тікелей сезімдік тәжірибенің мәліметтеріне, эмпириялық жолмен анықталған фактілерге негіздеп жатуының қажеті болмайды. Айналадағы дүниеде заттар мен құбылыстардың заңдылық байланысы жалпының, ерекшенің және жекенің арасындағы заңдылық байланыс бар. Адам қоғамның бүкіл тарихы бойындағы өзінің практикалық қызметінде осы заңдылық байланысқа іздеумен, кездесумен келді, оның бар екеніне көзін жеткізеді, оны өз мақсаттарына пайдаланады. Жан-жақты практикалық қызмет жағдайларында талай рет қайталау нәтижесінде заттардың негізгі неғұрлым жалпы заңдылық қатынастары адамның ойлауынан оның ой қызметінің негізгі заңдары мен ережелері формасында орын тепті.

Танымның тұтас күрделі процесінде бейнелеудің сезімдік және логикалық формалары «таза» түрінде, жеке, бір-бірінен оқшау түрінде көрінбейді. Олар бірігіп, бір-бірімен қабысып, өзара бір-біріне еніп тұрады. Таным ісінің қандайына да болсын белгілі бір дәрежеде сезімдік, эмпирикалық элементтер де, сол сияқты рационалды, теориялық элементтер де кіреді. Таным процесі сезімдік және рационалдық жақтардың диалектикалық бірлігі.

Өрісі тар эмпиризм мен рационализмге қарама-қарсы диалектикалық материализм таным процесіндегі эмпириялық және рационалдық деңгейлердің бірлігін негіздеп, тәжірибеде логикалық ойлаудың қатысуы көзделетінін, ал керісінше, абстракті ойлауды эмпириялық негіздің көзделетінін көрсетеді. Эмпириялық таным тек бір ғана сезімдік қабылдауларға келіп тірелмейді. Объектілерді байқағанда және олармен эксперимент жасағанда зерттеушілер белгілі бір ойларды басшылыққа алады. Екінші жағынан, теориялық таным тек абстракцияларды пайдаланумен ғана бітпейді. Ғылыми теорияларды құра отырып, ғалымдар әрқашан да сайып келгенде, эмпирикалық жолмен анықталған шындықтың фактілеріне сүйенеді, оларды индуктивті жолмен жалпылай отырып жаңа заңдылықтар ашады.

Теориялық ойлар сезімдік, эмпириялық жағдайлармен қайшылыққа келуі мүмкін. Олардың арақатынасын диалектикалық тұрғыда қарау қажет. Мысалы, Эйнштейннің салыстырмалық теориясын алайық. Эмпириялық тәжірибе сәуленің жылдамдығы бірқалыпты деген тұжырымды растамайды. Планктің сәуле кванттар түрінде тарайды деген гипотезасы да эмпириялық фактілерге негізделмеген болатын. Теориялық тұжырымдар фактілердің ауқымынан шығып, олардың негізгі мінін түсінуге мүмкіндік туғызады.

Бірақ фактілерді зерттеу тек оларды жинаумен және үстірт баяндап жазумен ғана бітпейді. Фактілерді теориялық ойлаудың көмегі арқылы талдап, жинақтап, қорытып, олардың ішкі байланыстары мен заңдарын білуге ұмтылу керек. Ғылыми таным қайсыбір құбылыстардың, процестердің, оқиғалардың қалай өтетінін тек баяндаумен ғана тынбайды, қайта оларды түсіндіруді, яғни олардың неліктен, қандай заңдар бойынша болатынын ашуды талап етеді. Ал бұған тек теориялық танымның дәрежесінде ғана жетуге болады.

Ғылыми танымның негізгі мақсаты зерттеліп отырған объекті туралы жаңа білімді таба білу. Білім — сезімдік және рационалдық жақтардың бірлігі.

Танымның эмпириялық және теориялық деңгейлерінің бір-бірінен мынадай айырмашылықтары бар: оларда зерттеліп отырған объект әртүрлі жағынан қарастырылады, білім әртүрлі әдістер арқылы табылады, оны белгілейтін әртүрлі логикалық формалар. Эмпириялық деңгейде қарапайым пайымдауға қолайлы объектінің сыртқы байланыстары мен қатынастары қарастырылады, тәжірибеден тікелей индуктивтік әдіспен алынған эмпириялық білімнің логикалық формасы ретінде жеке фактіні бейнелейтін жеке ой пікірі, ол білім жаңа теорияны құраудың эмпириялық негізі болады. Эмпириялық деңгейде құбылыс дәрежесінде заңдылықтар анықталады. Таным құбылыстан мәнге, бірінші реттегі мәннен екінші реттегі мәнге т. с. с. қарай қозғалады. Сөйтіп, таным заттың ішкі мәніне қарай шексіз тереңдей береді. Ал теориялық деңгейде заттың ішкі байланыстары мен заңдылықтары, қайшылықтары мен заңдары ашылады. Бұл эмпириялық білімді теориялық жолмен өңдеу, белгілі бір принцип бойынша синтездеу арқылы табылады. Теориялық білімнің логикалық формасы өзара іштей жинақталған абстракциялар жүйесі болып табылады. Зерттеліп отырған объектінің теориясын құру және қолдану танымның теориялық деңгейінің мақсаты. Эмпириялық білімге қарағанда теориялық білімнің қолдану аясы өте кең. Танымның эмпириялық және теориялық деңгейлері өте тығыз байланыста.

Оқу үдерісі және онымен ұдайы қатынастағы адам үнемі дамуда, қозғалыста болатыны белгілі. Оның заңдылықтарын дәлірек және толығырақ бейнелеу үшін ғылыми таным да үнемі даму мен қозғалуда болуы қажет. Ал материялық дүниенің дамуы белгілі бір заңға бағынады, және қайшылықты сипатта болады. Сондықтан таным процесі де қайшылықты және дамуда. Қайшылықтың пайда болуы, дамуы, шиеленісуі және шешілуі — даму процесі дегеніміз осы. Қайшылық проблемалық ситуация дегенді тудырады, ал оны шешу ғылыми танымды онан әрі дамытады³.

¹ Тұрғанбаев С. А. Логика. — Алматы, 2003.

² Саматов Қ. Т. Логикаға кіріспе. — Алматы, 2006.

³ Қонысбаев Қ. М. Қисын. — Алматы, 2002.

Резюме

В статье рассматриваются особенности самостоятельной работы слушателей при изучении дисциплин «Логика» и «Психология».

Resume

In the article the features of Iws in the study of disciples such as «Logic and» «Psychology» have been observed.

УДК 343.13.34.096

Бачурин С. Н., начальник кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук

КРАТКИЙ ОБЗОР ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ПЕРИОД С 2011 ПО ЯНВАРЬ 2013 г.

Аннотация. Настоящая научная статья посвящена краткому обзору изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан за период с 2011 по январь 2013 г. Предоставленный обобщенный материал призван повысить профессиональный уровень обучающихся в вузах, практических работников и всех, кто интересуется реформированием уголовно-процессуального права Республики Казахстан.

Ключевые слова: медиация, медиатор, мировое соглашение, организованная преступность, уголовная ответственность, ассоциации медиаторов, гуманизация, институт понятий, судебные стадии, уголовно-процессуальное законодательство, уголовное законодательство, совершенствование, Высший Судебный Совет.

В Послании Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия “Казахстан-2050”: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г.¹ в пункте 1 пятого раздела «Дальнейшее укрепление государственности и развитие казахстанской демократии» четко указано, что в новом 2013 г. необходимо начать очередной этап модернизации национальной правовой системы. Законодательство должно не только защищать национальные интересы, но и синхронизироваться с динамично развивающейся международной правовой средой. Правительству Республики Казахстан поручено принять меры по повышению конкурентоспособности нашей правовой системы во всех ее базовых отраслях как публичного, так и частного права. Необходимо продолжить реформу уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Акцент будет направлен на дальнейшую гуманизацию, в том числе и декриминализацию экономических правонарушений, подготовку и внесение на рассмотрение в Парламент РК проектов 4 новых кодексов: Уголовно-процессуального, Уголовного, Уголовно-исполнительного и Кодекса об административных правонарушениях².

Этому заключительному шагу предшествовала большая работа законодателей и ученых Казахстана, многие из которых являлись непосредственными исполнителями по разработке проектов законов. Активное участие в этой работе принимали представители кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД РК имени Баримбека Бейсенова, Алматинской академии МВД РК и других вузов нашей страны.

Так, в 2012 г. на рассмотрение депутатов пятого созыва был внесен 91 законопроект, из них 30 перешли от депутатов четвертого созыва. В 2011 г. депутатами было одобрено 76 законопроектов, подписано 61. При этом 6 по инициативе Мажилиса отозвано, а 10 были возвращены обратно. В 2012 г. на рассмотрении в Мажилисе осталось 39 законопроектов³.

В настоящей научной статье будет произведен краткий обзор изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан за период с 2011 по январь 2013 г. Предоставленный обобщенный материал, по мнению автора, будет полезен в методических целях при изучении уголовно-процессуального права и призван повысить профессиональный уровень студентов и слушателей вузов, практических работников, прибывающих в вузы для переподготовки, повышения квалификации, кандидатов на службу в ОВД, обучающихся на курсах системы первоначальной подготовки, а также оказать помощь практическим работникам зарубежных стран в ходе реализации форм международного сотрудничества при оказании правовой помощи по уголовным, гражданским и семейным делам.

Для сведения, за период с 2009 г. по 2010 г.г. было принято более 10 законов, прямо или косвенно затрагивающих действующее уголовно-процессуальное законодательство. С 2011 г. по январь 2013 г. было принято 11 Законов, которые внесли изменения и дополнения в УПК РК, а также расширили общие понятия действия уголовно-процессуального закона в пространстве. В первую очередь это Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшей гуманизации уголовного законодательства и усиления гарантий законности в уголовном процессе» от 18 января 2011 г.⁴

Этот Закон положил начало широкомасштабной гуманизации на территории Казахстана и представляет собой реализацию положения п. 2.8. раздела 2 «Основные направления развития национального права» Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 г.г., утвержденной Указом Президента РК 24 августа 2009 г.

Пункт 2.8 Концепции, в частности, гласит, что «дальнейшее развитие уголовного права, как и прежде, должно осуществляться с учетом двухвекторности уголовной политики. Гуманизация должна касаться главным образом лиц, впервые совершивших преступления небольшой и средней тяжести, а также социально уязвимых групп населения — беременных и одиноких женщин, имеющих на иждивении несовершеннолетних детей, несовершеннолетних, людей преклонного возраста. Вместе с тем необходимо и впредь проводить жесткую уголовную политику в отношении лиц, виновных в совершении тяжких и особо тяжких преступлений, скрывающихся от уголовного преследования, а также при рецидиве преступлений»⁵.

Следующий Закон РК — «О медиации» — был принят 28 января 2011 г. Одновременно с ним был издан Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации». Оба эти Закона опубликованы в газете «Казахстанская правда» 5 февраля 2011 г.⁶ Мы акцентируем внимание на дате их опубликования в официальном издании Республики Казахстан, так как эти законы вступили в действие по истечении 6 месяцев со дня официального опубликования.

Данными законами внесены значительные изменения в УПК РК и другие законодательные акты. Введена самостоятельная процессуальная фигура — медиатор, в связи с чем потребовалось включение самостоятельной ст. 88-1 в УПК РК. Кроме того, была изменена и ст. 82 УПК РК, ч. 2 которой была дополнена пунктом 5, согласно которому не подлежит допросу в качестве свидетеля медиатор — об обстоятельствах, ставших известными ему в связи с проведением медиации, за исключением случаев, предусмотренных законом.

Внесены изменения в ст.ст. 68, 69, 75 УПК РК, наделяющие подозреваемого, обвиняемого и потерпевшего правом на примирение, в том числе в порядке медиации. Изменены и ст.ст. 269 и 391 УПК РК. Следовательно, прокурор вправе прекратить уголовное дело по основаниям и в порядке, предусмотренным ст. 38 УПК РК, а по основаниям и в порядке, установленным чч. 1, 2, 3 ст. 37 УПК РК, обязаны прекратить уголовное дело. По делам частного обвинения судья обязан разъяснить сторонам возможность примирения, в том числе в порядке медиации.

Следующий Закон — «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной деятельности и дальнейшей гуманизации уголовного законодательства» от 9 ноября 2011 г. № 490-IV⁷. Он стал логическим продолжением реализации 2.8. раздела 2 «Основные направления развития национального права» Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 г.г., утвержденной Указом Президента РК 24 августа 2009 г. В числе наиболее важных моментов выделим следующие:

- усилена ответственность всех государственных органов, организаций, должностных лиц и граждан за несвоевременность предоставления требуемой информации органам уголовного преследования, предъявленные в соответствии с законом;

- исключено право потерпевшего влиять на принятие решения об отказе в возбуждении уголовного дела либо о прекращении уголовного дела по основаниям, указанным в пунктах 3, 4, 9, 10 и 11 ч. 1 ст. 37 УПК РК;

- решение об отказе в возбуждении уголовного дела либо о прекращении уголовного дела в отношении лица, не достигшего к моменту совершения деяния возраста, по достижении которого, согласно закону, возможно возложение уголовной ответственности, подлежит принятию по основанию, указанному в п. 2 ч. 1 ст. 37 УПК РК. По этому же основанию подлежит принятию решение об отказе в возбуждении уголовного дела либо о прекращении уголовного дела в отношении несовершеннолетнего лица, который к моменту совершения деяния хотя и достиг возраста, с которого, согласно закону, наступает уголовная ответственность, но вследствие отставания в психическом развитии, не связанного с психическим расстройством, не мог в полной мере осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) и руководить ими;

- законодательно закреплено положение, согласно которому органы уголовного преследования и суды при прекращении либо отказе в возбуждении уголовного дела обязаны при наличии в действиях лица признаков административного или коррупционного правонарушения в течение десяти дней направить в компетентные органы материалы для решения вопроса о привлечении к административной или дисциплинарной ответственности;

- введена ст. 51-1 УПК РК «Порядок прекращения уголовного преследования в отношении подозреваемого или обвиняемого»;
- ст. 53 УПК РК дополнена ч. 9 «Подлежащие вручению участникам процесса копии процессуальных документов из дела, в которых содержатся сведения, составляющие государственные секреты или иную охраняемую законом тайну, после ознакомления с ними хранятся при деле и вручаются участникам процесса на время судебного заседания»;
- понятие подозреваемого расширено;
- расширены полномочия начальника следственного отдела и начальника органа дознания при решении вопроса об отводе следователя или дознавателя;
- сроки рассмотрения жалобы прокурором по общему правилу увеличены (в течение 7 суток, ранее — в течение 3-х суток) и максимально до 15 суток;
- унифицирована процедура дачи санкции прокурором на арест имущества и его отмену;
- расширены основания для возбуждения уголовного дела;
- расширены категории преступлений, по которым может осуществляться упрощенное досудебное производство (небольшой, средней тяжести и тяжкие преступления);
- в очередной раз изменена подследственность уголовных дел, по которым осуществляется предварительное следствие;
- разрешено производство до возбуждения уголовного дела следственных действий — освидетельствование и получение образцов. Следовательно, на сегодняшний день разрешено производство до возбуждения уголовного дела 5-ти видов следственных действий: осмотр (все виды), назначение и производство экспертизы, выемка, освидетельствование и получение образцов;
- впервые введена самостоятельная ст. 272-1 УПК РК «Восстановление утраченного уголовного дела либо его материалов»;
- изменена подследственность уголовных дел в органах дознания;
- расширены категории преступлений (небольшой, средней тяжести и тяжкие) для проведения сокращенного порядка судебного разбирательства;
- изменены вопросы назначения, исполнения, замены наказания;
- изменен порядок возбуждения производства ввиду вновь открывшихся обстоятельств;
- внесены изменения и дополнения по вопросу освобождения кандидатов в присяжные заседатели.

Следующий Закон Республики Казахстан — «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам противодействия организованной преступности, террористической и экстремистской деятельности» от 29 ноября 2011 г. № 502-IV⁸. Данный закон стал логическим завершением научной командировки по поручению Главы государства в страны Европейского союза профессора Когамова М. Ч. и обобщения им мирового опыта борьбы с организованными видами преступности, а также плодотворной работы целого коллектива казахстанских ученых. Закон, в частности, усиливает уголовную ответственность за организованные виды преступности, в том числе за участие в ОПГ и преступных сообществах. В УПК РК этим законом внесены следующие изменения:

- следователь обязан принять меры к установлению имущества, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, переданного в собственность других лиц;
- изменена ст. 130 УПК РК по вопросу легализации свидетельских показаний лиц, оказывающих содействие органам расследования на конфиденциальной основе.

18 января 2012 г. был принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам уголовно-исполнительной системы» № 547-IV⁹.

Данным законом в УПК РК институт понятых претерпел значительные изменения, касающиеся их участия при производстве следственных действий. В настоящее время участие понятых обязательно только при производстве осмотра жилых помещений физических лиц и помещений юридических лиц, обыске и личном обыске (за исключением личного обыска, который проводится при задержании лица по подозрению в совершении преступления).

Далее был принят большой пакет законов, затрагивающих судебные стадии. Это Закон РК «О внесении изменений и дополнений в Конституционный закон РК “О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан”» от 16 февраля 2012 г., Закон РК «О внесении изменений и дополнений в Закон РК “О Высшем Судебном Совете РК” и признании утратившим силу некоторых законодательных актов РК» от 16 февраля 2012 г. и Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования апелляционного, кассационного и надзорного порядка рассмотрения дел, повышения уровня доверия и обеспечения доступности к право-

судию» от 17 февраля 2012 г.¹⁰ В частности, изменена подсудность и компетентность областных судов и Верховного Суда Республики Казахстан.

Первыми Законами РК в 2013 г. стали Закон РК «О Государственной границе Республики Казахстан» от 16 января и Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам Государственной границы Республики Казахстан» от 16 января 2013 г.¹¹ Они направлены на ужесточение наказания за незаконный переход границы, в том числе и усиление административной ответственности за данные правонарушения.

И, наконец, 29 января 2013 г. одновременно были изданы Законы «О документах, удостоверяющих личность» и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам документов, удостоверяющих личность»¹², которыми расширен и уточнен перечень названных документов.

Так, уточнению было подвергнуто примечание к ст. 280 УПК РК: «Документами, удостоверяющими личность, в настоящей статье признаются:

- п. 1) паспорт гражданина;
 - новая редакция: 1) паспорт гражданина Республики Казахстан;
- п. 2) удостоверение личности;
 - новая редакция: 2) удостоверение личности гражданина Республики Казахстан;
- п. 3) вид на жительство иностранца в Республике Казахстан - не претерпел изменений;
- п. 4) удостоверение лица без гражданства — не претерпел изменений;
- п. 5) водительское удостоверение;
 - новая редакция: 5) дипломатический паспорт Республики Казахстан;
- п. 6) военный билет;
 - новая редакция: 6) служебный паспорт Республики Казахстан;
- п. 7) свидетельство о рождении (для лица, не достигшего шестнадцатилетнего возраста);
 - новая редакция: 7) удостоверение беженца;
- 8) актовая запись о рождении гражданина.
 - новая редакция: 8) удостоверение личности моряка Республики Казахстан;
- п. 9) — заграничный паспорт (включен впервые);
- п. 10) — свидетельство на возвращение (включен впервые);
- п. 11) — свидетельство о рождении (для лица, не достигшего 16-летнего возраста) — изменен лишь порядковый номер в примечании к ст. 280 УПК РК (п. 7);
- п. 12) водительское удостоверение — изменен лишь порядковый номер в примечании к ст. 280 УПК РК (п. 5);
- п. 13) военный билет — изменен лишь порядковый номер в примечании к ст. 280 УПК РК (п. 6).

Пункт 8 «актовая запись о рождении гражданина» примечания к ст. 280 УПК РК исключен.

В 2013 г. планируется рассмотреть Закон РК «О защите персональных данных, включая их сбор, накопление, хранение, использование и блокирование», а также Законы РК «О трудовой миграции», «О ветеранах» (участвующих во всех боевых действиях в интересах государства, трудящихся в военное время и имеющих награды за свой труд), «О государственно-частном партнерстве»¹³.

¹ Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия “Казахстан-2050”: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г. // Казахстанская правда. 2012. 15 декабря.

² Там же.

³ Какие законы примет мажилис в этом году // Вечерняя газета. 2013. 30 янв. — С. 6.

⁴ Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшей гуманизации уголовного законодательства и усиления гарантий законности в уголовном процессе» от 18 января 2011 г. // Казахстанская правда. 2011. 25 янв.

⁵ Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 г.г., утвержденная Указом Президента РК 24 августа 2009 г. // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

⁶ Закон РК «О медиации» от 28 января 2011 г.; Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации» от 28 января 2011 г. // Казахстанская правда. 2011. 5 февр.

⁷ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной деятельности и дальнейшей гуманизации уголовного законодательства» от 9 ноября 2011 г. № 490-IV // Казахстанская правда. 2011. 15 нояб.

⁸ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам противодействия организованной преступности, террористической и экстремистской деятельности» от 29 ноября 2011 г. № 502-IV // Казахстанская правда. 2011. 3 дек.

- ⁹ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам уголовно-исполнительной системы» от 18 января 2012 г. № 547-IV // Казахстанская правда. 2012. 8 февр.
- ¹⁰ Закон РК «О внесении изменений и дополнений в Конституционный закон РК “О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан”» от 16 февраля 2012 г., Закон РК «О внесении изменений и дополнений в Закон РК “О Высшем Судебном Совете РК” и признании утратившим силу некоторых законодательных актов РК» от 16 февраля 2012г // Казахстанская правда. 2012. 25 февр.; Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования апелляционного, кассационного и надзорного порядка рассмотрения дел, повышения уровня доверия и обеспечения доступности к правосудию» от 17 февраля 2012 г. // Казахстанская правда. 2012. 7 марта.
- ¹¹ Закон РК «О Государственной границе Республики Казахстан» от 16 января 2013 г. и Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам Государственной границы Республики Казахстан» от 16 января 2013 г. // Казахстанская правда. 2013. 22 янв.
- ¹² Закон РК «О документах, удостоверяющих личность» от 29 января 2013 г.; Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам документов, удостоверяющих личность» от 29 января 2013 г. // Казахстанская правда. 2013. 2 февр.
- ¹³ Какие законы примет мажилис в этом году // Вечерняя газета. 2013. 30 янв.

Түйін

Осы ғылыми мақалада 2011 жылдан 2013 жылдың қаңтарына дейінгі кезеңдегі қолданыстағы Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға қысқаша шолу жасалып арналған және мониторинг түрінде берілген.

Resume

The present scientific article is devoted to the short review of changes and additions in the existing criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan from 2011 till January, 2013 and stated in the form of monitoring.

ӘОЖ 343.1: 342.9

А. С. Байғараев, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстарды алдын ала тергеу кафедрасының аға оқытушысы

АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУДЕ АҚШАЛАЙ ЖАЗАНЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізуіндегі ақшалай жаза шарасы сипатталады. Оның алдын ала тергеуде қолдану аясы, мүмкіндіктері айқындалады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің жаңа жобасында реттелген ақшалай жаза шарасына қысқаша шолу жасалған.

Түйін сөздер: алдын ала тергеу, ақшалай жаза.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібі елеулі түрде өзгерді. Бұл өзгерістер қылмыстық іс жүргізудегі өзге де мәжбүрлеу шараларының бірі — ақшалай жазаға да өз әсерін тигізді. Ақшалай жаза Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 160-бабында сипатталған. Қылмыстық іс жүргізу заңы бұл шараны алдын ала тергеу мен сот отырысының жүргізілуі барысында қылмыстық іс жүргізуге қатысушылар өздеріне жүктелген міндеттерін бұлжытпай орындауын қамтамасыз ететін маңызды құралы ретінде қарастырады.

Алдын ала тергеуді жүргізу барысында ақшалай жазаны қолдану мүмкіндігінің болуы немесе оны заңды түрде жүзеге асыру қылмыстық іске қатысушылардың өз міндеттерін анықталған мерзімде және дұрыс орындауына әсерін тигізеді, алдын ала тергеудің тиімділігін арттырады. Сот отырысында тәртіпті қамтамасыз етіп қана қоймай, сот отырысының заңды түрде жүргізілуімен қатар жалпыға сотты құрметтеу, сот билігіне бағынуды ұғындыратын басты құрал болып табылады.

Соңғы жылдары сот және тергеу іс-тәжірибелерінде іс жүргізуге қатысушылар өздеріне ҚР ҚІЖК (Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексі) негізінде жүктелген процессуалдық міндеттерін орындамау (анықтаушыға, тергеушіге, прокурорға және сотқа келуден жалтару; жауап беруден бас

тарту, олардың заңды талаптарын негізсіз орындамауы және т. б.), сот төрағасын құрметтемеу әртүрлі нысандарда (сот отырысы залында өзін дұрыс ұстамауы, басқа қатысушыларға қатысты балағат сөздер айтуы, сот төрағасының талабын орындамауы) көрсету жағдайлары орын алуда. Осы аталған себептерден қылмыстық іс жүргізуде ақшалай жаза шарасына көбірек көңіл бөлу қажет етіледі.

Осыған байланысты ақшалай жаза шарасын қолдану тәртібін және негізін реттейтін, тергеу органдарының лауазымды тұлғаларымен, прокурорлармен, судьялармен қылмыстық істі тергеу барысында басшылыққа алып қолданатын ғылыми негізделген әдістемелік нұсқаулықтарды дайындау, белгілі бір құқықтық нормаларды өңдеу қажеттілігі туындап отыр.

Елбасы Н. Назарбаевтың биылғы жылғы Қазақстан халқына Жолдауында ақшалай жазаны баламалы жауапкершілік шарасы ретінде қолдануды күшейту қажеттілігі көрсетілген болатын, сонымен қатар, «...қазіргі құқық қорғау жүйесі ескі жүйенің кемістіктерін сақтап қалған», «...әсер ету шараларының ішінде айыппұл басқа шаралармен салыстырмалы түрде қарағанда тек 5 пайыздың төменін құрайды» және «...құқықтық реформа жүргізу қажет» деген сөздер айтылған болатын¹.

Осының өзі ақшалай жазаның қазіргі таңда өзекті мәселе болып табылатындығын куәландырады.

Аса маңызды көңіл бөлетін жағдай бұл, іс жүргізуде мәжбүрлеу шарасы ретінде ақшалай жазаны қолдануды тиімді рәсімдеу мақсатында ҚР ҚІЖК-ін оңтайландыру, яғни, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындау. Бұл жағдай Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасымен де негізделеді. Яғни, аталмыш Тұжырымдамада қылмыстық іс жүргізу құқығын жетілдірудің негізгі бағыттары ретінде қылмыстық процесті жеңілдету және оның тиімділігін арттыру қамтылған².

Ақшалай жаза шарасы алғаш рет ҚР ҚІЖК-не Қазақстан Республикасының 2002 жылдың 21 желтоқсан айындағы № 363-ІІ Заңымен енгізілді. Содан бері елімізде ақшалай жаза шарасына арналған ешбір ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізілмегендігі баршаға мәлім. Осының өзі қылмыстық іс жүргізудегі ақшалай жаза шарасына қатысты тереңдетілген зерттеуді, оны жетілдіруге бағытталған құқықтық реттелген нормаларды өңдеуді қажет ететіндігін сөзсіз куәландырады. Заңнамада көрсетілген ақшалай жаза шарасында нормативтік құрылымның аяқталмағандығы, осы шараға байланысты толыққанды жұмыс атқарылмағандығы байқалады. Қазіргі уақытта қылмыстық істі тергеу барысында ҚР ҚІЖК-де белгіленген ақшалай жаза шарасын қолдануын реттейтін құқықтық норма жүйесінің толықтылығы, нақтылығы мен ішкі бірізділігі бар екендігі көрінбейді.

Осы таңда, ақшалай жаза шарасына тартуға мүмкін болатын тұлғалар тобын анықтауда қылмыстық іс жүргізу құқығы теориясы мен қатар тәжірибелік қызметкерлер арасында көптеген өзара келіспеушілік даулар туындауда. Қылмыстық іс жүргізуге қатысушыларға қатысты ақшалай жазаны қолдану негізін ашатын, орын алған іс жүргізулік құқық бұзушылық фактісі бойынша процессуалдық бекіту тәртібін анықтайтын нормативтік ережелер қосымша түсініктер мен толықтыруларды қажет етеді. Сот отырысы залындағы тәртіпті қамтамасыз ету шараларына арналған құқықтық норманың қысқалығы да, отырыс барысында төрағалық етушінің талаптарын орындамағаны үшін қолданылатын ақшалай жазаға қатысты түсінік қажет ететін бірнеше сұрақтардың пайда болуына себеп болып отыр.

Мәжбүрлеу шарасы ретінде ақшалай жазаның заңнамалық регламенттелуінің кемістігі, ең алдымен оның тәжірибеде қолдануын тежейді, әрекеттің дұрыс сараланбауына себеп болады немесе құқықтық ретсіздікті тудырады. Ал, осы аталғандардың жиынтығы қылмыстық істер бойынша іс жүргізуге, сот әділдігінің тиімді орындалуына жағымсыз әсер етеді.

Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізулік заңына сәйкес ақшалай жаза сезікті мен айыпталушыдан басқа барлық іс жүргізуге қатысушыларға қолданылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Тұжырымдамасына сәйкес ақшалай жаза кодекстің жаңа басылымында сезікті мен айыпталушыға да қатысты қолдану мүмкіндігін береді. Нақтырақ айтатын болсақ, Қылмыстық іс жүргізу кодексінің жаңа баспаға дайындалған жобасының 153-бабы ақшалай жазаға арналған. Кодекс түбегейлі өзгерістерге ұшырағанымен ақшалай жаза шарасына оның қатысы болмапты. Алайда, аталмыш жобаның 159-бабы сезікті мен айыпталушыға ақшалай жазаны қолдануды қарастырады. Көрсетілген баптың диспозициясын қарастыратын болсақ, онда сезікті мен айыпталушы өздеріне жүктелген «Жақындауға тыйым салу» туралы шектеуді бұзған жағдайда оларға қатысты ақшалай жаза қолданылатындығын түсінуге болады.

Осылайша, заңнама ақшалай жаза шарасының қолдану аясын едәуір кеңейтіп іс жүргізудің қатысушыларына қатысты ақшалай әсер ету шарасының дамуына қосымша мүмкіндік беріп отыр. Бұл әрекет тек қылмыстық іс жүргізу заңнамасының ғана емес, сонымен қатар басқа да заңнамалардың ақшалай жаза шарасына қатысты түбегейлі өзгерістерді тудыруы ықтимал.

¹ «Жаңа онжылдық — жаңа экономикалық өрлеу — Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Ел Президентінің Жолдауы // Егемен Қазақстан. 2010. 30 қаңтар.

² Бұл да сонда.

Резюме

В данной статье рассматриваются правовые вопросы совершенствования денежного взыскания в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан.

Resume

In given clause is considered (examined) legal questions of perfection of collecting in criminal legal proceedings of Republic of Kazakhstan.

УДК 378.01(075.8)

Баймуханова А. М., магистрант Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова

СУБЪЕКТИВНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА АДАПТАЦИЮ ВЫПУСКНИКА ВУЗА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Профессиональная деятельность является не только средством достижения материального благополучия, но и ведущей сферой самореализации личности. Выпускник вуза в начале профессиональной деятельности еще не обладает в полном объеме всеми профессиональными знаниями, умениями, навыками и качествами ввиду отсутствия опыта. Адаптация — это не только процесс, но и свойство любой живой саморегулируемой системы, которое состоит в способности приспособиться к изменяющимся условиям внешней среды.

Ключевые слова: профессионально-трудовая деятельность, социально-экономические процессы, адаптация, профессиональное самоопределение, социальный статус

Современные социально-экономические процессы, изменения и преобразования, происходящие в обществе, предъявляют повышенные требования к выпускнику вуза как к будущему профессионалу и субъекту профессионально-трудовой деятельности. Молодые специалисты с высшим образованием являются важной составляющей социальной структуры общества, его стратегическим ресурсом. В современных условиях профессиональная деятельность является не только средством достижения материального благополучия, но и ведущей сферой самореализации личности.

Выпускник вуза в начале профессиональной деятельности ввиду отсутствия опыта еще не владеет профессиональными знаниями, умениями, навыками и качествами в полном объеме. Однако наличие определенных личностных факторов, таких как, например, субъективное благополучие, может способствовать успешной адаптации молодого специалиста к профессиональной деятельности и последующей реализации в ней.

Адаптация выпускника вуза к профессиональной деятельности происходит, как правило, в возрасте 22-25 лет. Это период социально-профессиональной активности личности, в течение которого становится актуальным профессиональный рост и реализация собственного потенциала. Но именно в это время молодые люди могут испытывать психологический дискомфорт, обусловленный высокими требованиями и нереализованными профессиональными планами, а также как позитивными, так и негативными кризисами (окончание учебного заведения, начало профессионально-трудовой деятельности, создание семьи, рождение ребенка, переезд на новое место жительства и др).

При этом утверждение собственной позиции в проблемной ситуации может сопровождаться конфликтами внутриличностного характера. Факторами, обуславливающими эти конфликты, выступают:

- рассогласования составляющих направленности личности (мотивы, самооценки, ценностные ориентации);
- несовпадение характера профессиональной деятельности и уровня профессиональной компетентности;

- противоречия между направленностью личности на достижение успеха, материальных благ, на карьеру и уровнем развития профессионально важных качеств;
- несоответствие представлений о своих профессионально важных качествах и реальных профессиональных возможностях;
- противоречия между профессиональными возможностями, потенциалом и социальными ограничениями, обусловленными полом, возрастом, этнической принадлежностью, внешностью¹.

Отсутствие реальных достижений на начальном этапе профессиональной деятельности и неопределенность карьерных перспектив актуализируют рефлексию жизненного пути, что в свою очередь, может активизировать определение новых жизненно значимых целей:

- повышение и совершенствование профессиональной квалификации;
- смена работы или инициирование повышения в должности;
- выбор смежной специальности или новой профессии.

Проблема профессионального самоопределения на этапе адаптации к профессионально-трудовой деятельности снова становится актуальной для молодых специалистов.

Несмотря на многочисленные определения понятия «адаптация», объективно существует несколько форм проявлений этого феномена, которые позволяют утверждать, что адаптация, с одной стороны, — динамическое образование, непосредственный процесс приспособления к условиям внешней среды, а с другой, — свойство любой живой саморегулируемой системы, опосредующее ее устойчивость к условиям внешней среды.

Данное свойство присуще и человеку как биосоциальной системе и элементу социальной макро-системы. Поэтому при рассмотрении проблем адаптации человека принято выделять три функциональных уровня: физиологический, психологический и социальный.

Адаптация как динамическое образование тесно связана с функциональным состоянием организма, характеризующим уровень функционирования систем организма в определенный период времени, особенности процесса адаптации и гомеостаза. В выраженности и динамике одних и тех же состояний имеются существенные индивидуальные различия, что обусловлено особенностями деятельности механизмов регуляции, и в первую очередь, индивидуально-психологическими особенностями личности.

Исходя из изложенного, можно сформулировать следующие предположения:

1. Адаптация — это не только процесс, но и свойство любой живой саморегулируемой системы, которое состоит в способности приспосабливаться к изменяющимся условиям внешней среды. Уровень развития данного свойства определяет интервал изменения условий и характера деятельности, в рамках которого возможна адаптация для конкретного индивида.

2. Адаптационные способности индивида во многом зависят от психологических особенностей личности, определяющих возможность адекватной регуляции функционального состояния организма в разнообразных условиях жизни и деятельности. Чем значительнее адаптационные способности, тем выше вероятность нормального функционирования организма и эффективной деятельности при увеличении интенсивности воздействия психогенных факторов внешней среды.

3. Адаптационные возможности личности можно оценить через уровень развития психологических характеристик, наиболее значимых для регуляции психической деятельности и процесса адаптации: чем он выше, тем больше вероятность успешной адаптации, тем значительнее диапазон факторов внешней среды, к которым индивид может приспособиться².

В целом вопрос о системах механизмов адаптации можно свести к следующим положениям.

1. Адаптация представляет собой постоянный процесс активного согласования человеком своих индивидуальных особенностей (индивидуальных, личностных) с условиями внешней среды (требованиями рабочего места, особенностями партнеров, социальных групп, организационной культуры и др.), обеспечивающими успешность его профессиональной деятельности и полноценную личностную самореализацию во всех сферах жизнедеятельности.

2. Адаптация человека к труду есть совокупность психологических механизмов, проявляющаяся в успешности его профессиональной деятельности и удовлетворенности своим трудом. Они должны быть согласованы с нормативами деятельности, групповыми нормами, требованиями организационной культуры, взаимодействий с партнерами, проявляющимися как оптимальная профессиональная карьера. В целом карьера должна отражать качество согласования «внешних» и «внутренних» условий жизни субъекта, успешность его полноценной самореализации в разных сферах жизнедеятельности.

3. Адаптация — это фазовый процесс периодических изменений ее форм, обусловленных динамикой совокупности биологических, личностных, профессиональных особенностей человека как субъекта деятельности. Эти фазы проявляются в периодизации профессиональной карьеры (служебные перемещения, кризисы и др.), в периодах большей и меньшей эффективности его как субъекта труда, в

периодах большего или меньшего социального благополучия, в общей динамике жизненных кризисов и возможностей максимальной самореализации³.

Содержание адаптации реализуется комплексом саморегулирующих процессов, которые основываются на соответствующих врожденных и приобретенных психофизиологических и психологических механизмах, обусловлено разными факторами: объективными или внешними (условиями внешней среды и деятельности) и субъективными или внутренними (индивидуально-психологическими особенностями личности).

Субъективное благополучие, являясь социально-психологической характеристикой личности, выражает эмоционально-оценочное отношение человека к самому себе, социальной действительности и в этом качестве определяет интенсивность и направленность его поведения. Ощущение собственного благополучия играет важную роль в процессе профессиональной адаптации индивида к трудовой деятельности. Как отмечает Л. М. Куликов, субъективное благополучие — это интегративное, относительно устойчивое переживание, в нём слиты многие особенности отношения человека к себе и окружающему миру⁴. Кроме того, субъективное благополучие представляет собой единство когнитивного, эмоционального и поведенческого компонентов. Его когнитивным содержанием являются ценностные ориентации, которые определяются как социально обусловленная общая направленность, как отношение личности к целям жизнедеятельности, к средствам удовлетворения этих целей, т. е. к обстоятельствам жизни, детерминированным общими социальными условиями. Вместе с тем, именно система профессиональных отношений определяет характер переживаний, объединяющих чувства и эмоции. Переживание субъективного благополучия (или неблагополучия) в профессиональной сфере во многом определяется особенностями реакций и субъективной интерпретацией личностью тех или иных ситуаций, в которые она включена. Кроме того, когнитивная и эмоционально-оценочная интерпретация ситуации детерминирует направленность активности личности⁵.

Ощущение благополучия возможно лишь при достаточной адаптированности личности к социальной и природной среде, при непрерывно протекающих процессах адаптации. Для всей целостной картины преодоления жизненных трудностей и решения встающих проблем принципиальное значение имеет активность личности и соотношение активности и адаптивности.

Если стоящие перед человеком трудности не превышают его потенциала психологической устойчивости, то их преодоление повышает гибкость адаптационных процессов, расширяет спектр способов выхода из трудных жизненных ситуаций, обогащает опыт проявления своей активности и разрешения таких ситуаций. Все это ведет к укреплению психологической устойчивости и ощущению собственного благополучия. Кроме того, многие трудные ситуации позволяют пережить разнообразные чувства, найти новое понимание себя, других людей, многих явлений жизни. Конечным итогом таких событий может быть продвижение в личностном и профессиональном развитии⁶.

Субъективное благополучие как интегративное, особо значимое переживание оказывает постоянное влияние на различные параметры психического состояния человека и как следствие — на успешность поведения, продуктивность профессиональной деятельности, эффективность межличностного взаимодействия с коллегами и многие другие стороны внешней и внутренней активности индивида. Благополучие зависит от наличия четких целей, успешности реализации планов деятельности и поведения, наличия ресурсов и условий для достижения целей.

Благополучие создают удовлетворяющие межличностные отношения и профессиональные взаимодействия, эффективная реализация своего потенциала, возможность общаться и получать от этого положительные эмоции. Нарушают благополучие внутриличностные конфликты, социальная изоляция (депривация), напряженность в значимых межличностных связях. Наиболее сильный эмоциональный дискомфорт вызывают внутренние причины, в то время как средовые влияния менее существенны. Однако межличностные взаимодействия выступают как основные звенья, опосредующие социальную и профессиональную адаптацию личности, реализующие возможность социальной поддержки в трудных жизненных ситуациях⁷.

Таким образом, профессиональная деятельность, особенности труда, социальный статус и успешность процесса самореализации в различных жизненных сферах оказывают значительное влияние на благополучие личности.

¹ Толочек В. Современная психология труда: Учеб. пос. — СПб., 2005.

² Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. — 2001. — № 1. — С. 16-24.

³ Толочек В. Указ. раб.

⁴ Куликов Л. В. Психология настроения. — СПб., 1997.

- ⁵ Бочарова Е. Е. К вопросу о внутренних детерминантах субъективного благополучия личности // Известия ПГПУ. — 2008. — № 6(10). — С. 226-231.
- ⁶ Куликов Л. В. Здоровье и субъективное благополучие личности // Психология здоровья / Под ред. Г. С. Никифорова. — СПб., 2000. — С. 405-442.
- ⁷ Куликов Л. В. Детерминанты удовлетворенности жизнью // Общество и политика / Под ред. В. Ю. Большакова. — СПб., 2000. — С. 476-510.

Түйін

Мақалада жас мамандардың кәсіби мамандығына бейімделу процесі қарастырылады.

Resume

In the article the question en the adaptation of young specialists to their professional activity has been observed.

УДК: 343.9.018

Бубербаев Н. Д., научный сотрудник Центра по изучению криминологических проблем НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

О ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОМ ИЗУЧЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Аннотация. В статье обосновывается необходимость изучения пространственно-временных характеристик преступности с учетом влияния на нее конкретных местных условий, что позволит дифференцировать борьбу с преступностью в местах поселений и выработать эффективные меры по ее предупреждению.

Ключевые слова: криминология, преступность, предупреждение преступности, география преступности, региональная преступность, территориальная преступность.

Исследование преступности как социально обусловленного явления требует рассмотрения его в единстве многообразных связей с другими явлениями и процессами, представляющими основные направления предупредительной деятельности для субъектов профилактики, через которые она будет осуществляться.

В Программе профилактики правонарушений и борьбы с преступностью в Республике Казахстан на 2003-2004 гг., утвержденной Президентом РК 28 марта 2002 г., было отмечено, что «стабилизация и последующее ослабление криминальной ситуации в стране немислимы без создания эффективной системы профилактики правонарушений, как на местном, так и на республиканском уровнях»¹.

Это означает, что для дифференцированного предупреждения преступности необходимо изучение и детерминирующих ее обстоятельств в каждом поселении страны.

Пространственно-временное изучение преступности привлекает внимание многих ученых, в том числе криминологов, занимающихся исследованием проблем преступности на определенной территории. Криминологическая наука выделяет проблемы территориальной преступности в отдельное направление, в которую входят исследования региона, области, района, города, села. Ибо, как справедливо отмечает В. В. Лунеев, «различия в уровне, структуре и динамике преступности не случайны. Они связаны с демографическими, культурными, организационными, национальными, экологическими, правовыми, регистрационными и иными особенностями той или иной страны, той или иной местности, которые в данном случае объединяются территориально, т. е. в их географии. Поэтому изучение географии преступности имеет исключительное значение для сравнительной криминологии при анализе причин преступности и ее изменений, при выработке эффективных и оптимальных мер борьбы с ней применительно к отдельным регионам и территориям»².

Такой подход позволяет выявить закономерности, присущие определенным общностям, с учетом их геополитического, социально-экономического, демографического и т. д. развития. Территориальное исследование преступности в криминологии имеет целью выявить:

- специфические особенности изучаемых поселений на современном этапе;

- взаимосвязь преступности с социальными факторами жизни отдельных общностей (экономическими, культурными, демографическими и др.);
- количественные и качественные изменения;
- уровень влияния социальных условий на преступность;
- причинный комплекс преступности.

Исследования территориальной распространенности преступности будет способствовать дифференциации борьбы с нею и выработке эффективных мер по ее предупреждению.

Впервые подобное исследование было проведено в начале 20-х г. XIX в. Исследователями А.-М. Герри (Франция) и А.-Ж. Кетле (Бельгия) были выявлены некоторые закономерности в пространственно-временном распределении преступности в зависимости от географического расположения района. Проведенные ими исследования стали возможными благодаря становлению в этот период уголовной статистики.

Большую роль в исследовании территориального распределения преступности сыграли, американские ученые-криминологи Р. Парк, Э. Берджесс и Л. Вит, которые основали в 1920-1925 гг. при Чикагском университете школу (она получила название — «чикагская»), занимающуюся вопросами типологии преступности, влияния на преступные проявления архитектурного пространства, застроек, конструкций жилых зданий.

Благодаря этому американские ученые-криминологи смогли рассматривать и своевременно прогнозировать преступность в таких социальных процессах, как урбанизация, миграция и агломерация в малых, средних и крупных городах, для предотвращения ее на разных стадиях развития³.

В настоящее время проведение подобного исследования в Республике Казахстан особенно важно, поскольку в данном направлении исследования в нашей стране еще не проводились, о чем свидетельствует отсутствие каких-либо монографических изданий, посвященных данной тематике.

Между тем, в криминологической науке преступность, отражающая ее пространственную характеристику (село, город, район, область, регион и т. д.), получила название «региональной», «территориальной» или «географии преступности». В настоящее время в криминологической науке нет единого мнения по определению данного понятия. Существующие понятия направлены на изложение, пояснение характеристик преступности с учетом различных социальных явлений и процессов, присущих определенным общностям. Так, география преступности в криминологии — ее территориальная распространенность. География преступности определяется в результате криминологических исследований соответствующих сведений о структуре населения определенной территории и показателей преступности⁴.

География преступности — это пространственно-временное распределение уголовно наказуемых деяний (по уровню, структуре, динамике) в соответствии со спецификой различных регионов мира, разных стран или административно-территориальных единиц одной страны, с численностью, структурой и расселением населения на изучаемых территориях, со своеобразными формами организации жизни людей, условиями их труда, быта, отдыха, культуры, национальных традиций и иных особенностей⁵.

Раскрывая понятие пространственно-временной характеристики преступности, необходимо уяснить содержание терминов «регион» и «территория».

Так, регион (от лат. *region, regionis*) — это граница, предел, большая область, группа соответствующих стран или территории, районы, объединенные по определенным общим признакам⁶.

В действующем законодательстве Республики Казахстан под «регионом» понимается часть территории, включающая несколько населенных пунктов, образуемая и управляемая в интересах республики. Регионами являются область, район и аульный (сельский) округ — основные звенья республиканского административно-территориального устройства. Но помимо регионов, составляющих территориальное устройство Республики Казахстан, законодатель выделяет населенные пункты, в свою очередь подразделяющиеся на городские и сельские. Населенный пункт — это часть компактно заселенной территории республики, сложившаяся в результате хозяйственной и иной общественной деятельности граждан, с численностью не менее 50 человек, учтенная и зарегистрированная в установленном законом порядке и управляемая местными представительными и исполнительными органами⁷. Регионы и населенные пункты являются основными категориями административно-территориальных единиц Республики Казахстан.

Под «территорией» мы можем понимать и самые малые участки поверхности земного шара, и большие пространства (область, регион, страна, две и более страны, континенты). При этом «регион» является составной частью определенной территории и может использоваться в криминологии как отдельное направление исследования преступности, но не может быть применен в исследовании преступности отдельного города или конкретного села. Поэтому термин «территория», на наш взгляд, пред-

ставляется более широким в пространственном отношении и точным в определении конкретной части ее исследования.

Различие территориального и регионального подходов к исследованию преступности состоит в том, что при первом можно отдельно исследовать конкретные населенные пункты, а также и совокупную множественность таких поселений. При региональном же подходе такие населенные пункты также исследуются, но только будучи включенными в исследование с остальными объектами, входящими в определение регион.

Из изложенного следует, что регион — это сочетание нескольких населенных пунктов, и, как следствие, данное понятие не может быть использовано при характеристике преступности таких отдельных поселений, как город или село.

Однако следует согласиться с В. И. Гладких, утверждающим, что сверхкрупные города — это населенные пункты, насчитывающие минимум миллион человек. В них, во-первых, находят концентрированное выражение все существующие проблемы городской жизнедеятельности, во-вторых, они по своему статусу, значимости в жизни превосходят многие области и с полным основанием могут быть отнесены к классу регионов⁸. Город-«миллионер» в Казахстане всего один — Алматы, близок к этому численному показателю г. Астана.

Таким образом, при исследовании городской преступности и в целом преступности как отдельных, так и объединенных по общим признакам поселений правильным будет использовать понятие «территориальная преступность», с последующим применением территориального подхода.

¹ Программа профилактики правонарушений и борьбы с преступностью в РК на 2003-2004 годы // Сб. актов Президента Республики Казахстан и Правительства Республики Казахстан. — 2002. — № 48. — С. 83-105.

² Криминология: Учебн. / Под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — С. 108.

³ Там же.

⁴ Юридическая энциклопедия. / Под. ред. М. Ю. Тихомирова; изд. 5-е, доп. и перераб.— М., 2006. — С. 182.

⁵ Криминология: Учебн. / Под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова; 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — С. — 734.

⁶ Юридическая энциклопедия. / Под. ред. М. Ю. Тихомирова; изд. 5-е, доп. и перераб.— М., 2006. — С. 741.

⁷ Закон Республики Казахстан «Об административно-территориальном устройстве Республики Казахстан» от 8 декабря 1993 г. № 2572-ХІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29 апреля 2009 г.) // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. — 1993. — № 23-24. — С. 507.

⁸ Гладких В. И. Преступность в сверхкрупном городе и ее предупреждение органами внутренних дел. — М., 1996. — С. 12-13.

Түйін

Осы мақалада автор қылмыстылықтың кеңістік уақыт сипатын зерделеу қажеттілігіне баса назар аударады, бұл адамдар тұратын жерлерде онымен күрес жүргізуді дифференциалауға және оның алдын алу бойынша тиімді шараларды өңдеуге мүмкіндік береді.

Resume

In the present article the author does an emphasis on necessity of studying of existential characteristics of criminality that will allow to differentiate struggle against it in each places of human settlements and to develop effectual measures under its prevention.

УДК 343.140.02

Длимов А., начальник кабинета кафедры государственно-правовых дисциплин Актыубинского юридического института МВД РК

ПОНЯТИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В соответствии с уголовно-процессуальным законодательством под доказательствами в уголовном процессе понимаются законно полученные фактические данные. При этом факты, представляющие интерес для органов расследования и суда, не могут быть познаны иначе, как путем доказывания, с помощью доказательств. Доказательствами, в свою очередь, выступают не только

сами факты, подлежащие установлению по делу, но и сведения об этих фактах, информация о них, их отображения.

Ключевые слова: доказательства, процесс, факты, данные, виновность, невиновность, обвиняемый, обстоятельства.

Доказательствами по уголовному делу, согласно ст. 115 УПК РК, являются законно полученные фактические данные, на основе которых дознаватель, следователь, прокурор, суд устанавливают наличие или отсутствие деяния, предусмотренного Уголовным кодексом Республики Казахстан, совершение или несвершение этого деяния обвиняемым и виновность либо невиновность обвиняемого, а также иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела.

Факты, с которыми закон связывает доказательства, образуют две относительно самостоятельные группы: обстоятельства, которые составляют в своей совокупности предмет доказывания по уголовному делу; факты, не входящие в предмет доказывания (промежуточные, вспомогательные, побочные).

Юридически значимые фактические обстоятельства, которые предусмотрены в уголовно-процессуальном законе и подлежат доказыванию для принятия решений по делу в целом или по отдельным правовым вопросам, являются предметом доказывания в уголовном судопроизводстве.

В статье 117 УПК РК перечислены те фактические обстоятельства, которые при разрешении любого дела имеют правовое значение. Это обстоятельства, характеризующие событие преступления (время, место, способ и другие обстоятельства совершения преступления); виновность обвиняемого в совершении преступления и мотивы преступления; обстоятельства, отягчающие или смягчающие наказание, а также иные обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого; характер и размер ущерба, причиненного преступлением; обстоятельства, способствовавшие совершению преступления.

Закон определяет доказательства как фактические данные, имея в виду, что только сведения о конкретных фактах объективной действительности могут быть доказательствами по уголовному делу. Утверждения, предположения, догадки, общие заявления, что преступление совершил тот или иной человек, без приведения конкретных фактических данных не могут служить доказательствами. Доказательства собираются органами расследования, судом в окружающей их действительности. Эти данные существуют независимо от сознания лиц, осуществляющих доказывание, аккумулируясь в памяти других людей (обвиняемого, подозреваемого, свидетеля) или фиксируясь в той или иной форме в виде следов преступления на предметах, в документах. В процессе доказывания по уголовному делу эти фактические данные становятся достоянием следователя, судей и используются в интересах установления истины.

Однако некоторые ученые (М. С. Строгович, П. С. Элькинд, В. Д. Арсеньев, И. М. Гуткин) под доказательствами, «фактическими данными» понимают не информацию, сведения о тех или иных обстоятельствах, а сами факты объективной реальности, которые устанавливаются при доказывании по уголовному делу, а иногда и то, и другое¹.

С этой точкой зрения нельзя согласиться, так как она не соответствует смыслу закона и природе доказывания. Сами факты, представляющие интерес для органов расследования и суда, не могут быть познаны иначе, как путем доказывания, с помощью доказательств. Доказательства, по нашему мнению, это не только сами факты, подлежащие установлению по делу, но и сведения об этих фактах, информация о них, их отображения.

Только отдельные обстоятельства могут быть восприняты следователем, судьей непосредственно. Это те факты и состояния, которые сохранились ко времени расследования, рассмотрения судом дела. К ним можно отнести:

- 1) некоторые факты, относящиеся к материальным последствиям совершенного преступления (например, последствия пожара, обезображенное лицо потерпевшего, испорченная вещь);
- 2) сохранившиеся продукты преступной деятельности (подделанный документ, фальшивая банкнота и др.);
- 3) найденные предметы преступного посягательства (похищенный костюм, часы и др.);
- 4) обстановка на месте совершения преступления;
- 5) некоторые факты, характеризующие внешность преступника (черты лица, рост, цвет волос и др.).

Иногда доказательствами называют факты, установленные по делу, из которых можно сделать вывод о других фактах, существенных для дела, т. е. доказательственные факты (побег с места преступления, обладание похищенной вещью и т. п.). Но каждый доказательственный факт, существуя реально, может быть установлен лишь с помощью доказательств, доказан и только после этого использован для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию.

Таким образом, доказательства — это фактические данные:

а) под которыми необходимо понимать сведения об имевшем место в прошлом событии преступления;

б) на основании которых устанавливаются наличие или отсутствие общественно опасного деяния, виновного лица, его совершившего это деяние, и иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела;

в) которые устанавливаются только показаниями свидетеля, потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, заключением эксперта, вещественными доказательствами, протоколами следственных и судебных действий и иными документами;

г) собранные в установленном законом порядке. Статья 70 УПК РК определяет способы собирания доказательств, а соответствующие нормы — порядок производства различных следственных действий;

д) проверенные и оцененные по внутреннему убеждению.

Таким образом, доказательствами могут быть любые фактические данные, все, что служит установлению истины, если соблюдены законные правила доказывания².

¹ Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькин П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. — Воронеж, 1988. — С. 86.

² Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РК. — Алматы, 2006. — С. 77.

Түйін

Сәйкесінше қылмыстық-процессуалдық заңдылықпен қылмыстық процестің дәлелінің ішінде заңды алынған нақты деректермен түсіндіріледі. Осыған орай деректер сот және тергеу органдары үшін қызықты ұсыныстар дәлелдің жолдары арқылы, деректің көмегі арқылы басқаша тану мүмкін емес. Дәлелдермен, өз кезегінде деректердің өздері емес, іске белгілеуге жататын, бірақ деректер туралы мәліметтер, олар туралы ақпарат, олардың бейнеленуі шығады.

Resume

On the basis of the analysis of the criminal procedure legislation and opinion of various scientists proofs in criminal trial are understood as lawfully obtained actual data. Thus the facts which are of interest to bodies of investigation and vessels, can't be learned differently, as by proof, by means of proofs. As proofs, in turn, act not only the facts which are subject to establishment on business, but also data on these facts, information on them, their displays.

ӘОЖ 343.9

Б. С. Доданов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының магистранты

ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДЕН ТЫС ОРНАЛАСҚАН ОБЪЕКТІЛЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДІ ҚАРАУДАН ЕРЕКШЕЛІГІ

Аннотация. Бұл мақалада оқиға болған жерден тыс орналасқан объектілерді зерттеудің ұйымдастырылуы және оның оқиға болған жерді қараудан ерекшелігі қарастырылған.

Түйін сөздер: жедел-ізвестіру қызметі, ішкі істер органдары, Ішкі істер министрлігі, Ішкі істер департаменті, Ішкі істер басқармасы, жедел-ізвестіру шаралары, тергеу бөлімі, криминалды полиция басқармасы, криминалды полиция бөлімі.

Көптеген қылмыстарды ашу мен тергеу үдерісінде жедел көңіл бөлінетін ақпараттың әртүрлі қайнар көздерін іздеу мақсатында іздеу, жедел-ізвестіру шаралары мен тергеу іс-қимылдарын жүзеге асыру қажеттілігі туындайды. Оқиға болған жерден тыс орналасқан аймақтарды, бөлмелерді және басқа да объектілерді зерттеуді ұйымдастыру мен жүзеге асыру қылмыспен күресудегі алатын орнының маңыздылығымен және қылмысты ашу мен тергеу мақсатында жүргізілетін іздеу қызметінде тиімді нәтижелер беру мүмкіндігімен ерекшеленеді. Бүгінгі күнде, іздеу қызметінің аталған маңызды шарасы

Қазақстан Республикасының «Жедел-іздістіру қызметі туралы» заңының 11 бабының 3, 8 тармақтарында бекітілген¹.

Жергілікті орындарды, бөлмелерді және басқа да аймақтарды зерттеудің өзекті мәселелері бойынша көптеген ғалымдармен ұйымдастырушылық сипаттағы елеулі ұсыныстар жасалғанына тоқтала кеткен жөн. Сонымен, осы шараның заңды бекітілуіне көп деңгейде Д. Мирскийдің ғылыми жұмысы әсер етті, бұл жұмыс нағыз шараны жедел қарау деп атай отырып, жедел-іздістіру шараларының қатарына қосуға үлес қосты².

Тәжірибелік қызметте нағыз шара іздеу қызметінің басқа да шараларымен және құралдарымен (жауап алумен, қараумен, азаматтарға сұрау жүргізумен, рекогносцировкамен) қатар қолданылады, әсіресе бұл жедел-тергеу топтарымен оқиға болған жерде тергеу іс-қимылдары мен жедел-іздістіру шараларының кешенін жүзеге асыру барысында анық байқалады. Көптеген қылмыстарды ашу мен тергеу бойынша жүргізілетін шаралар оқиға болған жерге шығудан басталатыны белгілі. Оқиға болған жерді қарауға тергеушімен бірге (кейде, одан да ертерек) жедел қызметкерлердің қатысуы тиімді нәтижелер алуға мүмкіндік береді.

Бұндай алғашқы іздеу шараларын жүзеге асыру барысындағы тергеушілер мен жедел қызметкерлердің өзара әрекеттесіп қызмет ету қажеттілігін ғалым В. Е. Сидоровтың еңбектерінде кездестіруге болады³.

Сонымен қатар, бұл мәселені А. А. Закатов та талдаған, оның пікірінше, қылмыстық іс жүргізу заңында белгіленген табылған заттар мен объектілерді бекіту талаптарын қатаң сақтау арқылы тергеуші жедел қызметкердің көмегімен оқиға болған жерді қарауды жүзеге асырады. Жедел қызметкерлер куәлар мен ақпараттың болжамды қайнар көздерін анықтауға бағытталған жедел-іздістіру шараларының кешенін жүзеге асыра отырып, қылмысты «ізін суытпай» ашуға ықпал ететін қоршау сипатындағы шараларды жүргізуге кіріседі⁴.

Қылмыспен күресуде бұл шаралардың көмегімен төмендегідей мәселелер шешімін табуы мүмкін:

1. Қылмыстарды ашуда:

- қылмыстың белгілерін, яғни, алғашқы мәліметтерді алу, реттеу және тексеру;
- қылмысқа қандай да бір қатысы бар тұлғалардың шеңберін анықтау;
- қылмыс жағдайлары туралы жедел көңіл бөлінетін ақпараттардың қайнар көздерін анықтау;

2. Жасырынып жүрген қылмыскерлерді іздеуде:

- жасырынып жүрген қылмыскерлердің өмір сүру бейнесін анықтау;
- қылмыскердің жасырынып жүрген жері туралы жедел көңіл бөлінетін ақпараттардың қайнар

көздерін анықтау;

- қылмыскерлердің нақты жасырынып жатқан орнын анықтау;

3. Хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адамдарды іздеуде:

- хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адамдардың өмір сүру бейнесін анықтау;
- хабар-ошарсыз жоғалып кеткендерді көрген адамдарды анықтау;
- ізделушілердің хабар-ошарсыз жоғалып кету себептерін анықтау;
- хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адамдардың орналасу орнын анықтау.

Әрине, жедел қызметкерлердің айқын іс-әрекеттерінің бағыты мен сипаты, көптеген жағдайларда, оқиға болған жерден алынған алғашқы мәліметтерге тәуелді болып келеді. Олардың кейбіреулері жедел қызметкерлермен оқиға куәларына сұрау жүргізуді қолдану арқылы ғана емес, оқиға болған жерден тыс орналасқан аймақтарды зерттеу жолымен де алынуы мүмкін. Бұндай зерттеу оқиға болған жердің жалпы көрінісін бұзбауы және тергеуші жүргізіп жатқан қарауға зиянын келтірмеуі қажет.

Дәл осы мәселеге қатысты кейбір заңгерлердің арасында, біздің ойымызша, бұрыс көзқарас таралған. Мәселен, ғалым Г. А. Александров: «оқиға болған жерді қарау барысында басқа іс-қимылдарға кіріспес бұрын, қараудың объектілігін қамтамасыз ету қажет. Ал, бұл үшін оқиға туралы қандай да болсын ой-тұжырымдарды ұмытып, қалыптасқан жағдайды толық түрде тану арқылы міндетті түрде бекіту қажет және тек қана оқиға болған жерді қарау туралы хаттама бар жағдайда, қылмысты ашу туралы ойлана бастауға болады», — деген пікірін білдіре отырып, болжам тек қана оқиға болған жерді қараудан кейін жиналған және хаттамада бекітілген мәліметтер негізінде пайда болуы мүмкін, ал қарау барысындағы тұжырымдар «мәңгілік емес» болып табылады деп санайды⁵.

Ал Ю. Д. Федоров жедел-іздістіру шараларын оқиға болған жерді қарауға дейін немесе онымен қатар жүзеге асыру мүмкіндігіне толық түрде қарсылығын білдіреді⁶.

Біздің ойымызша, аталған тұжырымдармен келісу мүмкін емес, себебі болжамдардың (жедел-іздістіру, іздеу, криминалистикалық және т. б.) пайда болуы, тәжірибенің көрсетуі бойынша, тергеудің алғашқы қадамдарына жатады. Сонымен қатар, болжамдар қылмыс оқиғасы туралы ең алғашқы ақпаратты алу барысында туындап, өз уақытында нақтыланып отырады.

Әрине, оқиға болған жерді қараудың нәтижелерін міндетті түрде бекітіп, объективтілігін қамтамасыз ету қажеттілігіне қарсы шығуға еш негіз жоқ, бірақ хаттама толтырылғанға дейін ешқандай іс-қимыл (іздеу, жедел-ізвестіру, тексеру) жүзеге аспауы қажет деген көзқарастың негізделмегені және тергеуге қарсы әсер ететіні күмәнсіз.

Бұл мәселеге байланысты, А. Р. Ратиновтың: «бұндай талап ойлауға тыйым салынумен тең», - деген пікірі өте орынды⁷.

Қарауды жүзеге асырушы тергеуші мен жедел қызметкерге хаттаманы толық толтырып болғанша, ешқандай болжамдар құру мен басқа да ой-тұжырымдар жасауға тыйым салу мақсатсыз болар. Себебі аталған процессуалдық үдеріс бір беттік хаттама мен бір сағаттық жұмыстан асып кетуі де мүмкін. Ал қылмысты ашу мен тергеу барысындағы кез келген кідіріс қылмыскерге пайдалы жағдай болып табылады. Мінеки, сол себептен, кез келген зерттеуге қойылатын міндетті талаптардың ішінде бағыттылық пен таңдаулық кездеседі.

Зерттеу, жоғарыда айтылғандай, оқиға болған жерді қараумен қатар жүргізіледі, оны алмастырмайды және оған кедергі қылмайды, керісінше, оның объектілігіне және толықтығына оң әсерін тигізеді. Сондықтан, бұл екі ұқсас мақсатты іс-қимылды ажырата білген жөн.

Бұндай бөлектеу, ең алдымен, тергеу іс-қимылының процессуалдық сипатының жергілікті аумақты, бөлмені және басқа объектілерді, сонымен қатар оқиға болған жерден тыс орналасқан аумақтарды зерттеудің процессуалды емес сипатынан қағидалық түрдегі айырмашылығының негізінде көрініс табуы мүмкін.

Криминалистикалық әдебиетте, оқиға болған жерді қарау үдерісі қылмыстық іске маңызды қылмыстың іздері мен басқа да заттай дәлелдемелерді анықтау мен табудан тұратын тергеу іс-қимылдарының қатарында қарастырылады⁸.

Бұл іс-қимыл қылмыстық іс жүргізу заңымен белгіленген және осы негізде өңделген ұйымдастыру-басқарушылық негіздеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Оқиға болған жерді қараудың мақсаты болып іс үшін маңызды қылмыстың іздерін және басқа да заттай дәлелдемелерді табу, қылмыс жағдайларын анықтау табылады.

Зерттеудің мақсаты оқиға болған жерді қараудың мақсатымен бірдей, сонымен қатар, олардың жүзеге асырылу орындары да (жергілікті аумақ, бөлме), объектісі де (іздер, құжаттар, заттар) бір.

В. Колдиннің: «жасалған қылмыстың жағдайын және онымен байланысты заттарды, іздерді, ең алдымен, жалпы жедел-ізвестіру қызметінің, криминалистикалық және тергеу әдістерімен зерттеу қажет», — деген пікірін толық қуаттаймыз⁹.

Ішкі істер органдарымен қылмыстарды ашу мен тергеу үдерісіндегі іздеу қызметінде қалыптасатын күрделі жағдайлардың бірі — әртүрлі себептерге байланысты денесі мен бет-әлпеті қатты зақымданған немесе жанып кеткен, жеке тұлғасы анықталмаған мәйіттердің табылуы. Бұндай жағдайларда, табылған мәйіттің жеке тұлғасын тек қана қаңқа сүйектері бойынша ұқсастыру арқылы анықтау мүмкін. Бұл бағыттағы жұмысты айтарлықтай уақыт РФ ПМ БҒЗИ жанындағы сот-медицина сараптау бюросы атқарып отырды. Қазіргі уақытта, бұл мәселе жеткілікті түрде шешілгенімен, 2006 жылы ҚР ПМ-нің нақты мүмкіндігі шектеліп, елімізде аталған салада дағдыланған мамандардың жоқтығынан, бұл сұрақ көкейкесті мәселе болып шыға келді. Сондықтан, еліміздің құқық қорғау органдарының тәжірибелік қызметкерлері мен іздеу-ізвестіру саласын зерттеуші ғалымдар осы мәселеге молынан көңіл бөле бастады. Н. К. Құсайынов қалыптасқан өзекті мәселені жан-жақты талқылап, ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің сот-медициналық сараптау орталығына өз мамандарын табылған мәйіттің жеке тұлғасын қаңқа сүйектері бойынша ұқсастыру әдістеріне қайта дайындаса, қылмыстылықпен күрестегі іздеу-ізвестіру жұмыстарының тиімділігі неғұрлым арта түсетіні туралы тұжырымға келген¹⁰.

Бірақ, оқиға болған жерді қарау мен зерттеу өздерінің құқықтық сипаттары бойынша, сонымен қатар, жүзеге асырылу тактикасы мен нәтижелерін құжаттау бойынша әрқилы. Оқиға болған жерді қарау қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларында бекітілген. Ол қылмыстық іс қозғалған мезеттен соң немесе қозғалар алдында қылмыстық іс жүргізу кодексімен реттелген тәртіпте жүзеге асырылады. Оқиға болған жерді қарау куәгерлердің міндетті түрде қатысуымен жүргізіледі. Оның мақсаты оқиға болған жердегі жағдайды бағалау, іс бойынша қылмыстық іздер мен басқа да дәлелдемелік қызмет атқаруы мүмкін мәліметтерді анықтау және оларды процессуалды түрде бекіту болып табылады. Сонымен қатар, оқиға болған жерді қарау барысында тергеушінің шешімімен айыпталушы, жәбірленуші, сезікті, куә және басқа да тұлғалар қатысуы мүмкін.

Ал тұрғын бөлмелер мен кейбір басқа объектілерді зерттеу барысында тергеушінің алдында күрделірек қиындықтар туындайды, себебі бұл іздеу шарасы «тұрғын үйге қол сұқпаушылық» деп бекітілген конституциялық құқықты шектеумен байланысты.

Тергеушінің тұрғын үйді ашық түрде зерттеу мүмкіндігі жоқ жағдайда, мысалы, жекеменшік иесінің рұқсаты алынбаса немесе басқа да себептер болса, тергеуші Қазақстан Республикасының «Жедел-іздігі кызметі туралы» заңының 7-бабының «б» тармағына сәйкес, жеке тапсырма тағайындап, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының 65, 130-баптарын басшылыққа ала отырып, анықтама бөлімінің бастығына бағыттауға құқылы¹¹.

Қылмыстарды ашу мен тергеу жедел-тергеу топтарымен жүзеге асырылып жатқанда, бұндай тапсырма ауызша нысанда болуы мүмкін. Жедел-тергеу тобының мүшесі жедел қызметкер тұрғын үйді зерттеуді құпия тәсілдермен жүзеге асыруға құқылы. Бірақ, құпия түрде жүргізілетін арнаулы жедел-іздігі шаралары Қазақстан Республикасының «Жедел-іздігі кызметі туралы» заңының 12-бабының 4-тармағына сәйкес, прокурордың рұқсатымен ғана жүзеге асырылуы мүмкін¹².

Құпия зерттеудің ұйымдастырылуы мен жүзеге асырылу тактикасы «құпия» және «өте құпия» грифіне ие ведомстволық қалыпты актілермен реттелетін болғандықтан, біз бұл мәселелерді талқылай алмаймыз.

Қалыптасқан жағдайлардың нақтылығына байланысты, зерттеу жиі түрде қылмыстық істің қозғалуына дейін немесе тергеу аяқталған соң, оның тоқтатылғанынан кейін және тіпті істің сотта қарастырылу барысында да жүргізілуі мүмкін.

Сонымен, оқиға болған жерді қарау міндетті түрде процессуалдық құжаттың — хаттаманың толтырылуымен жүзеге асырылады. Ал зерттеуде, тәртіпке сай, хаттама толтырылмайды, оның орнына зерттеу нәтижелері анықтама немесе баянат (мәлімдеме) ретінде құжатталады. Кейбір жағдайларда, зерттеу барысына қоғам өкілдері қатыстырылады, демек, жедел қызметкер келешекте оларды куә ретінде қолдануды қажет көреді. Бұл жағдайларда, акт толтырылады да, онда нәтижелер бекітіледі, қатысқан тұлғалардың қолдары көрініс алады.

Жоғарыда талқыланған мәселелерді назарда ұстай отырып, Д. Мирскийдің: «бұндай іс-қимылға (оқиға болған жерден тыс орналасқан аймақтарды, бөлмелерді және басқа да объектілерді зерттеуді ұйымдастыру мен жүзеге асыруға) қатысуға куәларды шақыруға болмайды», — деген пікірін еш қуаттамаймыз¹³.

Себебі зерттеу тек қана оқиға болған жерді қараумен байланысты жүргізілмейтініне көзіміз жетті. Криминалды полиция аппараттарының тәжірибесінде оның қолданылу жағдайлары сан қилы және іздеу шаралары мен тергеу іс-қимылдарының әртүрлі кешендерінің алдарына қойылған міндеттерге тәуелді болып келеді.

¹ Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйегіндегі «Жедел-іздігі кызметі туралы» заңы. — Алматы, 2007. — 11-б.

² Мирский Д. Осмотр как следственное действие и как оперативно-розыскное мероприятие // Информационный бюллетень УВД Свердловского облисполкома. — № 1. — 1968. — С. 33-35.

³ Сидоров В. Г. Начальный этап расследования: организация; взаимодействие; тактика. — М., 1992.

⁴ Закатов А. А. О производстве начальных следственных действий. Актуальные вопросы следственной деятельности. — Свердловск, 1990. — С. 52.

⁵ Александров Г. Н. Некоторые вопросы теории криминалистической версии // Вопросы криминалистики. — № 3. — 1962. — С. 9-10.

⁶ Федоров Ю. Д. Осмотр места происшествия при обнаружении трупа с признаками насильственной смерти: Автореф. канд. ... юрид. наук. — М., 1965. — С. 7.

⁷ Рагинов А. Р. Судебная психология для следователей. — М., 1967. — С. 18.

⁸ Криминалистика: Учебн. // Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. — Екатеринбург, 1990. — С. 464, 240.

⁹ Колдин В. Тактика следственного осмотра // Социалистическая законность. — № 11. — 1972. — С. 63.

¹⁰ Құсайынов Н. К. Іздігі әрекеттерін ұйымдастырудағы мәселелер және қазіргі жағдайын талдау // Хабаршы № 1. — Астана, 2007. — 59-62, 67-71-б.

¹¹ Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйегіндегі «Жедел-іздігі кызметі туралы» заңы. — Алматы, 2007. — 11-б.

¹² Бұл сонда.

¹³ Мирский Д. Указ. раб.

Резюме

В данной статье рассматриваются организационные вопросы исследования объектов, расположенных вне территории места происшествия, в ходе предварительного расследования.

Resume

The given article observes the organizational matters of object investigation placed out of the crime scene.

УДК 343.98.063

Еленюк А. Г., профессор кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук;

Каракойшинов Ж. А., магистрант института послевузовского образования Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ СТОРОНЫ ФИКСАЦИИ ИНФОРМАЦИИ О ХОДЕ И РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация. Фиксация криминалистически значимой информации в ходе производства следственных и процессуальных действий — это познавательно-удостоверительная функция прикладной криминалистики в уголовном процессе. Выраженные в УПК РК установки криминалистической технологии процессуального познания механизма преступления накладывают на следователя, дознавателя соответствующие обязанности по применению различных методов, приемов и средств фиксации криминалистически значимой информации.

Ключевые слова: криминалистика, фиксация информации, теория познания в криминалистике, криминалистическая технология, криминалистическая тактика

На важность фиксации хода и результатов проводимых следственных действий указывает то обстоятельство, что процессуальный закон, несмотря на отдельную и обстоятельную статью о протоколе следственного действия, регламентируя порядок производства конкретного следственного действия, еще раз возвращается к вопросу фиксации криминалистически значимой информации, уточняя характерные отдельные моменты. Эти дополнительные требования изложены в статьях УПК РК, предусматривающих производство отдельных следственных действий.

Практическая деятельность органов дознания и следствия свидетельствует о том, что в ряде случаев их работники не уделяют должного внимания криминалистической стороне фиксации информации происшедшего события и потому при расследовании уголовных дел допускают серьезные ошибки. Например, недооценка криминалистического исследования следов преступления и других материальных объектов выражается, прежде всего, в одностороннем подходе, когда следователь фиксирует в протоколе лишь положительные результаты познавательного исследования, в ходе которого обнаружены доказательства совершенного преступления. Между тем обнаруженные, но не исследованные (или необнаруженные) негативные данные, отрицательные показатели установления признаков преступления также важны для решения задач отсутствия или наличия преступления и могут иметь существенное значение при проверке отдельных версий и конкретных действий обвиняемых.

В современном УПК РК законодателем предпринята попытка упредить такие ошибки. В части 3 ст. 203 введено правило, что в протоколе излагаются процессуальные действия в том порядке, в каком они имели место при выявлении существенных для дела обстоятельств, а также заявления лиц, участвовавших в производстве следственного действия.

Данный порядок фиксации действий следователя сохранен в протоколе осмотра, освидетельствования, эксгумации: описываются все действия следователя, а равно все обнаруженное при осмотре, освидетельствовании, эксгумации в той последовательности, в какой производились указанные следственные действия, и в том виде, в каком обнаруженное наблюдалось в момент осмотра, освидетельствования, эксгумации (ч. 2 ст. 227 УПК РК). Подчеркивая эту особенность составления протокола осмотра, освидетельствования, эксгумации, законодатель учитывает, что последовательность фиксации необходима для правильного познания механизма происшествия.

Анализ ст. 203 УПК РК показывает, что указанная норма едва ли может обеспечить избежание указанных выше недостатков в период обнаружения, исследования и изъятия материальных объектов на месте происшествия. Во-первых, в данной статье речь идет о процессуальной деятельности, содержание которой сводится к соблюдению законности, регламентации прав и обязанностей участников уголовного процесса и не имеет непосредственного отношения к научно-техническому поиску следов преступления в качестве носителей криминалистической информации о совершении преступных действий. Во-вторых, процессуальный закон лишь в общих чертах предусматривает различные способы фиксации поисково-познавательных действий с применением научно-технических криминалистических методов, приемов и средств. В частности, ч. 7 ст. 203 УПК РК предусматривает, что «к протоколу прилагаются фотографические негативы и снимки, киноленты, диапозитивы, фонограммы, кассеты видеозаписи,

чертежи, планы, схемы, слепки и оттиски следов, выполненные при производстве следственного действия» (в ч. 4 ст. 166 УПК Российской Федерации, кроме того, указаны еще и «носители компьютерной информации»),

Тем не менее, для оценки достоверности перечисленных материальных объектов, которые можно рассматривать в качестве носителей криминалистически значимой информации, немаловажным является описание, в результате какой конкретно процедуры они появились, кто и по каким основаниям и правилам их создал, какие при этом манипуляции были произведены. С этой целью законодатель вводит специальную ч. 4, согласно которой «в протоколе должны быть указаны также научно-технические средства, примененные при его производстве, условия и порядок их использования, объекты, к которым эти средства были применены, и полученные результаты».

Криминалистическое исследование практически всегда связано с научно-техническим познанием материальных объектов, поиском и дальнейшим более глубоким распознаванием их свойств как носителей криминалистической информации, имеющей познавательное-криминалистическое значение. В криминалистической литературе неоднократно предпринималась попытка дать определение криминалистическому исследованию. В частности, Г. Н. Порошин в 1979 г., говоря о задачах осмотра места происшествия, писал, что исследование — «это разновидность познавательной деятельности следователя, осуществляемой им в ходе следственного осмотра и других процессуальных действий с применением методов и средств, разработанных криминалистикой»¹. Данное определение, на наш взгляд слишком широко. Возникает вопрос, какие именно криминалистические методы подразумевает автор, входят ли в это понятие методы фиксации?

В 1992 г. понятие криминалистического исследования, а также исследовательской деятельности предложил В. Г. Коломацкий. По его мнению, «криминалистическое исследование есть способ познания материальных и идеальных отображений преступления и деятельности должностных лиц правоохранительных органов по раскрытию и расследованию методами и средствами криминалистики»². Данное определение практически не отличается от предыдущего, кроме упоминания «идеальных отображений», которые, как известно, способны лишь отражаться в сознании людей, т. к. не имеют трасологической (материальной) природы.

В нашем понимании, криминалистическое исследование — это специфическая научно-техническая деятельность участников уголовного процесса, в которой в целях поиска криминалистически значимой информации для раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, в соответствии с рекомендациями криминалистической технологии, используются необходимые научно-технические приборы, инструменты и материалы, а также производится фиксация полученных результатов в процессуальных документах.

Следует согласиться с мнением В. Я. Карлова, что следователи, специалисты—криминалисты должны не просто знать возможности криминалистической техники, но и обладать определенными навыками и умениями ее практического использования³. Вопрос о надлежащей криминалистической подготовке следователей и дознавателей в настоящее время вырос в актуальную проблему, которая заслуживает отдельного, специального и обстоятельного рассмотрения.

Проблема фиксации криминалистически значимой информации в ходе производства следственных и процессуальных действий — это познавательно—удостоверительная функция прикладной криминалистики в уголовном процессе. Нашедшие отражение в УПК РК установки криминалистической технологии процессуального познания механизма преступления накладывают на следователя, дознавателя соответствующие обязанности по применению различных методов, приемов и средств фиксации криминалистически значимой информации.

¹ Порошин Г. Н. Исследование места происшествия следователем и экспертом-криминалистом органов внутренних дел. — Волгоград, 1979. — С. 11-13.

² Коломацкий В. Г. Понятие и сущность криминалистического исследования // Проблемы криминалистики и предварительного следствия органов внутренних дел. — Хабаровск, 1992. — С. 8.

³ Карлов В. Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений. — М., 2001. — С. 55.

Түйін

Тергеу және процессуалдық іс-әрекеттер өндірісі барысында криминалистикалық маңызы бар ақпараттың тіркелу проблемасы — бұл қылмыстық процестегі қолданбалы криминалистиканың танымдық-қуәландыру функциясы. Қазақстан Республикасы ҚІЖК-де көрсетілген қылмыс механизмін процессуалдық танып білудің криминалистикалық технологиясының нұсқамасы тергеушіге,

анықтаушыға криминалистикалық маңызы бар тіркеу құралдары мен әртүрлі әдістерді, тәсілдерді қолдану бойынша тиісті міндеттерді жүктейді.

Resume

The fixing problem of criminalistic significant information during production of investigative and procedural actions is an informative and certifying function of applied criminalistics in criminal trial. Installations of criminalistic technology of procedural knowledge of the mechanism of a crime expressed in the Criminal Procedure Code of the RK oblige the investigation and the inquires to applying of various methods, receptions and means of fixing criminalistic significant information.

УДК. 343. 2

**Ермекова З. Д., преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин
Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова**

СТЕПЕНЬ ВИНЫ КАК УРОВЕНЬ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ВИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. С целью реализации принципа вины автор предлагает учитывать при определении меры уголовной ответственности и назначения наказания степень вины, внести в статью 52 Уголовного кодекса Республики Казахстан соответствующие изменения.

Ключевые слова: уголовный кодекс, вина, степень вины, формы вины, умысел, неосторожность, вред, преступление, наказание, уголовная ответственность.

Согласно Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, важнейшим звеном правовой политики государства является уголовная политика, совершенствование которой осуществляется путем комплексной, взаимосвязанной коррекции уголовного права¹. Соответственно, законодатель, принимая закон, должен руководствоваться принципами — составляющими самой отрасли права. В ином случае этот закон будет противоречить всей отрасли уголовного права.

Принцип вины будет реализовываться только тогда, когда законодатель, принимая закон, учитывает содержание вины, ее формы и виды, сформулированные в законе. На наш взгляд, сегодняшнее казахстанское уголовное законодательство не всегда обеспечивает реализацию принципа вины. Так, реализация принципа вины лица без учета ее степени вины будет неполной, поверхностной, а значит, признающей частичное объективное вменение.

Понятие «степень» вины не нашло отражения в тексте действующего уголовного закона, однако в теории уголовного права ему уделяется достаточное внимание. Так А. И. Рарог понимает под степенью вины оценочную категорию, содержащую психологическую и социальную характеристику вины с ее количественной стороны и выражающую меру отрицательного, пренебрежительного или недостаточно внимательного отношения лица, виновного в совершении преступления, к основным ценностям².

Т. Л. Сергеева считает, что степень вины определяется «тяжестью виновности лица и зависит от обстоятельств, как относящихся к составу преступления, так и находящихся за ее пределами»³. Б. Ошеревич указывал, что степень виновности определяется формой вины и степенью вменяемости (уменьшенной вменяемости соответствует уменьшенная виновность)⁴. А. А. Пионтковского, степень вины определяется конкретным содержанием умысла и неосторожности, нашедших свое выражение в совершенном лицом общественно опасном деянии⁵. Ш. С. Рашковская отмечала, что общественная опасность деяния является мерой степени вины лица⁶.

В. А. Якушин определяет степень вины как ее количественную характеристику, сравнительную величину какого-то определенного качества, зависящую от форм и видов вины⁷. Ю. А. Красиков признавал психологическую концепцию вины, на основе которой отмечал, что «степень вины — это количественное выражение отрицательного отношения лица к интересам личности и общества, показатель искажения его ценностных ориентаций...»⁸. Б. С. Утевский указывал, что степень вины зависит от всех обстоятельств дела, объективных и субъективных, и лежит за рамками признания наличия умысла или неосторожности⁹.

Степень вины — это ее количественная характеристика, которая определяется единством формы и содержания вины с учетом психического отношения лица к обстоятельствам преступления. Степень вины определяется степенью отрицательного отношения лица к интересам личности, общества и государства, проявленного в совершенном преступлении. Данное понятие не нашло отражения в тексте уголовного закона, однако в теории уголовного права, как было отмечено выше, ему уделяется достаточное внимание. В части 3 ст. 52 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Общие начала назначения наказания» определяется, что при назначении наказания учитывается характер и степень общественной опасности преступления, обстоятельства, смягчающие и отягчающие ответственность и наказания, а также влияние назначенного наказания на исправление осужденного и на условия жизни его семьи или лиц, находящихся на его иждивении. Необходимо отметить, что здесь законодатель прибегнул к категориям «характер» и «степень общественной опасности», которые также были на должном уровне разработаны теорией уголовного права. Считаем, что степень вины необходимо включить в систему обстоятельств, подлежащих учету судом при назначении наказания, установлении его вида и размера.

Степень вины, прежде всего, зависит от ее формы (при неосторожности она, безусловно, меньше, чем при умысле). На степень вины влияют ее разновидности.

Степень вины высокая при совершении преступления с прямым умыслом, т. е. лицо осознавало, что его действия (бездействие) нарушают правила поведения, и предвидело неизбежность причинения вреда охраняемым уголовным законом правам и интересам.

Степень вины в сравнении с прямым умыслом меньше, если виновный совершил преступление с косвенным умыслом, т. е. осознавал, что его действия (бездействие) нарушают правила поведения и предвидел возможность причинения вреда охраняемым уголовным законом правам и интересам.

Степень вины меньше, чем при умысле, если виновный совершил преступление по самонадеянности, т. е. осознавал, что его действия (бездействия) нарушают правила поведения, предвидел возможность причинения вреда охраняемым уголовным законом правам и интересам, но без достаточных к тому оснований легкомысленно рассчитывал на предотвращение причинения этого вреда.

Степень вины меньше, чем при самонадеянности, если виновный совершил преступление по небрежности, т. е. осознавая, что его действия (бездействия) нарушают правила поведения, не предвидел возможности причинения вреда охраняемым уголовным законом правам и интересам, хотя при необходимой внимательности и предусмотрительности должен был и мог предотвратить причинение этого вреда.

Наиболее важным моментом реализации принципа вины выступает необходимость учета ее степени при определении меры уголовной ответственности и назначении наказания. Особенно актуальным этот вопрос представляется применительно к дифференциации ответственности при умышленном причинении вреда охраняемым уголовным законом ценностям. Для того чтобы данное положение получило законодательную регламентацию, считаем необходимым в ч. 3 ст. 52 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Общие начала назначения наказания» после слов «личность виновного» вставить слова «а также степень его вины».

¹ Концепция правовой политики РК на период с 2010 до 2020 г., утвержденная Указом Президента РК от 24 августа 2009 г. // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

² Рарог А. И. Теория вины в советском уголовном праве (общие и специальные вопросы): Дис. ... д-ра. юрид. наук. — М., 1987. — С. 53.

³ Сергеева Т. Л. Основания уголовной ответственности по советскому уголовному праву // Учен. зап. ВНИИСЗ. 1964. Вып. 1. — С.31-41.

⁴ Ошеревич Б. К вопросу о степенях виновности // Учен. зап. ВЮОН. 1940. Вып. 1. — С. 62, 69.

⁵ Пионтковский А. А. Учение о преступлении. — М., 1961. — С. 400.

⁶ Рашковская Ш. С. К вопросу о степенях вины // Советское государство и право. — 1955. — № 6. — С. 60.

⁷ Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. — Тольятти, 1998. — С. 157.

⁸ Красиков Ю. А. Назначение наказания: обусловленность и критерии индивидуализации: Учеб. пос. — М., 1991. — С. 47.

⁹ Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. — М., 1950. — С. 94-103.

Түйін

Аталмыш мақалада автор қылмыстық жауапкершіліктің шарасы ұйғарымында және жазаның максатының ескерту кінәнің дәрежесін ұсынады.

Resume

In this article the author offers in determining criminal liability and sentencing take into account the degree of fault.

Жупышев О. А., магистрант Центрально-Казахстанской академии, НОЦ «Фемида»

ПОНЯТИЕ «ПРИМИРЕНИЕ» В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Аннотация. Отталкиваясь от традиционного понятия «примирение» и анализируя мнения различных ученых, автор формулирует свою точку зрения на толкование данного термина в уголовном праве. Как юридический факт в уголовном праве примирение с потерпевшим заставляет несколько по-новому взглянуть на характер самого уголовного правоотношения, возникающего в результате совершения преступления, по которому такое примирение возможно.

Ключевые слова: примирение, потерпевший, компромисс, преступник, справедливость, право, выбор, просьба, волеизъявление, возбуждение уголовного дела.

Традиционно в русском языке смысл понятия «примирение» определяется как «действие по прекращению ссоры, тяжбы ... заключение мира»¹ или как результат «прекращения вражды, восстановления согласия»². Введение в уголовное законодательство института примирения с потерпевшим не привело к однозначному его пониманию.

Так, например, Х. Д. Аликперов акт примирения потерпевшего и субъекта преступления в уголовном праве считает актом компромисса, достигнутого не столько этими лицами, сколько между государством и преступником³.

А. В. Наумов и С. Г. Келина, говоря о примирении с потерпевшим как о выражении идеи известного компромисса в борьбе с преступностью, указывают, что такой компромисс, в первую очередь, касается волеизъявления потерпевшего, которому принадлежит право выбирать «способ восстановления справедливости»⁴.

Другие ученые под примирением понимают отказ потерпевшего от просьбы привлечь виновного к уголовной ответственности либо просьбу прекратить уголовное дело, возбужденное по его заявлению⁵.

Данное определение вполне справедливо относительно преступлений, отнесенных к делам «частного обвинения», но ст. 67 УК РК «Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим» допускает возможность примирения и по иным категориям уголовных дел, в частности, одним из критериев допустимости примирения как основания освобождения от уголовной ответственности называется совершение любого преступления небольшой или средней тяжести впервые.

Универсальной позиции придерживается Р. Р. Галиакбаров, говоря о примирении как о снятии потерпевшим «своих претензий к лицу, совершившему преступление», либо его обращение «с просьбой прекратить возбужденное уголовное дело»⁶.

Формулируя понимание примирения с потерпевшим в уголовном праве, следует исходить из того:

- 1) что такое примирение в уголовном праве;
- 2) кто является инициатором примирения;
- 3) когда примирение считается достигнутым;
- 4) какое уголовно-правовое последствие влечет акт примирения с потерпевшим?

Представляется, что примирение в праве является ни чем иным, как юридически значимым соглашением между управомоченными на то сторонами. При этом факт достижения примирения в уголовном праве может освобождать лицо от уголовной ответственности, следовательно, данное примирение возможно между сторонами уголовного правоотношения ответственности.

Каким должно быть такое соглашение? Во-первых, добровольным, во-вторых, иметь обязательственную силу для обеих сторон в случае его достижения. Неслучайно уголовно-процессуальный закон указывает, что с точки зрения процедуры необходимо установить именно добровольность примирения и самого потерпевшего, и лица, совершившего преступление.

Отказ последнего (и тем более, потерпевшего) признать примирение состоявшимся не позволяет прекратить уголовное преследование по данному основанию.

Большинство авторов вполне справедливо отмечает, что при примирении «последнее слово» остается за потерпевшим, т. е. именно ему принадлежит право решать, состоится такое примирение или нет. Означает ли это, что инициировать примирение может только сам потерпевший? Думается, что нет. Лицо, совершившее преступление, имеет полное право на инициативу, и необязательно по «положительной» мотивации (раскаяние и пр.)

На наш взгляд, мотивом примирения со стороны причинителя вреда (если не в большинстве, то во многих случаях) может стать страх перед наказанием, нежелание подвергнуться уголовной репрессии за совершенное, быть «фигурантом» уголовного дела со всеми вытекающими отсюда последствиями и т. д.

Таким образом, инициатива примирения может исходить от обеих сторон, и только их взаимное согласие делает акт примирения состоявшимся.

Однако соглашение о примирении может быть достигнуто и до стадии возбуждения уголовного дела, являясь, по всей видимости, основанием отказа в возбуждении уголовного преследования.

Применительно к уголовному праву это может означать, что, примирение сторон — это акт их обоюдного поведения, в результате которого достигается юридически значимое соглашение. Юридическая значимость такого соглашения состоит в освобождении причинителя вреда (субъекта преступления) от уголовной ответственности за содеянное. Таким образом, подобное примирение прекращает уголовную ответственность, то есть обязанность лица подвергнуться принудительному негативному государственному воздействию за совершенное преступное деяние.

Исходя из этого, можно утверждать, что примирение субъекта преступления и потерпевшего — это юридический факт, имеющий правопрекращающий характер. При этом неотъемлемой характеристикой данного юридического факта является его добровольный характер со стороны всех участвующих. По существу, акт примирения приобретает черты соглашения (сделки), имеющей уголовно-правовое значение, при соблюдении условий, определенных в ст. 67 УК РК.

На основании изложенного предлагается определить примирение с потерпевшим в уголовном праве как соглашение между субъектом преступления и потерпевшим от преступления (представителем юридического лица, потерпевшего от преступления), имеющее правопрекращающее значение, выражающееся в освобождении лица, совершившего преступление, от уголовной ответственности.

Таким образом, примирение с потерпевшим как юридический факт в уголовном праве заставляет несколько по-новому взглянуть на характер самого уголовного правоотношения, возникающего в результате совершения преступления, по которому такое примирение возможно.

¹ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. III. — М., 1998. — С. 426.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка. 15-е изд. — М., 1984. — С. 313.

³ Аликперов Х. Д. Преступность и компромисс. — Баку, 1992. — С. 132.

⁴ Келина С. Г. Освобождение от уголовной ответственности как правовое последствие совершения преступления // Уголовное право: новые идеи / Отв. ред. С. Г. Келина, А. В. Наумов. — М., 1994. — С. 72; Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. — М., 1996. — С. 452-454.

⁵ Российское уголовное право / Под ред. М. П. Журавлева. — М., 1999. — С. 223.

⁶ Галиакбаров Р. Р. Уголовное право. Общая часть. — Краснодар, 1999. — С. 366.

Түйін

«Мәмілеге келу» дәстүрлі ұғымнан алыстауда және әртүрлі ғалымдардың көзқарасын сараптауда автор өзінің көзқарасын қылмыстық құқықтағы қазіргі терминді түсіндіруде тұжырым жасайды. Қылмыстық құқықта заң деректері ретінде зәбірленушімен мәмілеге келу бірнеше жаңаша қылмыстық құқықтық байланыс мінездемесіне қарауға, мұндай мәмілеге келу жағдайында қылмыс жасау нәтижесінде туындауына мәжбүр етеді.

Resume

Making a start from the traditional concept «reconciliation», taking into account opinion of various scientists, the author comes to concept of the interpretation of this term of criminal law. As the legal fact in criminal law reconciliation with the victim forces to look at nature of the most criminal legal relationship resulting commission of crime on which such reconciliation is possible in a new way a little.

Зеленко В., магистрант 2 курса Центрально-Казахстанской академии, НОЦ «Фемиды»

ПРИЗНАКИ ПОНЯТИЯ «ЗАХВАТ ЗАЛОЖНИКА»

Аннотация. Признаки такого преступления, как захват заложника, кроются в самом определении понятия. На основе их анализа захват заложника определяется как противоправное лишение свободы передвижения человека либо противоправное воспрепятствование в оставлении им определенного местонахождения, совершенные в целях понуждения государства, организации или другого лица совершить какое-либо действие или воздержаться от совершения какого-либо действия как условия освобождения заложника.

Ключевые слова: преступление, заложник, захват, удержание, освобождение, ответственность, похищение, обман, лишение свободы.

Статья 234 УК РК определяет захват заложника как «захват или удержание лица в качестве заложника, совершенные в целях понуждения государства, организации или гражданина совершить какое-либо действие или воздержаться от совершения какого-либо действия как условия освобождения заложника».

В юридической литературе до закрепления уголовным законодательством нормы, предусматривающей ответственность за данное деяние, заложники определялись как «неправомерно задержанные оккупантами лица из местного населения оккупированной территории с целью предупреждения (угрозой расправы с заложниками) совершения населением оккупированной территории действий, направленных против оккупантов, а также с целью выявления лиц, совершивших такие действия»¹ или как «лица, противоправно задерживаемые воюющими сторонами для предотвращения сопротивления населения в оккупированной территории»². Эти определения практически не содержали существенных отличий в той или иной мере были связаны с характеристикой военных действий.

Первая попытка дать совершенно другое определение была предпринята в 1938 г. в «Толковом словаре русского языка» Д. Н. Ушакова: заложник — это «лицо, взятое под стражу в обеспечение выполнения обязательств того государства и какой-нибудь организации, к которым лицо принадлежит»³. Согласно С. И. Ожегову, заложник — это «лицо, насильственно кем-либо задержанное в обеспечение того, что государством или организацией, к которой лицо принадлежит, будут выполнены какие-либо требования, обязательства»⁴. Характерной особенностью этого определения является указание узкого круга адресатов, к которым обращены требования. Позднее данное определение было модифицировано, и заложник уже определялся как «лицо, насильственно кем-либо задерживаемое, в обеспечение того, что теми, кто заинтересован в освобождении этого лица, будут выполнены какие-нибудь требования, обязательства»⁵. Здесь круг адресатов, к которым предъявляются требования, не определен. Ими являются те, кто заинтересован в освобождении заложника, а таковыми могут быть и государство, и организация, и любое лицо.

Анализ ст. 234 УК РК позволяет выделить следующие признаки понятия «захват заложника»: захват или удержание лица; лицо захватывается или удерживается в качестве заложника; наличие специальной цели.

Ключевыми понятиями первого признака являются «захват» и «удержание» лица.

Захват определяется в словарях русского языка как «захватывать — брать ... силою»⁶, «захватить — силою овладеть кем-чем-нибудь»⁷. В качестве синонимов могут выступать слова «завладеть», «овладеть»⁸. Это свидетельствует о том, что в русском литературном языке «захват» означает (применительно к человеку) насильственное завладение каким-либо лицом. В юридической литературе разъяснения этого понятия (по отношению к заложнику) стали даваться после закрепления законодательством уголовно-правовой нормы о захвате заложника. Так, «захват» определялся как «похищение человека (тайное, открытое, с применением насилия или обмана) с целью его насильственного удержания»⁹.

На наш взгляд, такое определение недостаточно верно, поскольку захват лица в качестве заложника может быть осуществлен и без его похищения. Более обоснованным мы считаем утверждение, что захват заложника «может представлять собой как незаконное лишение свободы, так и похищение человека»¹⁰.

По мнению одних ученых, захват представляет собой «противоправное физическое ограничение свободы»¹¹, других — «противоправное завладение лицом, лишаящее его возможности свободного передвижения» (более широкое понятие)¹², третьих — противоправное завладение человеком, сопровождающееся лишением его свободы¹³.

Постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по делам о вымогательстве» от 12 декабря 1995 г. № 11 (п. 10) захват заложника трактует как «ограничение свободы одного или нескольких лиц»¹⁴. Таким образом, захват лица определяется как противоправное завладение человеком, сопровождающееся ограничением его свободы.

С нашей точки зрения, понятие «ограничение свободы» слишком узкое и не подчеркивает саму суть рассматриваемого преступления, поэтому его целесообразно заменить на «лишение свободы». Лицо, захваченное в качестве заложника, именно лишается свободы, а не ограничивается. Следовательно, захват лица будет определяться как противоправное завладение человеком, сопровождающееся лишением его свободы.

Слово «удержание» в русском литературном языке определяется через «удержать», что означает «сдержав, остановить или заставить остаться»¹⁵. Такое понимание удержания нашло свое отражение и в юридической литературе (в отношении удержания заложника). Здесь под удержанием понимается, как правило, «насильственное воспрепятствование выходу заложника на свободу»¹⁶. Но не все авторы связывают удержание с насильственными действиями. Так, например, под удержанием лица в качестве заложника понимается «воспрепятствование желанию лица покинуть его место нахождения в качестве заложника»¹⁷. Таким образом, под удержанием лица в качестве заложника следует понимать противоправное недопущение оставления лицом его определенного местонахождения в качестве заложника.

Рассматривая второй признак понятия «захват заложника», отметим, что захват и удержание приобретут уголовно-правовое значение применительно к ст. 234 УК РК только тогда, когда будет иметь место захват или удержание лица, и именно в качестве заложника.

Исторически понятие «заложник», как правило, связывалось либо с военными действиями, либо с выполнением договорных обязательств. В соответствии с этим заложник определялся как «человек, данный или взятый в виде залога; в обеспечение выполнения договора»¹⁸.

В современной юридической литературе заложник определяется как «лицо, насильственно задержанное в обеспечение того, что государством или организацией либо гражданином, обязанным или заинтересованным в освобождении заложника, будут выполнены какие-то требования, обязательства»¹⁹.

К настоящему времени сложилось вполне устоявшееся понятие заложника: «заложник — физическое лицо, захваченное и (или) удерживаемое в целях понуждения государства, организации или отдельных лиц совершить какое-либо действие (воздержаться от совершения какого-либо действия) как условия освобождения удерживаемого лица»²⁰.

Исходя из вышеизложенного и анализа диспозиции ст. 234 УК РК, можно определить заложника как физическое лицо, захваченное и (или) удерживаемое в целях понуждения государства, организации или отдельных лиц совершить какое-либо действие или воздержаться от совершения какого-либо действия как условия его освобождения.

Исследуя третий признак, отметим, что при совершении рассматриваемого преступления необходимо наличие у преступников специальной цели, а именно: понуждения государства, организации или отдельных лиц выполнить какое-либо требование как условие освобождения заложника. Только при наличии указанной цели захват или удержание лица в качестве заложника будут являться именно захватом заложника. Понуждение связано с тем, чтобы «заставить сделать что-нибудь»²¹. Поэтому преступники выбирают в качестве способа достижения каких-либо требований именно захват или удержание лица в качестве заложника. Согласно ст. 234 УК РК, в качестве объекта понуждения могут выступать государство, организация или гражданин.

При захвате заложника государство, организация или отдельные лица могут понуждаться совершить какое-либо действие или воздержаться от совершения какого-либо действия. Круг этих действий неопределенно широк, а требование их выполнения носит ультимативный характер. Предъявляемые требования могут заключаться, например, в предоставлении выкупа, приглашении представителей средств массовой информации или местной власти, освобождении из-под стражи, предоставлении валюты, наркотиков, оружия, возможности выезда за границу.

По нашему мнению, все случаи захвата или (и) удержания лица в качестве заложника с целью понудить государство, организацию или отдельных лиц выполнить определенное требование как условие освобождения заложника, независимо от его характера, будут охватываться понятием «захват заложника».

С учетом рассмотренных признаков и всего вышеизложенного приходим к следующему определению: захват заложник — это противоправное лишение свободы передвижения человека либо противоправное воспрепятствование в оставлении им определенного местонахождения, совершенные в целях понуждения государства, организации или другого лица совершить какое-либо действие или воздержаться от совершения какого-либо действия как условия освобождения заложника.

- 1 Юридический словарь. — М., 1953. — С. 206-207.
- 2 Большая советская энциклопедия. — М., 1971. Т. 9. — С. 316.
- 3 Толковый словарь русского языка // Под ред. Д. Н. Ушакова — М., 1938. Т. 1. — С. 972.
- 4 Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1968. — С. 205.
- 5 Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1975. — С. 194.
- 6 Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка. — М., 1978. Т. 1. — С. 658.
- 7 Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1984. — С. 201.
- 8 Словарь синонимов: Справочное пос. — Л., 1976. — С. 168.
- 9 Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР / Под общ. ред. А. А. Здановича. — Минск, 1989. — С. 218.
- 10 Лысов М. Ответственность за незаконное лишение свободы, похищение человека и захват заложников // Российская юстиция. — 1994. — № 5. — С. 40-41.
- 11 Комментарий к УК Республики Казахстан/ Под ред. И. И. Рогова, С. М. Рахметова. — Алматы, 1999. — С. 514.
- 12 Комментарий к УК РК /Отв. ред. И. Ш. Борчашвили, Г. К. Рахимжанова. — Караганда, 1999. — С. 561.
- 13 Гринько С. Д. Борьба с терроризмом и захватом заложника (уголовно-правовые и криминологические проблемы): Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Ростов н/Д, 1998. — С. 17.
- 14 Постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан 1992-1996 гг.: Учеб. пос. — Алматы, 1997.
- 15 Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — М., 1987. — С. 674.
- 16 Уголовное право Казахстана (Особенная часть): Учебн. для вузов / Под ред. И. И. Рогова и С. М. Рахметова. — Алматы, 2001. — С. 318.
- 17 Комментарий к УК РК /Отв. ред. И. Ш. Борчашвили, Г. К. Рахимжанова. — Караганда, 1999. — С. 561.
- 18 Энциклопедический словарь — Репринт. Воспроизведение изд. Ф. А. Брокгауза — И. А. Ефрона 1980 г. — М., 1991. Т. 23. — С. 192.
- 19 Уголовное право России. Особенная часть: Учебн. / Отв.ред. Б. В. Здравомыслов. — М., 1996. — С. 240-250.
- 20 Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — М., 2001. — С. 203.
- 21 Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — М., 1987. — С. 455.

Түйін

Тұтқынды кепілге алу мұндай қылмыстардың белгілері ұғым анықтамалығының өзінде жатыр. Олардың сараптауының негізінде тұтқынды кепілге алу адамның бостандығынан айыру құқыққа қарсы екендігі анықталады немесе құқыққа қарсы кедергі келтіруде оларға белгілі тұрғылықты жері бойынша қалдырылған, мемлекеттің мәжбүрлеу мақсатында іске асырылған, ұйымның немесе басқа тұлғаның қандай да бір іс-әрекет жасауға немесе қандай да бір іс-әрекеттің тұтқынды босату шарты секілді іске асырудан бас тарту.

Resume

Signs of such crime as capture of the hostage are covered in the definition of concept, and their of everything three. On the basis of the analysis of the considered signs capture of the hostage is defined as illegal imprisonment of movement of the person or illegal hindrance in leaving of the certain location by it, the states made for compulsion, the organization or other person to make any action or to refrain from commission of any action as conditions of release of the hostage.

ӘОЖ 343.1

Е. М. Исмурзин, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының магистранты

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚПЕН КҮРЕСУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ІЗДЕУ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

Аннотация. Мақалада ішкі істер органдарымен қылмыстылықпен күресу үдерісінде жүргізілетін іздеу қызметі туралы түсінік қарастырылған.

Түйін сөздер: жедел-ізвестіру қызметі, ішкі істер органдары, Ішкі істер министрлігі, Ішкі істер департаменті, Ішкі істер басқармасы, жедел-ізвестіру шаралары, тергеу бөлімі, криминалды полиция басқармасы, криминалды полиция бөлімі.

Қазақстан Республикасының Конституциясымен бекітілген мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы — адамды, адамның өмірін және құқықтары мен бостандықтарын¹ сақтау барысында ПО-ның алдарына Қазақстан Республикасының «Ішкі істер органдары туралы» заңымен қойылған міндеттерге сәйкес және өздерінің құзыреті шегінде қылмыстарды ашуға, қылмыс жасаған, бірақ анықтамадан, тергеуден және соттан бой тасалаған, қылмыстық немесе әкімшілік жазаларын өтеуден жалтарған, хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адамдарды, сондай-ақ ұрланған мүлікті іздеуді жүзеге асыруға міндетті².

Еліміздегі күрделі саяси, қоғамдық-экономикалық жағдайға және қалыптасқан бүкіләлемдік қаржылық-экономикалық дағдарысқа қатысты өзгерістерде қылмысқа қарсы белсенді әрекет ету мәселесі негізделген түрде алғашқы кезектегі мемлекеттік іс-шаралар тізіміне енді. Мемлекет азаматтардың жеке және мүліктік қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндетін қанағаттанарлық түрде атқаруға тырысатыны сөзсіз. Алайда, қоғам құқық қорғау органдарынан ойларынан шығар статистикалық мәліметтерді емес, айқын іс-қимылдарды және солардың нәтижелерін күтуде. Бұндай сипаттағы бұрыннан туындаған талапты қолдану қылмыстардың кез келген түрімен күресу үдерісінде түбірлік өзгерістер жасауға бағытталған материалды-қаржылық, ғылыми-әдістемелік және басқа да жағдайларды жасауға деген мақсат пен жүйелі көзқарас арқылы қамтамасыз етілуі қажет.

Егер қалыптасқан қарапайым тергеу жағдайында (қақтығыссыз немесе мәселесіз) алғашқы мәліметтер жедел көңіл бөлінетін ақпарат қайнар көздерін қамтымай, дәлелдемелер жинау жолында қиындықтар туындаса, тергеу үдерісі ақпараттық қамтамасыздандыру жұмысына келіп тіреледі. Дәл осы мезетте, іздеу қызметі шешімді рөл атқарады. Ол тергеудің алғашқы сатысында ғана емес, келесі және қорытынды сатыларында да жүзеге асырылуы мүмкін.

Кейбір қылмыстар өздерінің латенттілігіне байланысты анықталмай қала береді. Ал, көптеген қылмыстардың ашылмай қалуына негізгі себептердің бірі ретінде жасалған қылмыстардың іздерін, қылмыс жасауда сезіктілерді дер кезінде анықтамау немесе осы мақсаттағы шаралар кешенін уақытылы және тиімді жүзеге асырмау орын алады. Бұл аталған көкейкесті мәселе қылмыстарды тек ашу барысында ғана емес, сонымен қатар, тергеу үдерісінде жүзеге асырылатын іздеу қызметінің тиімділігіне қатысты қозғалып отыр. Осыған сәйкес, қылмыстарды ашу мен тергеу барысындағы іздеу қызметін түбегейлі жетілдіруге бағытталған өзекті мәселелердің кешенін өңдеу айрықша маңызға ие жұмыс болып табылады.

Қылмыспен күресудің тиімділігі көптеген факторларға, соның ішінде ғылыми зерттеулердің маңыздылығын арттыруға, жедел-ізвестіру қызметі теориясы мен криминалистика ғылымының қарқынды дамуына, олардың құқық қорғау органдарының тәжірибелік қызметіне жедел енгізілуіне тәуелді болып келеді. Құқық қолдану тәжірибесі бұрыннан бері қылмыстарды ашу мен тергеудің ұйымдастырушылық, тактикалық, процессуалдық, соның ішінде іздеу құралдары мен әдіс-тәсілдерін жетілдіру бойынша кешендік ғылыми өңдеулерді қажет етеді.

Қылмыстарды ашу мен тергеу барысындағы іздеу қызметін жетілдіру мәселелері А. Н. Балашовтың, Р. С. Белкиннің, Ф. Ю. Бердичевскийдің, И. Е. Быховскийдің, А. Н. Васильевтің, В. К. Гавлоның, И. Ф. Герасимовтың, Ф. В. Глазыриннің, Л. Я. Драпкиннің, А. Я. Дубинскийдің, А. В. Дуловтың, М. Ермековтің, А. А. Закатовтың, Е. П. Ищенконың, В. Н. Карагодиннің, Е. Ф. Коноваловтың, Н. К. Құсайыновтың, В. П. Лавровтың, А. М. Лариннің, И. М. Лузгиннің, Қ. Б. Манаповтың, В. А. Образцовтың, Л. Д. Самыгиннің, Н. А. Селивановтың, В. И. Шикановтың, Ю. И. Шостоктың, Н. П. Яблоковтың, Н. Я. Якубовичтың еңбектерінде талданған.

Қылмыспен күресуде тиімді нәтижелер алудың қажетті жағдайы болып құқық қорғау органдары қызметінің жоғары ғылыми және кәсіптік деңгейі, қылмыстарды ашу мен тергеудің ғылыми әдіс-тәсілдерін кеңінен жедел-тергеу тәжірибесіне енгізу табылады. Бұл жедел-тергеу тәжірибесін түбегейлі

талдау, заң және басқа да ғылымдар кешенінің жетістіктерін қолдану негізінде қылмыстарды ашу мен тергеу бойынша құқық қорғау органдары қызметінің ғылыми негіздерін өңдеуді талап етеді.

Сонымен қатар, соңғы онжылдықтардағы іздеу қызметі теориясы мен тәжірибесінің өзекті мәселелерін кешендік зерттеу жұмыстарының жеткіліксіздігі көптеген маңызды сұрақтардың тым аз зерттелуіне және нағыз шығармашылық пікірлердің қажетті деңгейде дами алмауына әкеліп соқты. Бұл, ең алдымен, іздеу қызметі теориясының неғұрлым жалпы мәселелеріне және оның интеграциялық үдерісін заң тұрғыда зерттеуге қатысты. Біздің көзқарасымыз бойынша, ғылыми білімдердің интеграциялық үдерісін ұғыну қылмыстарды ашу мен тергеудің тиімділігін мақсатты түрде жоғарылатуға мүмкіндік береді, ал осы тұрғыдағы кешендік көзқарас ғылыми зерттеулердің неғұрлым жалпы және тиімді құрылымдарының нақты нысандарын анықтауға жол ашады.

Іздеу қызметінің жалпы сипаттамасы мен ұйымдастыру-басқарушылық негіздері бүгінгі күнге дейін, көбінесе, іздестіру қызметімен аралас күйде зерттеліп келеді де, біздің ойымызша, іздестіру қызметінен ауқымырақ түсінік ретінде көрініс алып, өз кезегінде, жаңа ғылыми көзқарастарды талап етуде.

Кейбір авторлар тергеу қызметіндегі іздеу жұмысын немесе іздеу қызметін қарастырғанымен, олардың маңызды аспектілерін ашпайды³.

«Іздеу» терминінің тарихына келетін болсақ, ол прословяндық (прайдты-еуропалыққа жақын) этимологиямен байланысты: «iskati» — ескі славяндық тілде — iskat, славяндық тілде — iskati, ескі чех тілінде — jskati⁴.

Бұл сөз бұрынғы прословяндық тарихта әртүрлі славяндық тілдерге тарап қана қоймай, славяндық жазбалардың бұрынғы ескерткіштерінде көрініс табады. Мысалы, И. И. Срезневский өз еңбегінде негізгі де алғашқы «бір нәрсені табуға тырысу» сөзтіркесінен шығатын бірнеше түсініктердің тізімін ұсынады⁵.

Іздеу терминінің маңызы қазіргі күнге дейін сақталғанымен, оның қызметтік міндеті басқа лексикалық құралдардың кесірінен әлсіреп отыр. Сонымен, «іздеу» — табуға тырысу, демек, іздеуді жүзеге асыру⁶.

Қарапайым түрде, «іздеудің» мағынасы біреудің іс-қимылы арқылы біреуді немесе бір нәрсені табу қажеттелігімен түсіндіріледі. Бұл анықтама ақпаратқа толы болмаса да, осы терминнің жалпы мағынасын бере алады. Олай болса, оның көмегімен «іздеу» терминінің мазмұнын барлаулы, ұғынушылық, бағыттау, іздестіру, тексеру іс-қимылдары мен шаралары құрайтыны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Іздеу іс-қимылдары мен шаралары процессуалды және ашық әдістермен, сонымен қатар, жасырын тәсілдермен немесе аталғандарды ұштастырумен жүзеге асырылады.

Әйгілі психологтар К. К. Платонов пен Г. Г. Голубевтің пікірлеріне сүйінсек, әрбір қызмет түрі өзіне тән мақсаты, ниеті, дағдысы мен іс-қимылының болжамды нәтижесі бар құрылым болып табылады⁷.

Іздеу қызметі адамзат іс-қимылдарының көп қырлы түрлерінің бірі бола тұра, олардың басқа түрлерінен, ең алдымен, өзінің объективті-заттық мазмұнымен ерекшеленеді.

А. Н. Леонтьевтің көзқарасы бойынша, психологияда ол басқа адамдардың іс-қимылынан ерекшеленуі мүмкін еместігі және біріккен қызмет екендігі ашық түрде жарық көреді⁸.

Іздеу қызметінің өзекті мәселелері жедел-іздестіру қызметі ғылымында қылмыспен күресудегі тәжірибелік маңызын көрсете біліп, осы ғылымның даму тарихында әдебиет қайнар көздерінде көрініс тапқан⁹.

Бірақ, бұл жеке теория зерттеулік толықтыруларды қажет етеді. Маңызы мол сұрақ болып іздеу мен іздестіру қызметтері түсініктерінің анықтау мен тергеу органдары қызметтеріндегі тәжірибелік мазмұны табылады, себебі бұлар теориялық қана емес, тәжірибелік мағынада да жоғары деңгейдегі маңыздылыққа ие болып отыр. Бұндай жағдай бір қызметті бірнеше атаумен немесе әрқилы қызметтерге бір терминді қолдану салдарында зерттеушілердің өзара түсінушіліктеріне қарсы әсер етеді, тиімді нәтижелер алуға кедергі жасайды. Басқаша айтқанда, бұл сұрақты түсінбеудің салдарынан тексерілмеген ұсыныстар жарық көреді де, оларды қолдану қылмыстарды тергеу бойынша жұмыстың тиімділігін төмендетіп қана қоймай, сонымен қатар, қалыптасқан заңдылықты бұзуға әкеліп соғады.

Әдебиеттердің басым бөлігінде, іздеу қызметінің түсінігі мен мазмұнына деген нақты көзқарас жоқ. Кейбір авторлар іздеуді жасырын жедел-іздестіру немесе ашық іздестіру жұмысымен байланыстыра отырып, іздеу толығымен іздестіруге сәйкес келеді деп санайды¹⁰.

Заң әдебиеттерінде басқа көзқарастар да көрініс табады. Көптеген авторлар жедел-іздестіру шаралары мен іздестіру іс-қимылдарын өзіндік жеке шаралардың түрлері деп санайды. Ал екеуінің бірібірінен айырмашылығына келгенде, бұл көзқарас мүлдем өзгереді.

А. Г. Лекарь мен Д. В. Гребельский бұл айырмашылық олардың нақты мақсаттарында деп санаса (бұл еңбектер құпия басылымдарда жарық көрген), басқалары құралдары мен әдістерінің мі-

нездемесінде деп түсінеді¹¹, үшіншілері іздеу мен іздестіру қызметін ерекшелемей, бұл терминдерді алма-кезек қолдана береді¹².

Е. П. Мальцев олардың арасындағы айырмашылықтарына келгенде, іздеудің тәжірибелік қажеттілігі жоқтығын атап, тек іздестіру іс-қимылдарына қатысты тергеушінің анықтау органдарына осындай шараларды жүзеге асыру туралы жеке тапсырмалар беру құзіретіне тоқталып өткен¹³.

Кейбір ғалымдар жедел-іздестіру қызметі процессуалды мінезге ие болмағандықтан және, көбінесе, жасырын әдістер мен құралдарды қолданғандықтан, тергеу үдерісінің мазмұнына енбейді, оның құрамдас бөлігі болып саналмайды деген көзқарастарын білдіреді^{14,15}.

Біз бұл көзқарастарды бұрыс деп санаймыз.

Ең алдымен, бұл пікір заңға негізделеді, себебі Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 8-бабының 1-тармағында көрсетілген қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшекерлеу және қылмыстық жауапкершілікке тарту, қылмыстық заңды дұрыс қолдану міндеттерін шешуде тергеуші мен анықтау органдары бір деңгейде орналасады¹⁶, сонымен қатар, аталған заңнаманың 130-бабында және Қазақстан Республикасы «Жедел-іздестіру қызметі туралы» Заңының 14-бабында көрсетілген талаптардың сақталу жағдайында алынған жедел-іздестіру қызметінің нәтижелері қылмыстық істер бойынша дәлелдемелер ретінде қолданылады¹⁷.

Демек, жедел-іздестіру қызметінің жүзеге асырылуы қылмыстық іс жүргізу заңында көрініс табады, оны іздестіру қызметінен ерекшелемей, екеуі де тергеудің бірден бір белгісі мен бағыты ретінде оның құрамына енгізілгені жөн. Осыдан кейін, жедел-іздестіру қызметінің тергеу үдерісіне қатысы жоқ және бөлек қызмет деп қалай санауға болады?

Іздеу қызметі, қажетінше, қатаң ғылыми негіздерге сүйенеді, бірақ, өкінішке орай, олар әлі де қалыптасу сатысында.

Іздеу қызметі тек қана жедел-іздестіру қызметі, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика ғылымдарының жалпы негіздеріне сүйеніп қана қоймай, жеке теориялары мен тергеу әдістемелерінің кешеніне негізделеді, оның ішінде жедел көңіл бөлінетін ақпарат қайнар көздерін анықтау мен өңдеу бойынша ерекше тәсілдерін қамтиды.

Іздеу қызметі — бұл осы үдеріске қатысушылармен және оны ұйымдастырушылармен әрқилы объектілерді тиімді анықтау және табу.

Әрқилы объектілерге төмендегілерді жатқызуға болады:

- жәбірленуші, куәгер, сезікті дәрежесіне ие болуы мүмкін тұлғалар;
- мәйіт және мәйіт бөлшектері;
- заттар, соның ішінде ұрланған заттар (киім, аяқ киім, бейне аппаратура, бағалы заттар және тағы басқалары);
- қылмыс іздері (қолдың, аяқтың, көлік құралының және ату қаруларының іздері);
- қылмыс құралы — қылмыс жасауда қолданылуы мүмкін ату, суық қарулар және басқа заттар (саймандар, қайралған темірлер, біздер және тағы басқалары);
- мемлекеттік және шетелдік ақша құралдары, соның ішінде құнды қағаздар;
- құжаттар (төлқұжаттар, жүргізуші куәліктері, соның ішінде жалға беру, сату және сатып алу келісімдері, анықтама-шоттары және тағы басқалары);
- қылмыстық іс-қимыл заттары (есірткілер, контрабанда объектілері, қолдан жасалған ақша құралдары және тағы басқалары);
- көліктік құралдар (автокөліктер, мотоциклдер, мопеттер және тағы басқалары);
- жануарлар (үй және жабайы жануарлар, олардың мәйіттері, терілері мен қалдықтары).

Іздеу қызметінің негізгі субъектілері болып Ішкі істер министрлігінің, Прокуратураның, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің, Қаржы полиция аппараттарының жедел қызметкерлері мен тергеушілері саналады. Соның ішінде, іздеу субъектілерінің арасындағы маңызды рөл атқаратын құқық қорғау органдарының және әрқилы ведомстволық аппараттардың лауазымды тұлғаларын (бақылаушы-тексерушілер) айта кеткен жөн.

Сөйтіп, жоғарыда қарастырылған мәселелерге сүйене отырып, іздеу қызметіне жалпы сипаттама беретін толық түсінігін ұсынамыз:

Іздеу қызметі — қылмыстық іс үшін маңызды барлық мән-жайлар (дәлелдеу элементтері мен қосымша мәліметтер) туралы, соның ішінде әрқилы іздеу объектілерінің ерекше белгілері туралы жедел көңіл бөлінетін ақпарат қайнар көздерін анықтауға бағытталған, ал қажетті жағдайларда, қылмысты ашу мен тергеу барысында оларды табу (ұстау, алу) мақсатында олардың орналасу орны туралы ақпаратты анықтауға бағытталған процессуалды іс-қимылдар, процессуалды емес ашық және құпия мінездегі шаралар арқылы жүзеге асырылатын ерекше (арнайы) қызмет.

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы, 1996.
 2 Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 21 желтоқсандағы «Ішкі істер органдары туралы» заңы. 2007 жылдың 15 қазанына берілген өзгертулермен.
 3 Васильев В. Л. Юридическая психология. — М., 1991. — 5-б.
 4 Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 8. — М., 1981. — 238-б.
 5 Срезневский И. А. Материалы для словаря древнерусского языка. 15-т. 1958. — 1113-1115-б.
 6 Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1986. — 218-б.
 7 Платонов К. К., Голубев Г. Г. Психология. — М., 1977. — 59-б.
 8 Леонтьев А. Н. Анализ деятельности // Вестн. Московск. ун-та. Сер. 14. Психология. 1983. — № 2. 1983. — 9-б.
 9 Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: В 3-х т. — М., 1978. 2-т. — 170-205-б.
 10 Попов В. И. Розыскная деятельность в системе уголовного процесса и криминалистики // ҚазМУ ғылыми еңбектері. 8 т. — Алматы, 1967. — 13-б.
 11 Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. — М., 1970. — 13-б.
 12 Ермаков М. Тергеу мен соттан жасырынып жүрген және хабар-ошарсыз кеткен азаматтарды іздестіруді ұйымдастыру және оның тактикасы. Хабаршы № 1. — Астана, 2001. — 57-62-б.
 13 Мальцев Е. П. К вопросу о понятии и месте оперативно-розыскных мероприятий в системе криминалистики // Вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики. Ученые записки. № 187. — Пермь, 1976. — 69-б.
 14 Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. — Волгоград, 1993. — 43-б.
 15 Ясинский Г. Взаимодействие следователя МООП и органа дознания // Социальная законность. — 1964. — № 7. — 19-20-б.
 16 Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсанындағы Қылмыстық іс жүргізу кодексі. — 3-б.
 17 Бұлда сонда.

Резюме

В статье рассматривается понятие поисковой деятельности, осуществляемой органами внутренних дел.

Resume

The given article observes the organizational matters of realty-supervision interrogation in preliminary investigation.

ӘОЖ 1:343

Б. Е. Колумбаев, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, философия ғылымдарының докторы, профессор;

М. М. Шуматова, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КЕҢІСТІГІНДЕ БІРЕГЕЙЛІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада ұлттық, этникалық, азаматтық бірегейліктің айырмашылықтары талданады.

Түйін сөздер: ұлттық бірегейлік, этникалық бірегейлік, азаматтық бірегейлік.

Жаһандану бүгінгі таңда жалпы дүниежүзілік процесс болып табылады. Жаһандану кезеңінде Қазақстан өзінің ұлттық және мемлекеттік бірегейлігін (идентичності) сақтап қалу мәселесі туындайды. Осы арқылы мемлекетіміз әлемдік ұйымдарда өз орнын сақтап, нығайта алу мүмкіндігіне ие болады. Бұл дегеніміз жаһандану кезеңінің барлық жағдайларына көне бермеу керек, яғни Қазақстан тікелей өз даму стратегиясын жүргізуі қажет. Сонда ғана ұлттық және мемлекеттік бірегейлігімізді сақтап қала аламыз.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының ұлттық-мемлекеттік құрылысында екі бағыт айқын анықталды. Бірақ, оларды зерттемес бұрын біз «ұлт», «этнос» және тағы басқа ұғымдардың мәнін және мазмұнын ашып, анықтап алуымыз керек.

Этнос және ұлт — әртүрлі әлеуметтік құбылыстар. Ю. М. Бородай олардың айырмашылығын жақсы көрсете білді. Этностық қауымның спецификасы адамның антропогенетикалық ерекшелігіне негізделеді. Сондықтан да этникалық «табиғи» қауымның дамуы ешқандай мемлекет басқаруын қажет етпейді. Керісінше, ұлт — мемлекет пен азаматтық қоғамның жемісі болып табылады. Егер этноста

адамдардың арақатынасы әдет-ғұрып арқылы реттелсе, ұлттық қауымда бұл қатынастарды құқық реттейді. «Ұлттың ең негізгі қасиеті оның алғашқы табиғаты полиэтникалық немесе жоғары этникалық болып келуінде. Егер де тайпаны «праэтнос» деп санасақ, онда ұлт этностан кейінгі болып саналады»¹.

Ұлт жайлы түсінік әртүрлі мағынада түсіндіріледі. Біріншіден, англо-америкалық дәстүр бойынша «мемлекет-ұлт» мағынасында түсіндіріледі. Екіншіден, экономикалық, саяси дамуы барысында ортақ тіл мен мәдениеттің негізінде қалыптасқан адамдардың қауымы («неміс мектебі», ұлттың марксистік түсінігі).

«Ұлт» ұғымына қатысты этникалық бағыт XIX ғасыр аяғында неміс мектебінде пайда болды. ТМД құрамына кіретін елдерде этникалық бағыт кеңестік топтастыру кезеңдеріне сүйенеді: «ру — тайпа — елдік — халық — ұлт». Осы топтастыру көпсатылы иерархияда социалистік ұлттар (орыстар, украиндар, қазақтар және т. б., «квазимемлекеттілігі» кеңестік республика арқылы жүзеге асырылған), халықтар (татарлар, башқұрттар, якуттар және т. б., квазимемлекеттік автономды республикалар арқылы жүзеге асырылды) және елдіктер (хантылар, мансилер, ненцылар және т. б., жер автономиялары облыс, аймақ, аудан арқылы жүзеге асырылған). Үшіншіден, өзіндік бірегейлілік ұстанымы жиі қолданылады. Бірегей этникалық өзіндік санасы арқылы адамдар өздерін белгілі бір топқа жатқызады. Осы айтылған көзқарастар ұлттың ерекшеліктерін және дербестігін қоғамдық құбылыс ретінде бейнелейді. Бірақ, М. Н. Руткевичтің пікірі бойынша, ұлт ұғымын зерттеу барысында ұлттың пайда болуы, дамуы және қалыптасуы үдерісін әлеуметтік шындық ретінде қарастырып, тарихи даму процесс арқылы ашып көрсету керек.

Этнократтар әрдайым бірінші бағытты ұстанып, ұлттың англо-американдық моделіне сүйене отырып, мемлекет пен ұлтты теңестіреді және ұқсастырады. Осы ұстанымдар БҰҰ-ның құжаттарында жүзеге асырылып жатыр. Ұлттың бірінші түсінігі АҚШ-та, Батыс Еуропа елдерінің көбісінде қолданыс тапса, онда басқа елдерде, олардың ішінде, Ресей мен Қазақстанда бұл түсінік жарамсыз болып келеді².

Ұлт ұғымына қатысты сын пікірлердің туындауына байланысты қазіргі саяси тәжірибеде сандық құрамына, мәдениеттің, тілдің даму сатысына, мемлекеттің және шекараның болуына қарамастан «халық» деген ұғым кең қолданыс тапты. Бұл дегеніміз ұлттар, этникалық топтар, елдер барлығы бірдей саяси-құқық мәртебесіне ие болады.

Орыс тілді жұртшылықтың Ресейге жер аударуының салдарынан Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Ата заңында этнократиялық бағыт саяси-шекаралық бағытпен алмастырылды. Ұлттың этникалық моделінен азаматтық моделге көңіл аударылды. Осы уақыттан бастап Қазақстан Республикасының субъектісі «қазақстандық халық» болып есептеледі. 1995 жылдың Ата заңында жалпы азаматтық ұстанымдар этникалық ұстанымдарға қарағанда бірінші орында тұр. Заңнамада ұлттық немесе діни партиялардың құрылуына тыйым салынды. 1995 жылдың Конституциясы ұлт-мемлекет негізін салып, қазіргі демократияның түсінігін қалыптастырды. Жалпы азаматтық аспектіге көңіл бөлмей, сын пікір білдірушілер 1995 жылдың Конституциясы 1993 жылдың Конституциясымен салыстырғанда демократиялық ұстанымдары кең таралған жоқ деп тұжырымдады³.

Қазақстандық қоғамның бірлігі идеясы Қазақстан Республикасының егемендігінің және тәуелсіздігінің саяси негізі болып табылады. Осыған орай келесі жайтқа көңіл аудару қажет. Көптеген философтардың, саясаттанушылардың және саясаткерлердің пікірі бойынша көпэтникалық қоғамда бірегей ұлтты қалыптастыру мүмкін емес. Өйткені адамдардың этникалық бірегейлілігі мемлекеттік бірігейліліктен және өзге этникалық топтардың өкілдерінен жоғары бағаланып тұр. Олардың ойы бойынша Қазақстанда тек бір ғана ұлт бар. Оның құрамын қазақ ұлты құрайды. Ал қалған халықтар Қазақстанда диаспора болып саналады. Сондықтан да Қазақстан Республикасының ұлттық идеясы қазақтың ұлттық идеясы немесе ұлттық қазақ идеясы болып табылады. Осы бағыттың нәтижесінде тамырлы этнос қоғамда және ғылымда титулдық ұлт деген атаққа ие болады. Ұлттық сұрақ бойынша әдебиетте бұндай бағытты «ұлттың этномәдени түсінігі» деп атайды.

Өзге ұстанымды қолдайтын адамдардың ойынша ұлттық идея көп этникалық мемлекетте тек бір халықтың идеясы бола алмайды. Қазақстанда ұлттық идея жалпы ұлттық болуы тиіс. Бұл идея адамдардың этникалық топтасуына қарамастан мемлекетіміздің барлық азаматтарын біріктіруге арналған. Тұтас халықтың жалпы негізі қазақстандық азаматтылық болып табылады. Қазіргі этносаясаттануда аталмыш бағыт «азаматтық ұлт» деп аталады. Бүгінгі таңда ұлттық идеяны түсіндіруде осы екі бағыт басты болып саналады. Ескере кететін жайттардың бірі этномәдени және азаматтық бағыттарда ұлттық идеяны түсіндіру барысында қарама-қайшылықтар бар. Осы себептен қазіргі мемлекеттердің алдында келесі сұрақ туындап отыр: ұлттың және ұлттық идеяның азаматтық пен этномәдени бағыттарының арасында жатқан қарама-қайшылықтардың шешілу жолын табу.

Әртүрлі мемлекеттердің ұлттық құрылысының тәжірибесінің көрсетуі бойынша осы қайшылықтарды шешу барысында «немесе-немесе» бағытынан «және-және» принципі кең қолданыс тапты. Қазақстанның жалпы ұлттық идеясының қалыптасу жолында ұлт түсінігінің аталмыш екі бағыты — азаматтық және этномәдени қолданылуы тиіс⁴.

Қазақстанда осы екі концепциялардың арасындағы қайшылықтар қалай шешімін табады деген сұрақ туындайды.

Бұл тәсіл доминантты қазақ этносында тұтас халықты азаматтық қоғамда қалыптастыру болып табылады. Осы ұлтты қалыптастыратын тәсілді белгілі этносыясаттанушы Энтони Смит «доминантты этнос» моделі деп атайды⁵.

Қазақстанда мультиэтникалық қоғам ретінде ұлттың этномәдени және азаматтық концепцияларының екеуі де объективтік қажеттілік ретінде жүзеге асырылуда. Егер де аталмыш концепциялардың біреуі объективті бағаланбаса, онда еліміздің ұлттық кеңістігіне зиянды әсер тиеді.

Азаматтық ұлт идеясы, біріншіден, қоғамның тұрақтылығына және ішкі қауіпсіздігіне жол ашады. Азаматтық ұлттың этникааралық ұжым ретінде қалыптасуы этникалық топтардың қайшылықтарын жұмсартып, азайтуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, Қазақстанда азаматтық ұлтты қалыптастыру барлық қазақстандықтардың бірегейлілігіне жақсы жақтан әсер етеді. Олардың этникалық топтасуына қарамастан барлығы Қазақстан Республикасын өзінің елі, Отаны деп санайды.

Үшіншіден, Қазақстандағы азаматтық ұлттың қалыптасуының нәтижесі пісіп-жетілген азаматтық қоғам болуы тиіс. Азаматтық ұлт және азаматтық қоғам бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірінің өмір сүре алмайды.

Ұлттың этномәдени концепциясының қажеттілігі келесі себептермен айқындалады: біріншіден, Мемлекет құрушы қазақ этносында Қазақстандық халықтың ұлттық құрылысының моделі туындаса, онда өз-өзімен азаматтық ұлттық құрамында олардың айрықша орны айқындалады.

Екіншіден, біздің еліміздегі қалыптасып келе жатқан конституциондық бекітілген халықтың сипатын есепке алу қажет. Мәселе мынада, қазақстандық халықты өзінің тарихи қалыптасқан әлеуметтік формасы бойынша эмигранттық ұлт қатарына жатқызуға болмайды (мысалы, Америкада, Австралияда және әлемнің кейбір елдерінде). Қазақстанда ұлттың этникалық және тарихи алғышарттары мен тамырлары анық және айқын көрініп тұр. Бұл қазақтарға тікелей қатысы бар. Осы этнотарихи аспект қазақстандық халықтың даму жолындағы жалпы ұлттық сипатқа ие болуы тиіс.

Үшіншіден, этномәдени аспект Қазақстанның жалпы ұлттық идеясының әдіснамалық концепциясын құруында орасан зор орын алады. Бұл концепция ұлттық идеяға конструктивтік, шығармашылық көзбен қарауға мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, ұлттың азаматтық концепциясында конструктивтік бағытты да тым асырудың қажеті жоқ.

Кенес заманынан кейінгі қазақстандықтардың өзіндік бірегейлілік үдерісі бүгінгі күнге дейін аяқталды деп айтуға болмайды. Еліміз болашақта өзінің тарихи қалыптасып келе жатқан ұлттық келбетін сақтап қана қоймай, сонымен қатар тең құқылы дәрежеде өзге елдермен жаһандану үдерісіне кіруі қажет.

¹ Бородай Ю. М. От фантазии к реальности (происхождение нравственности). — М., 1994. — С. 422, 424.

² Тощенко Ж. Т. Этнократия. История и современность. — М., 2003. — С. 434.

³ Сарсенбаева З. Н. Этнос и ценности. — Алматы, 2009. — С. 235.

⁴ Бальшикеев С. Б. Социально-политические аспекты идеи казахстанского патриотизма // Саясат. — 2007. — № 8. — С. 37.

⁵ Выступление Президента РК Н. Назарбаева на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана // Казахстанская правда. 2006. 25 окт.

Резюме

В статье раскрываются системообразующие принципы сохранения, формирования и развития гражданской, этнической и национальной идентичности в процессе вхождения Республики Казахстан в процесс глобализации.

Resume

To substantiate understanding of free time as a basis for building human capital of the new formation that could have a significant influence on the further development of sovereign Kazakhstan.

Д. Е. Копежанова, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті саясаттану кафедрасының аға оқытушысы, саясаттану мамандығы PhD докторы

ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫС МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ДАМУЫ МЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТİNДЕ

Аннотация. Мақала мемлекеттік саясаттың PR арқылы қалыптасуы мәселелеріне арналады. Сондай-ақ Қазақстанды біртұтас мемлекет ретінде күшейту жөніндегі мемлекеттік саясат туралы айтылады. Мемлекеттік органдардағы PR-дың даму мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: саяси PR, коммуникация, ақпараттық қауіпсіздік, имидж.

Қазіргі заман талабына сай, еліміздегі саяси институттар, саяси үдерістер мен саяси технологияларды, оқиғаларды зерттеу отандық саяси ғылымның дамуына айтарлықтай үлес қосып отыр. Бірақ, осыған қарамастан әлі де болса, саяси ғылымда кешенді түрде зерттеуді қажет ететін тақырыптар бар. Соның бірі — еліміздегі саяси PR-дың даму үдерістері мен болашағы мәселесі болып табылады. Саяси PR түсінігінің қоғамда қолданыла бастағанына 20 жылдан аса уақыт өтсе де, оны журналистикамен, үгітпен, насихатпен, жарнамамен шатастырып жатады. Ал мемлекеттік органдардағы қоғаммен байланыс қызметін баспасөз қызметтері мен орталықтары атқарып отыр.

Саяси PR нарығының дамуына әсер етіп отырған жағдай — елдің ішкі және сыртқы ахуалы, бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы мәселелері, ақпарат саласында болып жатқан әртүрлі құбылыстар болып табылады. Тиімді ақпараттық жүйені қалыптастыру керектігін жеткізген Елбасы, қоғаммен байланыстың өз кезегінде еліміздегі барлық жұртшылыққа тең мүмкіндіктерді ашатындығын айтқан болатын. Осы тұста, «Қазақстан азаматтары әлемде, мемлекетте не болып жатқанын нақты түрде білуге құқылы», — деді Мемлекет басшысы ҚР Байланыс және ақпарат министрлігін Мәдениет министрлігінен бөліп, жеке құру туралы қабылдаған шешімінде¹. Сол себепті, саяси PR-ды кешенді зерттеудің қажеттілігі Қазақстандағы саяси жүйенің нақты тұрақтылығымен және ақпараттық қоғамды, бірыңғай ақпараттық кеңістікті және ақпараттық қауіпсіздікті сақтау мен қоғаммен байланысты нығайту қажеттіліктерінен туындап отыр. Қазіргі заманғы Қазақстандағы саяси өмір қоғамның барлық болмысына қатысты жанарудың нәтижесі, әсіресе, оның ақпараттық-технологиялық, коммуникациялық жағын айтуға болады. Кеңестік саяси жүйенің ыдырауы қалыпты байланыстардың үзілуіне әкеп соқты және көбінесе жоғарыдан төмен болатын қатынастардың пайда болуына алып келді. Сонымен қатар саяси үдерістің, институттардың өзгеруімен «саяси PR», сайлау институты, жариялылық сияқты ұғымдар қоғамымызға ене бастады.

Бүгінгі күнде саяси PR қоғаммен байланыс орнатумен қоса, жетекшілердің танымал болуы мен саяси шыңға өрлеу жолында қолданатын бірден-бір құралға айналып отыр. Қазақстанның имиджін, бетбейнесін шетелге таныту мақсатында ел Президенті Н.Назарбаевтың еңбегі орасан зор. Оны біз Елбасының беделінің жоғарылығы мен Қазақстанды бүкіл әлемге мойындатып отырғанынан-ақ байқауымызға болады. Осындай беделіміздің арқасында көптеген саяси, экономикалық, халықаралық ұйымдарға мүше болып отырмыз. Мәселен, ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуіміз, осы Ұйымның Саммитін өткізгеніміз және ғаламдық ауқымдағы іс-шара — ЭКСПО-2017-ні өзінде өткізейін деп отырғаны осының куәсі.

Мамандардың елімізді басқа да дамыған елдерге тиімді әдістерді қолдана отырып, жағымды имидж және жүйелі жүргізілген PR шаралары арқасында өзін биіктен көрсете білуіне әсерін тигізіп отыр. Әсіресе сайлау кампаниясы кезінде кеңінен қолданылып, әртүрлі әдіс-құралдардың көмегімен азаматтардың психологиясына саналы да санасыз түрде әсер ету арқылы көрініс алады. Бірақ, осыған қарап саяси PR тек сайлау процесі кезінде ғана қолданылады деген теріс пікір қалыптаспауы қажет. Себебі, демократия элементтерінің бірі ретінде саяси PR қандай да бір жаңа идея, саяси күштер мен партиялар пайда болғанда, қоғаммен екі жақты байланысты орнатуда, алдағы болатын саяси оқиғалар, ешкімге белгісіз тауар-кандидат ұсынылып отырғанда және бейтаныс саяси лидерді танымал ету мақсатымен қолданылатын саясаттанудың қолданбалы саласы болып табылады.

Кеңес үкіметі кезіндегі тәжірибе көрсеткендей, объективтіліктің, тиімділіктің, екі жақты саяси коммуникациялық байланыстардың жоқтығы болашақта әртүрлі саяси-әлеуметтік шиеленіске, түсініспеушілікке, күтпеген оқиғаларға, саяси институттардың заңдылығының құлдырауына, дағдарысты жағдайлардың пайда болуына алып келеді. Қазақстандық қоғамды жаңарту барысында саяси PR-дың алатын орны мен рөлін, оның болгариялық және басқа да шетелдік тәжірибелерді ескере отырып, елімізде қалыптасып келе жатқан өзіндік даму ерекшеліктері мен мәселелерін анықтау қажет. Сол себепті,

саяси PR-дың Қазақстан Республикасындағы саяси субъектілердің өзара және қоғаммен арадағы өзара байланысты жүзеге асыруының ашықтығын, екі жақты терең байланысты орнатуға жол ашу үшін жағдайлар жасау, саяси PR-ды баспасөз, журналистикамен араластырмай, Елбасы өзі атап көрсеткендей: «Жаңа ақпараттық технологияларды енгізу, сонымен қатар басты назарды отандық БАҚ-ты одан әрі дамытуға, бірінші кезекте мемлекеттік тілде шығатын БАҚ-қа аударуы керек»². Сондықтан да, қарым-қатынастардың көпқырлылығын анықтау мен нығайтудың түрлі тәсілдері мен әдістерін зерттеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі саналады.

Саяси қоғаммен байланыс ақпараттың дамыған ғасырында саяси субъектілердің қоғамды басқарудағы, яғни, өз мақсаттарын жүзеге асырудағы, билік үшін күресте қолданылатын тиімді құралдарының бірі болып отыр. Қоғаммен байланыс саласындағы терминологиялық әртүрліліктің болмауы мақсатында нақты бір ғана термин «қоғаммен байланыс» бекітілуі қажеттігін тұжырымдаймыз. Қазіргі таңдағы саяси PR, Қазақстандағы саяси жүйедегі өзгерісті бейнелеп, ақпараттық технологияларға негізделген, билік пен қоғамның өзара қатынастарының дамуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, саяси PR билік үшін күресте қоғамның қолдауын қажет етеді, ал қоғам өз мүддесінің ескеріліп билікте жүзеге асуына ықпал жасауға себепші болады, яғни, бұл өзара келісімді қамтамасыз ететін негізгі бағымдық екендігімен ерекшеленеді.

Қазақстандағы саяси PR қадамдарын пайдалану қажеттілігі көп жағдайда сайлау науқандары қарсаңында ғана нақтылы байқалады. Паблик рилейшнз технологиялары билік пен қоғамды жақындастыруда, яғни өзара түсіністік таныту арқылы еліміздегі саяси тұрақтылықты қамтамасыз ететін негізгі сенім құралы. Сондықтан да тек сайлауалды кампаниялары кезінде ғана емес, күнделікті саяси өмірімізде, билік органдарының екі жақты кері байланысты орнатудағы маңызды құралы болуы қажет. Біздің елімізде PR агенттіктердің қызметі әлі жеткілікті дамымаған және заңдылық базасы да толық қалыптаспай отыр. PR агенттіктерінің қызметі мемлекетіміздің саяси тұрғыдан тұрақты дамуындағы биліктің азаматтық қоғам ұйымдарымен ұдайы қарым-қатынас орнатудың тиімді мүмкіндіктерін ұсынады. Еліміздегі саяси PR-дың атқаратын қызметі тікелей саяси жаңарудың жемісі болып табылады.

Айта келе, мемлекеттік саясатты қалыптастыру барысындағы еліміздің имиджін атақ-даңқын асырудың құралы ретінде саяси PR-дың атқаратын қызметтерінің аясы күннен-күнге кеңейе түсуде. Әрине ол тек ұтымды да пайдалы қолданылса, тиімді әсер етсе ғана өз мақсатына жетіп, міндеттерін атқарады. Ол үшін мемлекетіміз осы салаға да ерекше көңіл бөліп, қоғаммен байланыс саласын реттеу жолдары мен дамыту жағдайларын өзгерткен кезде ғана тиісті нәтижелерге әкелетіні белгілі.

Елбасы отандық БАҚ-ты осы заманғы деңгейде ұдайы дамыту қажеттігіне мән бере отырып, тағы бір маңызды міндет жүктеді. Ол — еліміздің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстанның ұлттық мүдделерін халықаралық аренада, нақтырақ айтқанда, ғаламдық ақпараттық кеңістікке ілгерілету мақсаты болып табылады. Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздік туралы ойлануымыз заңдылық деп айтуға болады. Себебі, ақпараттық қауіпсіздік еліміздің басты құжаты «Қазақстан 2030» ұзақ мерзімді стратегиясындағы бірінші басымдық «Ұлттық қауіпсіздік» болса, оның басты бағыттарының бірі ретінде ақпараттық қауіпсіздікке баса назар аударылады.

Еліміздің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы сөз қозғағанда, Қазақстан басшысы әлемде жүріп жатқан осы ірі өзгерістерді назарда ұстап отырғаны белгілі. Бұл өзгерістердің ішінде ортақ ақпараттық кеңістік құру мұраты мемлекеттердің үндесе және үйлесе дамуы үшін пайдалы болады деген ойдамыз. Ел ақпараттық кеңістігінің бәсекеге қабілеттілігін дамытудың 2006-2009 жылдарға арналған тұжырымдамасында бұл мәселе нақты ескерілген.

Елбасы өзінің кейінгі «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты жолдауында атап өткендей, «өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады. Бірақ бүгінде қалыптасқан мемлекеттің жаңа даму кезеңінде бұл түсініктің өзі жеткіліксіз. Біз бұл мәселеге прагматикалық тұрғыдан қарауымыз керек»³. Осы кезекте сәтті және оңтайлы қолданылған PR технологиялары көмегімен жастардың патриоттық сезімдерін, патриоттық рухтарын көтеру жолдарын қарастыруға болады.

Мұндай жетістіктерге ақпараттың жаһандану заманында біз телекоммуникация инфрақұрылымын дамыту арқылы жетеміз. Қазақстан өзінің өркендеу жолында талай асқарды еңсерді, оның келешекте ақпарат әлемінде де бой көрсетуі де осы дамыған PR негізінде орын алады деп ойлаймыз. Енді PR қызметтері сенімді түрде Қазақстанның ақпарат кеңістігінің барлық саласына кең таралуда. Бұл саланың жалпы жағдайы тікелей елдің саяси, экономикалық даму деңгейімен байланысты, демократиялық өзгерістердің қарқындылығына, әлемдік ақпараттық кеңістікке енуімен байланысты болады, себебі, онда мемлекеттік институттардың немесе нақты бір тұлғаның игілігі тікелей «кері байланысқа» — олардың қоғаммен байланысына тікелей тәуелді болып табылады.

Саяси PR мемлекетті қоғамдық пікірді күштеу құралдарын қолданбай басқару, оның орнына компромисс, консенсус, өзара шектеуді қолдана отырып, конституцияда айқындалғандай саяси қатысушылардың бостандығын қамтамасыз етеді. PR технологиялар мемлекеттік саясатты жүзеге асыру үшін арнайы кәсіби ұйымдасқан басқару түрі бола отырып, халық алдында билік органдарының позитивті бейнесін қалыптастыру арқылы жағымды қоғамдық пікір тудыруды мақсат етеді. Мемлекеттік PR-дың тиімділігі мен сапасын, әсер етуін күшейту үшін, алдымен мемлекеттік дәрежедегі PR қызметкерлерінің кәсібилік біліктілігін көтеру керектігі жөнінде мәселе өзекті болып отыр. Саяси PR-ды тиімді жүзеге асыру үшін мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын, мақсаты мен міндеттерін, коммуникация әдіс-тәсілдерін анықтап, көздеген аудиторияны таңдау, іс-шаралар жоспарын құруды қажет етеді. Осы орайда Елбасының қолға алып жүрген мемлекеттік қызметті кемелдендіру саясаты өте орынды деп есептейміз.

¹ Указ «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан» от 12 марта 2010 года <http://www.egemen.kz/?p=214>

² <http://www.zakon.kz/165790-nazarbaev-provel-reorganizaciju.html> // Қазақстан ақпараттық порталы.

³ «Қазақстан-2050» Стратегиясы — қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты [Мәтін]: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. 2012. 15 желтоқсан. (№ 828/831).

Резюме

В статье рассматриваются проблемы формирования государственной политики посредством PR, а также государственной политики по укреплению Казахстана как унитарного государства, развития PR в государственных органах.

Resume

In this article the author examines the diversity and polysemous term PR and encourages professionals to come to a consensus. And also determines and designates PR not only as a means of building dialogue and improved relations between civil society and the state, power, but also an instrument of state policy in the spheres of society.

УДК 342.9

Кулумбетова Л. Ш., научный сотрудник Центра по исследованию административной деятельности и управления ОВД НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

МЕТОДИКА РАСЧЕТА НАГРУЗКИ НА СОТРУДНИКОВ СТРОЕВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПАТРУЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются правовые и организационные вопросы, проблемы методики расчета нагрузки на строевые подразделения патрульной полиции по обеспечению общественного порядка на улицах и в общественных местах.

Ключевые слова: патрульная полиция, штатная численность, расчет нагрузки, патрульный участок, строевые подразделения патрульной полиции.

Проблемы расчета нагрузки на сотрудников строевых подразделений патрульной полиции изучены недостаточно. Е. Т. Абеуовым, В. О. Руппс, Л. Л. Поповым, Т. М. Заниным, А. А. Фурсовым, М. В. Новоселовым, О. В. Перевозчиковым, А. И. Сахно и многими другими учеными рассматривались лишь отдельные аспекты данной проблемы.

Отсутствие научно обоснованного подхода к методике расчета нагрузки на строевые подразделения патрульной полиции является одной из причин недостаточно эффективной деятельности патрульной полиции ОВД Республики Казахстан. Уровень отечественных исследований по данному направлению не соответствует современным потребностям.

Штатная численность сотрудников строевых подразделений патрульной полиции должна распределяться на основании соответствующих нормативных актов. Однако методика расчета нагрузки на сотрудников ОВД в национальном законодательстве должным образом не отражена.

Анализ результатов опроса, проведенного научными сотрудниками Научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, показал, что эффективность работы строевых подразделений патрульной полиции зависит не только от уровня профессиональной подготовки и знаний сотрудников патрульной полиции, но и от правильной методики расчета нагрузки на ее сотрудников¹.

Анализ отечественного и зарубежного опыта позволяет предложить методику расчета нагрузки на сотрудников строевых подразделений патрульной полиции.

Для этого необходимо рассчитать:

- сколько правонарушений приходится на одного жителя того или иного района для установления оперативной обстановки;
- сколько преступлений и административных правонарушений приходится на одного сотрудника патрульной полиции в сутки, а также в одну смену;
- необходимую численность сотрудников патрульной полиции на основании оптимальной нагрузки на одного сотрудника в год и среднегодового объема работы.

Рассмотрим детально перечисленные показатели.

Расчет количества правонарушений на одного жителя для определения оперативной обстановки района можно произвести по следующей формуле:

$$N = \frac{H + P}{Z}, \text{ где}$$

N — количество правонарушений на одного жителя;

H — среднегодовое количество преступлений, совершенных в конкретном районе;

P — среднегодовое количество административных правонарушений, совершенных в конкретном районе;

Z — количество населения.

Штатная численность определяется на основе детального анализа состояния преступности и административных правонарушений по дням недели и времени суток с учетом демографических особенностей территории.

Показателями критерия эффективности структурно-штатной обеспеченности патрульной службы являются:

- а) число сотрудников, непосредственно несущих патрульную службу по охране общественного порядка (в расчете на определенное число населения);
- б) число сотрудников, непосредственно несущих патрульную службу по охране общественного порядка (в расчете на определенную единицу площади охраняемой территории);
- в) количество преступлений, совершаемых за определенный период времени на улицах и в иных общественных местах (в расчете на одного сотрудника, несущего патрульную службу);
- г) количество административных правонарушений, совершенных за определенный период времени на улицах и в иных общественных местах (в расчете на одного сотрудника, несущего патрульную службу).

Увеличение значений первых двух показателей и уменьшение остальных должны, по нашему мнению, свидетельствовать о повышении эффективности структурно-штатной обеспеченности строевых подразделений патрульной полиции и наоборот.

Среднегодовое количество правонарушений, приходящееся на одного сотрудника в сутки, можно рассчитать следующим образом:

$$E_c = \frac{H(24_q) + P(24_q)}{m_{л/с} \times \Pi}, \text{ где}$$

E_c — среднегодовое количество правонарушений на одного сотрудника в сутки;

H — среднегодовое количество преступлений, совершенных в сутки;

P — среднегодовое количество административных правонарушений, совершенных в сутки;

$m_{л/с}$ — суточная потребность личного состава;

Π — посты (маршруты) несения службы патрульной полиции.

Суточная потребность личного состава при 8-часовом режиме несения службы составляет 2,02 ед. При условии, что пост (маршрут) должен действовать 24 ч. в сутки, суточная потребность сотрудников патрульной полиции на один пост (маршрут) должна составлять 6,06 ед. при трехсменном режиме.

Исходя из предложенной формулы, можно также вычислить среднегодовое количество правонарушений, приходящееся на одного сотрудника при 8-часовой смене.

$$E_{см} = \frac{H(8_q) + P(8_q)}{n_{л/с} \times \Pi}, \text{ где}$$

$E_{см}$ — среднегодовое количество правонарушений на одного сотрудника в смену;

H — среднегодовое количество преступлений, совершенных в смену;

P — среднегодовое количество административных правонарушений, совершенных в смену;

$n_{л/с}$ — потребность личного состава в смену;

Π — посты (маршруты) несения службы патрульной полиции.

Приведенные формулы позволяют определить оптимальную нагрузку на одного сотрудника в год.

Цель определения потребной численности сотрудников строевых подразделений патрульной полиции — установление в соответствии с условиями оперативной обстановки рационального и равномерного соотношения сил подразделения для успешного осуществления ими своих функций. Следовательно, при расчете штатной численности прежде всего требуется уяснить реальный объем работы на одного сотрудника, критерии, методы, посредством которых можно объективно определить количество сотрудников, необходимое для полного и качественного выполнения всех возложенных на них служебных обязанностей.

На основании оптимальной нагрузки на одного сотрудника в год и среднегодового объема работы можно определить необходимую численность сотрудников патрульной полиции в год с 8-часовым рабочим днем:

$$C_q = \frac{H + P}{E_{см}}, \text{ где}$$

C_q — число сотрудников;

$E_{см}$ — среднегодовое количество правонарушений на одного сотрудника в смену;

H — среднегодовое количество преступлений, совершенных в смену;

P — среднегодовое количество административных правонарушений, совершенных в смену.

Для расчета необходимого количества сотрудников в смену необходимую численность сотрудников патрульной полиции в год при 8-часовой смене надо разделить на общее количество смен в году. Количество смен в году определяется по следующей формуле²:

$$\frac{\text{годовой фонд рабочего времени}}{1 \text{ смена (8ч.)}}$$

Вышеперечисленные вычисления и формулы осуществлялись, исходя из количества преступлений и административных правонарушений, в которых принимали участие сотрудники строевых подразделений патрульной полиции. Однако для расчета оптимальной нагрузки на сотрудников патрульной полиции этого недостаточно, необходимы дальнейшие исследования.

- ¹ Опросный лист для сотрудников подразделений патрульной полиции / НИИ КА МВД РК им. Б. Бейсенова. — Караганда, 2012.
² Методика расчета плановой нормы служебного времени сотрудников вневедомственной охраны, необходимого для закрытия поста и маршрута патрулирования / НИИ КА МВД РК им. Б. Бейсенова. — Караганда, 2012.

Түйін

Осы мақалада патрульдік полицияның саптық бөлімдеріне көшелерде және қоғамдық орындарда қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету бойынша жүктемені есептеудің әдістемесі, құқықтық және ұйымдық мәселелер қарастырылған.

Resume

In this article legal and organizational questions, problems of a method of calculation of loading on providing a public order on streets and public places on front divisions of patrol force are considered.

ӘОЖ 343:985: 343.7

А. Қ. Қалиев, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстарды алдын ала тергеу кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты;
Б. Қ. Сәрсекей, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының магистранты

АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУ БАРЫСЫНДА ЗИЯННЫҢ ОРНЫН ТОЛТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Қылмыспен келген зиянның орнын толтырудағы тергеу бөлімшесі бастығының әрекеті, зиянның орнын толтыру тәсілдері жөнінде, сонымен қатар, азаматтар мен заңды тұлғаның мүлкі және басқадай құқықтарының бұзылуына байланысты жүргізілетін шаралар жиынтығы көрсетілген. Мақаланың құрамына жеке және заңды тұлғаға қылмыс нәтижесінде келтірілген зиянның мүлкі және моральдық мүдделерін қорғаудағы құқық қорғау органдарының әрекеті қарастырылады.

Түйін сөздер: тергеу әрекетіндегі зиян, зиянның орнын толтыру, тергеушінің қылмыспен келген зиянды орнын толтыру әрекеті, жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер, зиян, зардап, тергеушінің әрекеті.

Қазақстан әлеуметтік-экономикалық және саяси құқықтық қалыптасу кезеңінде еліміздің заң шығарушылық саласында да көптеген өзгерістер жүзеге асырылуда. Жаңа өзгерістерге орай қабылданған жаңа заңдарда неғұрлым сапалы мазмұнға қарай бет бұрғандығын аңғаруға болады. Сонымен қатар, қылмыстық процестің демократиялық негіздеріне назар аудара отырып, адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне деген көзқарас арта түсуде. Осыған орай азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сонымен қатар қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру — құқық қорғау органдарының бүгінгі таңдағы басты міндеттерінің бірі. Сондықтан, заң нормаларын дұрыс қолдана отырып, болған қылмысты ашу және жәбірленушіге қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру шараларын орындау қажет.

Жалпы статистикаға және тәжірибедегі істерді қарастыратын болсақ, жалпы жәбірленушілерге қылмыспен келетін зиянның көлемі бірнеше миллионнан асып кетеді. Ал оның ішіндегі жәбірленушіге қайтарылатын зиянның көлемі көптеген себептермен тек 22 пайыздан ең көп дегенде 28-30 пайызды ғана құрайтыны бәрімізге мәлім.

Қазіргі таңда елімізде осы мәселені жеңу және қылмыспен келген зиянның орынын толтыруға бағытталған жаңадан қабылданған заңнамалар мен қажетті нормативтік актілік құжаттар бар. Атап айтқанда, жаңадан қабылданған «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат» тұжырымдамасында көрсетілгендей тараптардың келісуіне және келтірілген зиянның өтелуіне негізделген сот төрелігін қалпына келтірудің жаңа институттарын бірте-бірте енгізу жөнінде айқын көрсетілген. Сонымен қатар, 2010 жылдың қаңтарында күшіне енген «Қазақстан Республикасының сотқа дейінгі жеңілдететін іс жүргізу» заңнамасы да өз кінәсін толық мойындаған жағдайда және қылмыспен келген зиян қайтарылған жағдайда хаттама толтырылып материал бірден сотқа жіберіледі. Бұл осы соңғы жылдардағы зиянның орнын толтыруға бағытталған және іс жүргізу барысындағы іске қатысушы екі жаққа да тиімді заңнаманың бірі болып отыр.

Сондықтан, зиянның орнын толтыру түсінігі зиян деген сөздің өзімен байланыстырыла зерттелуі тиіс. Жалпы зиян деген сөздің өзі бұзу, жамандық көрсету, қынжылту, денсаулығына зардап келтіру, біреуді жәбірлеу, белгілі азаматты шығынға ұшырату және осындай тағы басқа да мағыналарды білдіреді екен. Осыған байланысты қылмыспен келтірілген зиянды А. П. Рыжаков өзінің берген түсінігінде «жәбірленушіге, азаматтық талапкерге тиісті құнды заттарды белгілі бір әрекетпен күш көрсету арқылы келтірген (өзіне иемдену, бүлдіру, жою және т.б.) материалдық зиян келтіру» деп айтып өткен¹.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 117-бабы бойынша қылмыспен келтірілген залалдың мөлшері мен сипатын анықтау, қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, қылмыспен келтірілген залалдың мөлшері мен сипаты жауапкершілікті арттыру үшін маңызы зор. Осы орайда тергеу бөлімшесі бастығының қылмыспен келген зиянның орнын толтыру барысындағы төмендегідей әрекеттер жүргізуге тиіс. Қылмыстық іс жүргізу барысында зиянның орнын толтыру шараларын жүргізіп, оны қайтару әдістерін қолдану жұмыстарын мына төмендегі мәселелер анықталуы мүмкін:

- 1) зиянның көлемі мен сипатын анықтау, оны дәлелдеу;
- 2) заңды тұлғалар мен жеке азаматтарға зиян келуіне байланысты оларды азаматтық талапкер ретінде тану;
- 3) қылмыстық кодекспен тыйым салынған әрекетпен зиян келтірген субъектілерді азаматтық жауапкер ретінде тану;
- 4) ұрланған заттарды іздеу және оларды алу;
- 5) тергеу барысында алынған мүліктерді мемлекет органдарына тапсыру немесе тиісті деп тапқан жағдайда заңды иелеріне қайтару;
- 6) айыпкерлерге (азаматтық жауапкерлерге оның туыстарына) қылмыс барысында келтірген зиянның орнын өз еркімен толтыруын ескерту. Қылмыспен келтірілген зиянның орнын толтыруға арналған (ақша және бағалы заттарды) анықтау, оларды процессуалдық жолмен алу;
- 7) мүлікке тыйым салу әрекетін жүргізу;
- 8) тыйым салынған мүліктерді жауапкершілікпен сақтау жөнінде азаматтарға ескертіп бұл жөнінде олардан қолхат алу және басқа да тергеулік әрекеттер жүргізілуі қажет.

Материалдық зиянның көлемі мен сипатын анықтау барысында көбінесе оның сол жасалған қылмысқа байланысты және оның қоғамға қауіптілігіне басты назар аударылады. Соған байланысты, А. П. Рыжаков, «Қылмыспен келтірілген зиянның көлемі мен сипатын толық анықтамас бұрын, ең алдымен қылмыстың болған-болмағандығын немесе қандай қылмыс болғанын білуіміз керек. Қылмыстық кодекстің негізгі бөлімінің баптарына сәйкес қандай әрекеттердің қылмысқа жататындығын анықтап алуымыз (мысалы, жол көлік оқиғасынан болған жағдайдан ауыр зардаптың келуі)» қажет деп көрсеткен². Зиянның көлемі мен сипатын дәлелдеуге нақтырақ тоқталатын болсақ, бұл алдын ала тергеу барысындағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 117-бабына сәйкес, қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлардың бірі — жасалған қылмыстың зардаптары және қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері болып табылады. Сондықтан қылмыс нәтижесінде келтірілген зиянның көлемі мен сипатын анықтап алмай, қылмыстың болғанын немесе болмағандығын және қандай қылмыс жасалғанын толық біле алмаймыз. Осыдан, дәлелдеудің элементтеріне зиянның «көлемі және сипатын» жатқызамыз.

Қылмыс нәтижесінде келтірілген зиянның көлемі мен ондағы қайтаруға қойылған соманың көлемі ешкімге күмән келтірмейтіндей болуы тиіс. Бұл жөнінде көптеген ойлар мен пікірталас тудыратын көзқарастар бар. Бұл жерде жалпы зиянның сипаттамасы мен көлемін анықтау жолдары Қазақстан Рес-

публикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 167-бабына сәйкес азаматтық, еңбек және басқа заңдардың нормаларында белгіленеді.

Аталмыш қылмыстық-құқықтық көзқарастағы мәселелерді қарастыра келіп, құқық қорғау органы мына төмендегілер анықталуы тиіс:

- қылмыстың болғанын анықтау және оған баға беру;
- қылмыс құрамының бар-жоқтығын анықтау, олардың сатыларын тексеру (біреудің өміріне қастандық жасалмақшы, оқталу болды ма немесе аяқталған қылмыс болды ма);
- кінәлінің жағдайын жеңілдететін әрекеттерді қарастыру, жәбірленушіге қылмыс нәтижесінде келтірілген мүліктік және моральдық зиянның орнын өз еркімен толтыру, жабу, қайтару және басқа да жолдарын анықтау.

Сонымен, тергеу барысындағы зиянның көлемін анықтау үшін алдын ала тергеу барысында келесі мәселелер анықталуы тиіс:

- жәбірленушіге күш көрсетілгені, моральдық немесе мүліктік зиян келтірілгендігін растайтын құжаттар (куәгерлердің көрсетуі, маманның, дәрігердің, сарапшының тағы басқалардың айқындайтын құжаттары);
- қашан, қандай жағдайда және қандай әрекеттермен немесе әрекетсіздікпен мүліктік зиян келтірілгендігін, дәлелдемелерді анықтау;
- зиян келтірген адамның міні, себебі, неліктен, немен, құқыққа қарсы, қоғамға қауіпті әрекеттерін тексеру.

Алдын ала тергеу барысында жәбірленушінің қайтарылуға тиісті мүлкін қалай бағалайтындығын анықтау керек. Жалпы зиянның құнын есептеп, шығарылатын баға азаматтық талаптағы қойылған талапқа сәйкес, соттың талқылануында қаралу керек.

Материалдық зиянның мөлшері мен сипатын дәлелдеу барысында оның болған жағдайы мен салдары, зардаптарын зиянның жалғаспалы жағдайларын анықтау қажет. Бұл жағдайдан біз қылмыстың қауіптілігін, ауырлығын және тағы басқа да сипаттарын айыруға болады. Мысалға, өртеп жіберу, арнайы құрал қолдана отырып қылмыс жасау, автокөлікпен басып кету тағы басқа да келтірген зиянның салдарынан заттардың бүлінгені жайлы сипаттамасына байланысты терезелердің бүлінуі, есік, қабырға, шкафтардың бұзылуы арқылы қылмыскер мен жәбірленушінің арасындағы себепті байланысты білуге болады.

Мүлікті ұрлау, оны бүлдіру немесе жоюмен келтірілген залал жәбірленушіге өтеу жөніндегі шешім қабылдаған күні белгіленген бағаны ескере отырып өтеледі. Мүлікті ұрлау, зақымдау немесе жою арқылы келтірілген залалдың мөлшерін, оның құнын, бағасын анықтауда қажет болған жағдайда сот сарапшысының қорытындысы негізінде анықталады, ал залалды соттың немесе тергеу барысында осы мақсат үшін тағайындалған мамандар немесе комиссия анықтауы мүмкін.

Сот істі қараған кезде белгіленген бағаны ескере отырып, өтеуге жататын бағаның мөлшерін көбейтуге құқылы. Қылмыс жасалғаннан кейін бағаның өзгеруімен байланысты өндіріп алу мөлшерінің өзгеруі қылмыстың саралануы мен айып көлеміне ықпал жасамайды.

Іс жүзінде қоғамға қауіпті қылмыс жағдайымен келтірілген материалдық зиянның мөлшерін бағалау көп ретте қиынға соғады. Өйткені, біріншіден, баға әр жерде әртүрлі болатындығы бәрімізге мәлім. Соған сәйкес ол мүліктің құны да әр жерде әртүрлі болып келеді. Екіншіден, кейбір жағдайда ұрланған заттар, табиғатында өзіне тән еш жерде кездеспейтін заттар болуы мүмкін. Мысалы, көркем өнер, колөнер туындылары немесе жәбірленуші үшін ерекше қымбат зат. Оларға ұтып алған ұтыс, жеңіп алған жүлде, сыйға тартылған сыйлық және басқа да заттар жатады. Алдын ала тергеу барысында ұрланған заттарды анықтау барысында ол заттар көбінесе жойылған, жөндеуге келмейтіндей бүлінген немесе белгісіз себептермен жоғалтылған болып шығады. Сондықтан бұлардың барлығы ортақ, бірыңғай бағамен есептелмей, тергеу барысында бұл жөнінде жәбірленуші мен айыпкер арасында әртүрлі көзқарастар мен келіспеушіліктер тудырады.

Болған қылмысқа сәйкес оны тергеу барысында ең алдымен объектіге келтірілген зиян мөлшері айқындалғаннан кейін басқа элементтері құрамының жағдайлары анықталады.

Осы зиянның орнын толтыруда тергеу барысында көптеген іс-әрекеттер арқылы зиянның орнын толтыру жолдарын ашуға болады. Атап айтқанда:

біріншіден, Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 20-тарауына сәйкес азаматтық талап қою арқылы жәбірленушіге немесе азаматтық талапкерге қылмыстың әсерінен келтірілген материалдық зиянның орнын толығымен қайтару;

екіншіден, зиянның орнын толтыру мақсатында Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 230-бабына сәйкес тінту және зат алу сияқты тергеу тәсілдерімен ұрланған заттарды іздеп табу, оларды иесіне толығымен қайтару жұмыстарын жүргізу;

үшіншіден, жәбірленушіге, азаматтық талапкерге қылмыспен келтірілген зиянның орнын толтыру мақсатында Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 161-бабына сәйкес мүлікке тыйым салу әрекеттері арқылы соттың шешімімен мүлікті жәбірленушіге алып беру;

төртіншіден, зиянның орнын толтыру барысында мүлік пен заттарды іздеу шараларын жүргізу, криминалистикалық тактиканың әдістерін тиімді пайдалана отырып жәбірленушінің бұрынғы жағдайын қалпына қайта келтіру;

бесіншіден, көршілес елдер мен дамыған мемлекеттердің осы мәселе жөніндегі, яғни зиянның орнын толтырудың әдіс-тәсілдері мен қолдану немесе пайдалану жолдарына байланысты озық тәжірибелерін пайдалану.

Жалпы, жәбірленушіге қылмыс нәтижесінде келген материалдық зардап көлемі көбінесе оның мүлікке келген зиянның сипатымен көрінеді. Қылмыстық іске қатысушы жәбірленуші өзіне келтірген зиян мен материалдық шығындардың орнын толтырылуын азаматтық талап арқылы қылмыстық істі жүргізушіден немесе соттан талап етуі тиіс. Бұл жөнінде С. В. Смирновтың көзқарасы бойынша, жәбірленушінің жазған материалдық зиянды толығымен өтелгені немесе өтелмегені жөніндегі қолхат процессуалдық түрде толтырылуы тиіс. Өйткені, осы қолхат істе маңызды құжат болып саналады. Кейбір жағдайларда осыған орай істі қысқарту, жазаны жеңілдететін басқа бапқа өзгерту немесе басқа да тергеулік іс әрекеттер жүргізілуі мүмкін делінген³.

Осындай мәселелерді тереңдете зерттей келе, олардың кейбір шешілу жолдарын қарастырып өткен, А. Н. Ақпанов азаматтардың қылмыстық процессуалдық кепілдемелер қолдану жолдарын көрсеткен⁴.

Қылмыстық іс жүргізу теориясы бойынша азаматтардың құқықтары мен жеке мүдделерін қорғайтын кепілдемелер беріледі. Басқаша айтқанда, белгілі бір әрекеттермен азаматтарды құқықтық қорғаудағы қылмыстық-процессуалдық жағдайлардың жиынтығын ұсынып отыр.

Қылмыстық-процессуалдық әдебиеттерде кепілдеме ретінде төмендегі құжаттар:

- қылмыстық-процессуалдық құқық нормалары;
- қылмыстық сот ісін жүргізу барысындағы өз мүдделерін қорғау құқықтары;
- қылмыстық іс жүргізушінің, лауазымды адамның және органның процессуалдық міндеттері;
- қылмыстық ізге түсудің әділеттілігі және тәртібі;
- қылмыстық іс жүргізудің принциптері және тағы басқалары жатқызылады деп толық көрсетіп

өткен.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, зиянның орнын толтыру тәсілдері — бұл азаматтар мен заңды тұлғаның мүліктік және басқадай құқықтарының бұзылуына байланысты жүргізілетін шаралар жиынтығы. Оның құрамына жеке және заңды тұлғаға қылмыс нәтижесінде келтірілген зиянның мүліктік және моральдық мүдделерін қорғау да енеді.

¹ Рыжаков А. П. Возмещение вреда, причиненного преступлением. — М., 1999. — 12-б.

² Рыженков А. Я., Филиппов П. М. О возмещение ущерба на предварительном следствии. — Волгоград, 1983. — 145-б.

³ Смирнов С. В. Проблемы реализации в уголовном процессе права на возмещение вреда, причиненного преступлением, в условиях перехода государства к рыночной экономике. — Нижний Новгород, 1994. — 135-б.

⁴ Ақпанов А. Н. Проблемы уголовно-процессуального принуждения в стадии предварительного расследования. — Алматы, 1997. — 120-б.

Резюме

На основе анализа следственной практики и научной литературы рассматриваются процессуальные вопросы по восстановлению нарушенных прав потерпевшего, проблемы возмещения ущерба, причиненного преступлением, и способы возмещения вреда, причиненного преступлением.

Resume

On the basis of analysis the study of investigation practice and scientific literature is probed judicial questions on renewal of the broken rights for a victim. Examined the article some problems damage to the person caused a crime and offers the methods of compensation of harm of caused a crime.

Меллятов А. А., магистрант Академии финансовой полиции РК

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТОВАРНОГО ЗНАКА

Аннотация. В настоящее время количество подделок импортируемой продукции резко возросло как в Казахстане, так и за рубежом. В статье рассматривается понятие незаконного использования товарного знака и экономические последствия такового для потерпевшего — юридического либо физического лица-правообладателя, раскрываются виды юридической ответственности за совершение данных правонарушений, согласно законодательным актам Республики Казахстан.

Ключевые слова: товарный знак, экономические последствия, контрафактная продукция, оценка убытков, правообладатель, компенсация, уголовная ответственность, административная ответственность.

Согласно науке маркетинга, при покупке товаров на потребителей большое влияние оказывает товарный знак производителя. Действительно, известный и зарекомендовавший себя на рынке товаров и услуг товарный знак указывает на качество продукции и вызывает доверие у покупателей. Сегодня на мировом и национальном уровнях рынок контрафактной продукции нередко использует известные товарные знаки.

Разумеется, при поступлении контрафактной продукции на рынок Казахстана нарушаются права потребителей, интересы граждан, ее покупающих, и государства в целом. Данные нарушения прав проявляются в следующем:

- при использовании контрафактной и фальсифицированной продукции наносится ущерб здоровью;
- при поступлении на рынок контрафактной продукции с использованием товарных знаков нарушаются права правообладателей товарных знаков;
- при продаже контрафактной продукции наносится ущерб государству, так как при осуществлении незаконной торговой деятельности налоговые платежи в бюджет не поступают;
- наносится ущерб имиджу страны и подрывается ее инвестиционный климат¹.

Наибольшие убытки при незаконном использовании товарного знака несут его правообладатели. Причинами преступлений, связанных с незаконным использованием товарного знака, являются:

- получение больших прибылей при выпуске и реализации продукции с использованием определенных товарных знаков;
- высокие налоговые платежи;
- низкая покупательная способность потребителей;
- правовой нигилизм в среде предпринимательства;
- незаинтересованность правообладателей в расследовании данного вида правонарушений, т. к. они терпят убытки при обнаружении о подделках продукции их товарного знака. Потребители опасаются покупать данную продукцию, поэтому число продаж и настоящей лицензионной продукции сокращается;
- отсутствие финансовых возможностей для борьбы с данным видом правонарушений;
- наличие в государственных органах лиц, которые способствуют распространению незаконной продукции на товарных рынках и получают от этого выгоду².

Последствия незаконного использования товарного знака для правообладателей: снижение уровня доверия к данной продукции товарного знака на потребительском рынке; снижение доли на рынке правообладателя; недополучение правообладателем лицензионных платежей; увеличение расходов правообладателя на рекламу и защиту товарного знака на потребительском рынке.

Под убытками правообладателей можно понимать:

- расходы, которые несет правообладатель в процессе восстановления права товарного знака на рынке либо восстановления собственности (так называемого реального ущерба);
- упущенную выгоду, т. е. те прибыли, которые правообладатель должен был получить при гражданском обороте его продукции, но не получил в результате незаконного оборота продукции с использованием его товарного знака.

Все процедуры, связанные с правом на использование товарного знака, регулируются Законом Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименования мест происхождения товаров» от 26 июля 1999 г. № 456-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10 июля 2012 г.), согласно ст. 43 которого незаконное использование товарного знака влечет за собой гражданскую, административную и уголовную ответственность³.

За незаконное использование товарного знака предусматривается административная ответственность по ст. 145 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2001 г. № 155-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29 января 2013 г.).

Уголовная ответственность за незаконное использование товарного знака предусмотрена ст. 199 Уголовного Кодекса Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 8 января 2013 г.). К ней могут быть привлечены только физические лица. Гражданско-правовая ответственность за данный вид правонарушений регулируется Гражданским кодексом Республики Казахстан.

Определение ущерба правообладателей товарного знака необходимо во многих других случаях, поскольку подозреваемый (обвиняемый) по факту незаконного использования товарного знака нередко оказывается лицом, в отношении которого возбуждено уголовное дело о мошенничестве, незаконном предпринимательстве, контрабанде, производстве, хранении, перевозке либо сбыте товаров и продукции, выполнении работ или оказании услуг, не отвечающих требованиям безопасности.

Проблемой при оценке ущерба правообладателя при незаконном использовании товарного знака является отсутствие в Казахстане на данный момент методических рекомендаций по определению стоимости убытков в данной сфере нарушений. Основные причины их отсутствия:

- специфичность отрасли права, касающейся правообладания товарными знаками;
- вероятностный характер суммы упущенного дохода правообладателя;
- сложность сбора доказательств о правонарушении с незаконным использованием товарного знака ввиду неразработанности методологии и методов ведения дел данного характера;
- недостаточный уровень профессиональной подготовки оперативных сотрудников по осуществлению сбора первичных материалов и процессуально грамотному закреплению собранных доказательств;
- отсутствие во многих регионах исследовательских и экспертных центров, способных провести анализ материалов данных дел;
- низкая эффективность деятельности государства по предупреждению правонарушений в сфере интеллектуальной собственности;
- невысокий уровень правосознания и активности правообладателей в расследовании дел, связанных с незаконным использованием товарных знаков;
- различие понятий ущерба и убытков в гражданском и уголовном праве;
- заблуждение правоохранительных органов, что возмещение ущерба, связанного с проведением восстановления права должно быть оплачено самим правообладателем (а не потерпевшим);
- отсутствие единых требований к проведению судебных экспертиз, связанных с нарушением прав на товарные знаки⁴.

На наш взгляд, для решения проблем на национальном, отраслевом, корпоративном уровнях необходимо последовательно разработать следующие нормативно-правовые и организационно-правовые документы:

- единые требования по проведению экспертиз (национальный уровень) по оценке убытков (крупного ущерба), в т. ч. стандартизировать термины и методы, однозначно определить объект оценки (исследования), вида оцениваемой стоимости и пр.;
- организационно-правовые (экономико-правовые) методики (отраслевой уровень) по оценке убытков и сбору доказательств на базе специальных отраслевых исследований. Результаты исследований будут способствовать в т.ч. развитию франчайзинга в исследуемой отрасли;
- экономико-правовые методики по оценке убытков правообладателей товарных знаков (корпоративный уровень) на основе типичных нарушений, которые будут способствовать снижению рисков правообладателей и эффективному управлению товарными знаками как нематериальными активами.

Следует сказать, что в Казахстане известны всего несколько десятков случаев подачи исков об использовании контрафактной продукции и только в двух судебных решениях с ответчика был взыскан ущерб в среднем примерно по 15 млн. тенге⁵.

Именно нежелание правообладателей и недостаточная активность правоохранительных органов по защите товарных знаков делают тему легализации гражданского оборота товаров болезненной для Казахстана. Всем известно, что большая часть продукции, поступающей в Казахстан, является копируемой, нередко — подделкой.

Известные товарные знаки и бренды с достаточно четкой позицией на рынке могут быть качественной или не очень, но подделкой. Пассивная гражданская позиция потребителей Казахстана, незнание законов и прав потребителей тормозят процесс исключения подделок на рынке Казахстана и значительно затрудняют работу правоохранительных органов.

Позиция самих правообладателей также достаточно расплывчатая. Можно точно сказать, что качественная реклама и известность торговой марки оказывают большое влияние на рынок и поведение потребителей. При этом освещение проблематики использования товарного знака компании — наличия подделок данного товара на рынке — является своего рода антирекламой и не способствует развитию деятельности компаний.

Для решения данной проблемы необходимо усилить службу контроля прохождения продукции на казахстанские рынки, а также формировать активную позицию не только у правообладателей, но и у потребителей продукции, повышать правовую грамотность. Казахская экономика находится сейчас на пути к глобализации и интеграции и наличие фактов продажи контрафактной продукции не способствует имиджу нашей страны, подрывая доверие инвесторов к нашим рынкам.

Данная проблема касается торговли, а торговля — движущая сила мировой экономики. Государственные органы должны уделять пристальное внимание проблемам незаконного использования товарного знака, а граждане Казахстана — участвовать в данном процессе, так как он напрямую связан с их правами на качество и информацию о потребляемой продукции.

В Казахстане проведено немало судебных разбирательств, связанных с нарушением законодательства о товарных знаках, в том числе связанных с «патентным рейдерством». Однако соответствующая обобщенная судебная практика по таким нарушениям на сегодня отсутствуют⁶.

С учетом возникающих сложностей при их выявлении и расследовании у правоохранительных органов Казахстана давно назрела необходимость использования возможностей специальных оперативно-розыскных мероприятий (СОРМ), санкционируемых прокурором, согласно Закону Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 8 января 2013 г.)⁷.

Актуальность увеличения доказательной базы с использованием СОРМ все больше возрастает и в свете того, что фактически уголовную ответственность и наказание несут продавцы аудиовизуальной продукции, то есть сбытчики нелегитимных товаров, а главные производители и распространители остаются в тени.

Вследствие этого при привлечении к уголовной ответственности торговцев контрафактной продукцией проблематичным становится еще и возмещение правообладателям причиненного ущерба, т. к. зачастую продавцы являются лицами из незащищенных слоев населения, не имеющими имущества, на которое можно наложить арест в пределах суммы заявленного гражданского иска⁸.

Итак, основной причиной преступлений, связанных с незаконным использованием товарного знака, является низкая активность правообладателей в защите своих прав, отсутствие экспертной базы для проведения экспертизы товарных знаков и возможностей специальных оперативно-розыскных мероприятий органами, занимающимися расследованием данных дел, обобщенной судебной практики, «переход» большинства рассматриваемых дел из разряда уголовных в административные и гражданские.

¹ Алимбеков М. Т. Споры о праве интеллектуальной собственности: Практ. пос. — Астана, 2010. — С. 40.

² Костин А. В., Елисеев В. М. Актуальные вопросы оценки убытков правообладателей товарных знаков в Республике Казахстан // Интеллектуальная собственность: управление и оценка: Тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. 22-23 мая 2008 г. — Павлодар, 2008. — С. 109.

³ Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 г. № 456-І «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10 июля 2012 г.) // Kazakhstan.news-city.info/docs/1999.

⁴ Интеллектуальная собственность: управление и оценка / Под ред. В. М. Елисеева: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. — Павлодар, 2008. — С. 70.

⁵ Сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // Электронный ресурс. <http://www.pravstat.kz>.

⁶ Алимбеков М. Т. Указ. раб. — С. 44.

⁷ Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2013 г.) // www.adilet.zan.kz/rus.

⁸ Лапин Е. С. Руководство по расследованию незаконного использования товарных знаков. — М., 2006. — С. 16.

Түйін

Қазіргі таңда импорт өнімдерін жалған жасау саны шетелде, Қазақстанда күрт өсе бастады. Мақалада тауар белгілерін заңсыз пайдалану және экономикалық салдары бар заңды немесе физикалық құқығы бар зәбірленушінің, Қазақстан Республикасының заң актілерімен келісілген заңды жауапкершілігі бар құқық бұзғаны үшін түрлері анықталады.

Resume

In this article the concept of the illegal use of trademark and economic consequences are examined such for a victim - legal or physical entity - legal owner. Also this article exposes the types of legal responsibility for the feausance of these offences according to the legislative acts of Republic of Kazakhstan. At writing of this article an aim to expose the problems of the illegal use of trademark was put — as far as it unfavorably affects on activity of victim and punishable for accomplishing. A theme now is very actual in the light of the last data on the amount of imitations of the imported products, both in Kazakhstan and abroad.

ӘОЖ 32(075)

Б. Ғ. Нұрмағамбетов, ҚР ИИМ Б. Бейсенев атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының доценті, социология ғылымдарының кандидаты

ТЫҢДАУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Құқық қорғау орган қызметкерлерін даярлауда тыңдаушылардың мәдени құндылықтарын қалыптастырудың маңызы зор. Осы мақсатта аталған мақалада тыңдаушылардың мәдени құндылықтарын қалыптастырудың негізгі жолдары мен мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: рухани және мәдени білім беру, рухани сана және құндылық, тәрбие, мораль, адамгершілік, парасат, ұлттық мәдени құндылық және салт-дәстүр, ИО кәсіби этикасы.

Тыңдаушылардың мәдени құндылықтарын қалыптастыру қазіргі кезде ИМ жоғары оқу орындарындағы мардымды мәселе. Тыңдаушылардың білім алуға жақын болғанымен мәдени құндылық жағынан жұпыны болып келетіндері болады. Мәдени құндылықтың қайнар көзі — тәрбие. Тәрбие сүйекке бітеді. Жас кезінде қалыптаспаған тәрбиені, мәдениетті қысқа сабақ беру үрдісінде қалыптастыру қиын. Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы деген ұлы философ Әл-Фараби. Ендеше тыңдаушыларға білім берумен қатар адамгершілікке, мәдени құндылықтарды қалыптастыруға барынша тәрбиелеген дұрыс.

Оқып, білім алу ғана ақылды болудың тәсілі деген ой — өте жаңсақ, әрі қате. Қаншама оқысаң да, неше рет жоғары оқу орнын бітірсең де, ақымақ болып жүре беруің ғажап емес. Оны біздің заманымыз айқын көрсетіп отыр. Оқығандары көп болғанмен, тоқығандары өте аз¹.

Болашақ құқық қорғау қызметкерлерін дайындауда, оларды адамгершілікке тәрбиелеген дұрыс болар. Әйтпесе, қоғамымыз моральдық, адамгершілік, парасат, руханилық жағынан дағдарысқа ұшырауда.

Сындарлы кезеңдердің талқысынан өтіп қана қоймай, осыбір тарихи дәуірлердің рухын жинақтап, мейлінше бай тәжірибе-тағылымды өз бойына сіңіре білген, өзінің сан-салалық қасиеттерімен ерекшеленетін «мәдениет» атты ұлы күштің бағзы замандардан-ақ адамзат баласының зерттеу және оқып-білу объектісіне айналғандығы ақиқат.

Қоғам мәдениеті уақыт өткен сайын түбегейлі өзгерістерге ұшырауда, ол өз құндылықтарын сын елегінен қайта өткізіп, рухани жаңғыруға даңғыл жол ашуда. Сондықтанда болар, бүгінгі таңда енді ғана қалыптасып келе жатқан мәдениеттану ғылымының өзекті мәселелерін, әсіресе бұрынғы қалыптасқан мәдени құндылықтар жүйесін жаңа заман тұрғысынан қайта қарау қажеттілігі туындап отыр. Осы орайда кеңістік пен уақыт әлемін шеңберіне сиғыза білген адамзат әлемін, оның рухани концепциясын алдыңғы қатарға қойған мәдениет саласы алдында төмендегідей бағдарлар айқындалып тұр:

– тыңдаушылардың тарихи-мәдени дамуының жалпы заңдылықтарына ғылыми тұрғыдан талдау жасай отырып, оның басты бағыттарын айқындап көрсету;

– мәдениеттану ілімінің қоғамдағы орны мен рөліне баға бере отырып, мәдениеттің теңдесі жоқ тарихы және этноаймақтың феномендерін ғылыми тұрғыда жан-жақты зерттеу;

– мәдениеттану ғылыми саласында қалыптасқан түрлі мектептердің ілімдерін игеру, олардың өзіндік бет-бейнесін айқындау, одан қалды үлгі боларлық мәдени құрылымдарды өзара салыстыру арқылы олардың өзіндік ерекшеліктерін ашып көрсету;

– бүгінгі таңдағы мәдениет дамуының өзекті мәселелеріне мәдениеттанулық тұрғыдан ғылыми сипаттамалар беру және олардың мәнді, мәнсіз жақтарын айқындау.

Мәдениет құндылықтарын қалыптастыруда тыңдаушыларды әлемдік мәдениеттің тарихи жетістіктерімен, адамзаттық рухани құндылықтарының дамуымен таныстыру жөнінде құқық қорғау орган қызметкерлерін болашақ заңгер тұлға ретінде тәрбиелеу.

Мәдениеттанудың білім беру жүйесіндегі негізгі міндеті тыңдаушыларды адамзат баласының мәдени жетістіктерін игеруге, мәдениеттің қалыптасуы мен дамуының әмбебаптық заңдылықтары мен негізгі түрлерін меңгеруге және әлемдік мәдениеттің інжу-маржанын өз беттерімен түсініп-білуге, кәсіби деңгейлерін одан әрі арттыруға ықпал ету.

Шынайы білім сенім мен иманнан тұрады. Шындығында нағыз білім адамгершілік қасиеттерінің толық болмас. Рухани болмыс мәселелерін ескермеген жағдайда істің насырға шабатындығын ғылым тарихы ХХ ғасырда дәлелдеген сияқты. Сондықтан да тыңдаушыларға руханилыққа тәрбиелейтін пәндерді баса оқыту керек².

Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындары тыңдаушыларына қатысты мәдени құндылықтарды қалыптастыру және өзін-өзі тәрбиелеу де мынадай анықтамасы берілді. Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындары тыңдаушысының кәсіби өзін-өзі тәрбиелеуі деп маман ретінде өз тұлғасын жетілдіруге байланысты саналы жұмысты түсінеді. Яғни өзінің жеке қайталанбайтын ерекшеліктерін ПМ жүйесіндегі кәсіптік іс-әрекеттің талаптарына бейімдеуді, кәсіби біліктілігін ұдайы арттыруды, идеялық-адамгершілік және басқа да өз тұлғасының әлеуметтік қасиеттерін жетілдіруді айтады.

Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындарының қазіргі тыңдаушылары болашақ құқық қорғау қызметкерлері. Құқық қорғау органдары қызметкері тұрақты түрде қоғам мен өзінің қызметтік құрылымының адамгершілік тұрғыдан бір-біріне әсер ету саласында қызмет атқарады. Бір жағынан, ол бұл қоғамның адамгершілік-тәрбиешілік әсерін сезінеді, екінші жағынан, ол өзі азаматтарға тәрбиелік әсер етеді; егер оның заң талаптарын орындауы әлеуметтік әділеттілік ісіне қызмет етсе және оны адамдар терең адамгершілік сипатта деп сезінсе оның тәрбиелік әсері оң сипатта болады; ал егер азаматтар бұл әрекеттерді әділетсіз және адамгершілікке қарсы деп қабылдаса кері әсері тиеді. Міне, құқық қорғау органдарындағы және оларды даярлаудағы тәрбие қызметі осындай негіздерге сүйенген. Адамгершілік сипаттағы тәрбиелеудің құрамына тыңдаушыларда патриоттық және ұжымшылдық сезімдерін, әлеуметтік әділеттілік, адамдарды сыйлау сезімдерін тәрбиелеу кіреді. Сонымен қатар тыңдаушыларға ұлттық мәдени құндылықтар, ана-тілі, салт-дәстүр, намысқа тәрбиелеу де маңызды рөл атқарады³.

Қылмыспен күрес мәселелерінің тиімді шешілуі, ең әуелі құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығына, олардың білімді, мәдениетті адамдармен толықтырылуына байланысты. Осы мақсатта Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев 2013 жылдың 30 қаңтарында құқық қорғау орган қызметкерлерімен кездесу барысында ПО қызметкерлерінің адамгершілік рухани құндылықтар мүмкіндігімен кәсіби деңгейін арттыруын баса талап етті.

Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындары тыңдаушысының өзін-өзі тәрбиелеуін оның кәсіби даярлығының құрамды бөлігі деп санау керек. Өзін-өзі тәрбиелеудің саналы түрі жасөспірім шақта, мінез құлықтың негізі қалыптаса бастаған кезде пайда болады. Бұл кезеңде тыңдаушылардың дербес әрекет жасау тәжірибесі, үлкендерге ұқсау өзінің қылықтарын талдау ынтасы болады. Дегенмен, олардың еркін мінез-құлқын қалыптастыру үшін ынтасы болуы жеткіліксіз, сондықтан мектепте, отбасында жасөспірімдерді өзін-өзі тәрбиелеудің түрлері және әдістерімен таныстырып өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталған жұмыс жүйесі ұйымдастырылуы керек. Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындары тыңдаушыларының өзін-өзі тәрбиелеуде өз тәртібіне сын көзбен қараудан бастап және ол үшін асқан жігерлік қажет екенін түсіну қажет. Тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру проблемасы тар шеңберлі педагогикалық проблема емес, ол дүниетанымдық проблема, әлеуметтік-этикалық, философиялық проблема. Тыңдаушылардың өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұны олардың өмір сүріп, дамып отырған қоғамдық тарихи жағдайларға және білім алып отырған, тәрбиеленіп отырған ортасына тәуелді болып келеді. Ең бастысы, адамгершілік тәрбиесі тәрбиеленушіде өзін-өзі жетілдіру талабын оятқан жағдайда, негізгі мақсатқа жетуді қамтамасыз етуге мүмкіндік туады.

¹ Нысанбаев Ә., Әбжанов Т. Қысқаша философия тарихы. — Алматы, 1999.

² Ғабитов Т. Ғ. Заңгер этикасы: Оқу құралы. — Алматы, 2005.

³ Тойлыбаев Б. А. Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындары тыңдаушыларының өзін-өзі тәрбиелеуінің педагогикалық негіздері: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2010.

Резюме

В статье рассматриваются основные проблемы формирования культурных ценностей слушателей вузов МВД РК.

Resume

In the given article are investigated the main problems of formation of cultural values of students of НІЕ of the МІА of RК.

УДК 343.137.2

Ногайбаева А. С., старший преподаватель кафедры предварительного расследования преступлений Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова;

Тяжина А. О., заместитель начальника кафедры предварительного расследования преступлений Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ УПРОЩЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся некоторых проблем разделения уголовного процесса на виды производств, в частности такого вида, как упрощенное досудебное производство. Оно осуществляется по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести, а также тяжких, при этом для применения данного института лицо, совершившее преступление, должно признавать свою вину, не оспаривать доказательства и причиненный вред.

Ключевые слова: упрощенное производство, преступление, уголовный процесс, дифференцирование, гуманизация.

Послание Президента РК Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия “Казахстан-2050”: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г.¹ и Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г. определили, что одной из объективных закономерностей развития современного общества является повышение эффективности социальных средств и механизмов, направленных на построение правового государства, основанного на приоритете прав и свобод человека и гражданина. Это особенно важно в сфере уголовного судопроизводства, поскольку именно эта деятельность является индикатором демократизации и гуманизации любого общества. В этой связи процесс демократизации неразрывно связан с совершенствованием деятельности органов, ведущих уголовный процесс, основные направления которого заключаются в его упрощении и повышении эффективности, в том числе путем упрощения порядка досудебного производства.

Проблема разделения уголовного процесса на виды производств привлекает к себе внимание ученых и практиков на протяжении всей истории его существования, поскольку связана с необходимостью усовершенствования уголовно-процессуальной формы, рациональностью и экономичностью использования сил и средств судопроизводства, сокращением сроков рассмотрения уголовных дел, обеспечением скорейшей защиты прав граждан и удовлетворением их интересов. В связи с введением в декабре 2009 г. главы «Упрощенное досудебное производство» в действующий Уголовно-процессуальный кодекс РК, регламентирующей новую форму расследования, эта проблема решается законодателем путем приближения уголовного процесса к мировым стандартам, создания более эффективного уголовного судопроизводства, предоставления большего доступа к правосудию, соответствующему нормам и принципам международного права. Особое внимание уделяется упрощению уголовного судопроизводства как одному из направлений дифференциации, расширению принципа диспозитивности и сокращению публичных начал, расширению сферы защиты прав и свобод граждан за счет усиления процессуальных гарантий².

Наряду с введением суда присяжных судебная реформа предусматривает разделение форм уголовного судопроизводства, судебный контроль за законностью и обоснованностью производства на ранних стадиях процесса, всемерное развитие принципа состязательности, лишение правосудия обвинительных черт, определение жестких критериев допустимости доказательств, расширение прав сторон по собиранию и приобщению доказательств. Большинство из этих решений воплощено в действующем Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Однако, несмотря на внедрение в уголовный процесс механизмов его оптимизации, по-прежнему сохраняют актуальность вопросы повышения с эффективностью правового регулирования как всего процесса, так и его отдельных процедур³.

Существующие в настоящее время упрощенные производства порождают множество споров между их сторонниками и противниками, считающими, что те или иные их виды не защищают права участников уголовного процесса, не обеспечивают назначение уголовного судопроизводства, а их примене-

ние ведет к нарушению конституционных принципов правосудия. Высказываются предложения по ликвидации дознания, декриминализации деяний, составляющих перечень дел частного обвинения, недопущению разбирательства дел в отсутствие подсудимых. Конечно, многие негативные моменты, связанные с применением дифференцированных форм производств, такие, как отсутствие указаний на получение согласия обвиняемого с предъявленным ему обвинением при рассмотрении дела, по которому было заключено досудебное соглашение о сотрудничестве, или отсутствие четкого порядка осуществления заочного судебного разбирательства, вызваны в том числе и несовершенством юридической техники действующего УПК РК.

Отсутствие ожидаемого эффекта в сокращении сроков производства по уголовным делам заставляет законодателя прибегать к созданию новых моделей производства, которые в то же время порождают все больше споров об оправданности их существования. Появление нового института — особого порядка принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве — вызвало противоречивую реакцию в научном сообществе. Производство, которое так долго ждали и на которое возлагали большие надежды, рождено с пороками. Практика его применения показывает, что, не успев появиться, оно уже требует теоретического осмысления и корректировки⁴.

Проблеме упрощения производств посвящено много работ видных казахстанских и зарубежных процессуалистов. Этот процессуальный институт имеет погрешности. В частности, отсутствует единое определение упрощенного производства, учитывающего всевозможные формы их проявления, вследствие чего не определены окончательно и виды таких производств⁵. Нет и единства мнений об их месте в системе уголовного процесса, их значении, не решен окончательно вопрос о допустимости существования упрощенных судопроизводств.

Под упрощенным производством следует понимать самостоятельное производство по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести или о преступлениях, характеризующихся небольшой степенью сложности установления их фактических обстоятельств, расследование или рассмотрение которых осуществляется быстрее и эффективнее по сравнению с обычным порядком производства в связи изменением процессуальной формы деятельности его участников и структуры отдельных частей производства.

Для применения упрощенного производства необходимы следующие основания: 1) небольшая степень общественной опасности преступления; 2) небольшая степень сложности установления фактических обстоятельств дела; 3) отсутствие определенных свойств у обвиняемого или у потерпевшего; 4) учет интересов обвиняемого или потерпевшего; 5) учет мнения лица, поддерживающего обвинение⁶. Но наличие одного из первых двух оснований обязательно.

Анализ теории и практики применения упрощенных производств показывает, что реализация принципов уголовного процесса и общих условий предварительного расследования и судебного разбирательства в упрощенных производствах приобретает особую форму. Видоизменяется действие таких принципов, как состязательность сторон, свобода оценки доказательств, право на обжалование процессуальных действий и решений, а также таких общих условий, как непосредственность исследования доказательств, участие подсудимого, гражданского истца и ответчика. Форма реализации иных принципов уголовного процесса при применении упрощенных производств не изменяется.

¹ Назарбаев Н. А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента РК народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. // Казахстанская правда. 2012. 15 дек.

² Канафин Д. К. Анализ Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам упрощенного досудебного производства» // <http://www.zakon.kz/160808-analiz-zakona-rk-o-vnesenii-izmenenijj.html>

³ Когамов М. Об упрощенном досудебном производстве // <http://www.zakon.kz/159878-ob-uproshhennom-dosudebno-proizvodstve.html>

⁴ Сарсенбаев Т. Е. Не все так просто с упрощенным досудебным производством // <http://www.zakon.kz/161682-ne-vse-tak-prosto-s-uproshhennym.html>

⁵ Сулейменова Г. Ж. Упрощенное досудебное производство в свете международных стандартов и принципов уголовного процесса // <http://www.zakon.kz/160807-uproshhennoe-dosudebnoe-proizvodstvo-v.html>

⁶ Юрченко Р. Н. Об упрощенном досудебном производстве по уголовным делам в Республике Казахстан // <http://www.zakon.kz/162129-ob-uproshhennom-dosudebno-proizvodstve.html>

Түйін

Берілген мақалада қылмыстық іс-жүргізудің жеңілдетілген тәртібінің сұрақтары қарастырылады және оны қолданудың негіздері талданады.

Resume

Tasks of using simplified procedures white the criminal process have been considering in the article, basic analysis for using simplified procedures is giving.

ӘОЖ 343.98

Т. Н. Сүлейменов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстарды алдын ала тергеу кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты;
Н. Н. Сүлейменов, Қарағанды облысы Ішкі істер департаментінің жедел басқару орталығының аға инспекторы

ТЕРГЕУ ТОБЫНДА ТЕРГЕУШІНІҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ

Аннотация. Осы мақалада, жедел тергеу топ жетекшісі жеке жоспарлардың тергеу жүргізудің жалпы жоспарына сәйкес болуын және олардың дер кезінде орындалып отыруын бақылауға құқылы және міндетті. Мұндай бақылаудың нысандары мен шектері қандай екендігі және ұйымдастырушылық-тәжірибелік сұрақтарды қарастырады.

Түйін сөздер: қылмыстарды ашу және тергеу, тергеу, жедел-тергеулік топтар және бірлескен топтар, тергеуші, тергеу тобының жетекшісі, қылмыстық істер бойынша тергеу, тергеуді ұйымдастыруы және басқаруы.

Қазақстан Республикасындағы құқықтық саясаттың концепциясы қылмыстық процестің негізгі принциптерінің, қылмыстық соттық іс жүргізу гуманизациясының нақты қылмыстық-процессуалдық нормаларда жүзеге асырылу жолымен, сотқа дейінгі және соттағы стадияларда процедуралардың тез және ықшамдалған түрде жүргізілуі жолымен және қылмыстық процестің бірден-бір көрсеткіші болатындай, адвокаттарды және азаматтарды әділ соттың сәйкес стадияларына қол жеткізудің шынайы механизмімен қамтамасыз ету жолымен қылмыстық-процессуалдық заңнаманың ары қарай жүргізілу жолдарын анықтап берді¹.

Сондықтан да Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құруға бағытталған құқықтық реформаны жүзеге асыру талаптарында біздің мемлекетіміздің ең негізгі әлеуметтік құндылығы — заңдылықтың сақталуына аса қатты көңіл бөлінеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы ««Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қылмыстық және Қылмыстық-іс жүргізу заңнамаларын реформалауды бастау керек. Ілгері ізгілендіруге, оның ішінде, экономикалық құқық бұзушылықты қылмыссыздандыруға маңыз беру керек. Мемлекет тәртіпсіздікке мүлдем төзбеушілік принципін ұстануға тиіс...», — деп атап кеткен².

Сондықтан, сотқа дейінгі өндірістің негізгі нысаны ретіндегі тергеу қызметін жетілдіру, алдын ала тергеу міндеттерін реттейтін қылмыстық іс жүргізу нормаларын, оның қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін, тергеу қызметін жүзеге асырудың процедурасы мен оларды Қазақстан Республикасында танылған қылмыстық іс жүргізу құқығы және халықаралық құқықтық актілердің жалпы жүйесімен сәйкес болуын қайта қарауды талап етеді. Осы мақсаттар бойынша аталған қызметті реформалау тергеушінің функциялық міндетін нақты анықтауға, оған қажетті құзіреттер беруге, сондай-ақ сырттай қандай да бір әсер етуді болдырмайтын тергеу аппаратын қайта құруға бағытталуы қарастырылған.

Қылмыстарды ашу және тергеудің қатысушыларының өзара әрекеттесу сұрақтарын Е. Л. Гаркуша, В. Слинко және т. б. қарастырған³.

Жасалған қылмыстарды ашу және тергеуге қатысушылар арасындағы өзара әрекеттесу туралы айта отырып, біз тек субъектілер үшін өзара әрекеттесудің жалпы мақсаттарына қол жеткізуді жүзеге асыратын нұсқауларды орындауға негізделген өзара әрекеттесу туралы ойлауымыз қажет. Қылмыстарды тергеу бойынша тергеулік, жедел-тергеулік топтармен басқа да бірлескен топтардың мәні бойынша көзқарасты сипаттай отыра, авторлардың бірінші тобының — күрделі және көлемді қылмыстық істерді тергеу үшін тергеушілер мен жедел қызметкерлердің бірлесе отырып бірыңғай жұмыс атқаратын жедел-тергеу тобы өте тиімді болып танылатындығы тұрғысындағы көзқараста екендігіне назар аударған жөн болады⁴. Әрекет

ететін топтар — яғни тергеушілердің бірі басшылық ететін тергеулік және жедел қызметкерлердің бірі басшылық ететін жедел топтар құрудың ойға қонымдылығымен байланысты болған⁵.

Заң бойынша өзара әрекеттесуге басшылық етуге міндетті тергеуші өз тәжірибесі секілді кәсіби дағдыларында жедел қызметкерге жол беруі тиіс. Мұндай жағдайда тергеушінің тарапынан процессуалдық басшылық ету көбінесе жедел қызметкердің тарапынан нақты басшылық етушілікке жол береді.

Тергеу топтың ішкі құрылымы жоспарланған тергеу және жедел-ізвестіру шараларының сипаты мен көлеміне байланысты өзгеруі мүмкін. Бұл кезде, біздің көзқарасымыз бойынша өзара әрекеттесуді ұйымдастыру нысаны шын мәнінде ойға қонымсыз. Тергеу тобының жетекшісі келесі функцияларды атқарады: болжамдар жасайды, тергеу жүргізудің барлық қатысушыларының, сот сарапшыларының, мамандардың жұмысын жоспарлау мен ұйымдастыруды жүргізеді; тергеу жүргізуді жалпылай басқаруды, талдау жүргізу және алынған ақпаратты жалпылауды қамтамасыз етеді; қылмысты ашу мен тергеу жүргізу үшін ерекше маңызы бар тергеу әрекеттерін, ең алдымен оқиға болған жерге қарау жүргізуді жеке өзі жүргізеді.

Аталған топтың мүшелерінің саны қандай да бір тергеу әрекетін жүргізу үшін ұлғайтылуы мүмкін, атап айтқанда, басқа ауданда немесе басқа қалада жасалған қылмыстың жеке эпизодтары бойынша болжамдарды тексеру бойынша қарастырылған. Бұдан басқа, топтың әрбір мүшелерінің ролі мен міндеті олардың кәсіби дағдыларын ескеру арқылы мұқият ойластырылған. Келесіде, яғни қажет болған жағдайларда тергеу тобы екі топқа бөлінеді: тергеулік және жедел топтар.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу нормаларына, сондай-ақ қабылдау нәтижесінде төменде көрсетілген бірқатар мәселелер мен сұрақтар туындаған бірқатар заңдар мен ведомстволық нормативтік актілерге талдау жүргізу ғылыми мүддені тудыруда: тергеу топтарының қандай түрлері құрылуы мүмкін; прокурордан басқа, жедел-тергеу тобын құру туралы шешімді кім қабылдайды; жедел-тергеу тобын құру туралы шешім қандай құжатта көрсетілуі тиіс, сондай-ақ жедел-тергеу тобының мүшелері топ жетекшісінің тапсырмалары мен нұсқауларын қандай құжат негізінде орындайды.

Тіпті тергеулік жағдайды ескере отырып, әртүрлі қылмыс түрлерін тергеуге қолданбалы ұйымдастыру шараларының типті кешендерін анықтауға болады. Қажет болған жағдайда, (сезіктілер санын, тергеліп жатқан істің көп эпизодтылығын және іс бойынша алдағы уақытта атқарылуы тиіс жұмыстарды ескере отырып) жедел-тергеу тобы құрылады.

Сонымен қатар, біздің пікірімізше, топ мүшелерінің, сондай-ақ топтар мен ішкі істер органдарының аумақтық жедел-ізвестіру бөліністерінің, прокуратура мен сот-сараптама мекемелерінің өзара әрекеттесудің ұйымдастырылуы ерекше мәнге ие болады деген ойдамыз. Бір іс бойынша тергеушілер тобының жұмыс атқаруы әртүрлі бағытта және әртүрлі орындарда бір уақытта тергеу жүргізуге мүмкіндік береді, ал бұл оның тиімділігін арттырады. Белгілі бір жағдайларды шұғыл арада анықтау қажет болған кездерде топтың бар күші бір сәтте шоғырландырыла алады. Бір мезгілде жауап алу арқылы жалған жауаптар беру тұрғысындағы келісушілік жоспарының жолы кесіледі немесе елеулі төмендейді. Бір уақытта тінтулер жүргізу арқылы қылмыскерлердің қылмыстық тәуекелдерінің, сондай-ақ олармен байланысты тұлғалардың іздеудегі мүліктерді жасырып қоюдың жолы кесіледі. Осылайша, тергеу жүргізудің мерзімі азайып қана қоймайды, сонымен қатар шынайы ақиқатқа қол жеткізудің қосымша кепілі пайда болады. Бұл кезде, осы оң нәтиже «шынайы ақиқат» санатының өзіне күмәндану жағдайының өзінде де орын алады немесе жағдайды тану үшін қосымша уақыт мүмкіншілігін береді.

Топта жұмыс атқаратын тергеушілердің процессуалдық мәртебесінің ерекшелігі — Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 198-199-баптарына сәйкес, тек бір ғана тергеуші істі өз өндірісіне қабылдайтындығында және басқа тергеушілердің іс-әрекеттерін басқаратындығында⁶. Осылайша, аталған норманың мағынасы бойынша тергеу тобында тергеуші-басқарушы бар және тергеушілер-топ мүшелері бар. Тергеуші-басқарушы істі өндіріске қабылдағаннан кейін тергеу жүргізудің нәтижелері бойынша толық жауап береді. Нақты осы себеп бойынша жетекшісіз тергеу жүргізудің бағытын айқындайтын келесідей шешімдер қабылдана алмайды: айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы, айыптың саралануы мен көлемі туралы, істерді жеке өндіріске бөлу және біріктіру туралы, істі тоқтата тұру және қысқарту туралы, тергеу жүргізудің аяқталуы және айыптау қорытындысын толтыру және т. б. Тергеушілер-топ мүшелеріне аталған шешімдерді қабылдау құзырын беру тек ерекше жағдайларда ғана мүмкін болады, мысалы, басқа қалада тұратын тұлғаны айыпталушы ретінде жауапқа тарту қажет болғанда, егер де топ жетекшісі осы бойынша айыпталушының жүрген жеріне бара алмайтын болса. Ал тергеу жүргізудің бағыты жоспармен анықталады. Осыған байланысты, жетекшінің міндеті — тергеу жүргізудің бағытын анықтаудан тұрады. Шын мәнінде жалпы құрылған жоспар осындай топты құруға ниет етуге қызмет етеді.

Топ жетекшісі жеке жоспарлардың тергеу жүргізудің жалпы жоспарына сәйкес болуын және олардың дер кезінде орындалып отыруын бақылауға құқылы және міндетті. Мұндай бақылаудың нысандары мен шектері қандай екендігі — құқықтық сұрақ емес, яғни ұйымдастырушылық-тәжірибелік сұрақ болып табылады⁷.

Тәжірибеге талдау жүргізу жедел-іздістіру (анықтау органдарының) қызметін жүзеге асыратын орган басшыларының осындай топтардың жұмысына қатыспайтындығын растап отыр. Олар анықтаушылар, жедел қызметкерлер, учаскелік инспекторлар санынан іс бойынша өндіріс жүргізетін нақты орындаушыларды тағайындайды. Бұдан басқа, құрамына әртүрлі мамандықтардың сарапшылары кіретін сарапшы-криминалистикалық топтар құру өте орынды болып табылуы мүмкін. Осындай топтарды құрудың дұрыстығы мен ғылыми негізділігін Н. К. Медведев және В. В. Токаревте негіздеген. Алайда, Р. Н. Мамошина дұрыс атап өткендей, мұндай топтар өз бетімен, яғни дербес әрекет ете алмайды, олар өз білімдерін тергеушінің тергеу әрекеттерін жүргізу барасында қосымша көмек ретінде қолданады⁸.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу заңы осындай бір түрін ғана, яғни құрамына тергеушілер кіре алатын тергеу тобын ғана атап өтеді. Осыған байланысты алдында айтылып кеткен топтардың санынан тек соңғысы ғана қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына көп дәрежеде және Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 198 «алдын ала тергеуді тергеу тобының жүргізуі», 199 «тергеу тобының жетекшісінің құзыреті» баптары жекелей алғанда сәйкес келеді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 199-бабы 4-бөлігі «Тергеу тобының жетекшісінің құзіреттері» осы көрсетілген мәселелерді шешуде ешқандай айқындық танытқан жоқ. Онда тергеу тобының жетекшісі мен мүшелері басқа тергеушілер жүргізетін тергеу әрекеттеріне қатысуға, тергеу әрекеттерін жеке өздері жүргізуге және қылмыстық іс бойынша шешімдер қабылдауға құқылы — деп белгіленген.

А. Н. Балашовтың пікірі бойынша, қылмыстық істер бойынша тергеу топтарының анықтау органдарымен өзара әрекеттесуін ұйымдастырудың елеулі ерекшеліктері келесілерден тұрады: тергеу жүргізуді жоспарлау және өзара әрекеттесуді ұйымдастыру, тиісті тергеушілерге анықтау органдарының жұмыскерлеріне тапсырмалар мен нұсқаулар беру және олардан тергеу жүргізудің белгілі бір учаскесі шеңберінде тергеу әрекеттерін жүргізу барысында көмек беруді талап ету құқығын бөлу арқылы, тергеушілер тарапынан процессуалдық басшылық ету және бақылау жүргізудің ауырлық орталығын тергеу тобының нақты жұмыс учаскелеріне ауыстыру; тергеу жүргізудің барлық мерзіміне бас кезінде топ құрамына кіргізілмеген басқа да қызметкерлерді қатыстыру мүмкіндігін беру арқылы жедел қызметкерлер тобын тергеу тобына бекіту; топ құрамында жалпы жұмысты учаскелерге бөлу барысында құрылатын тергеу тобының құрылымына ұқсас ішкі құрылымның жедел қызметкерлерінің болуы⁹.

Қорыта келгенде, тергеушінің жеке өзінің, сондай-ақ тергеу тобының қылмыстарды тергеуді ұйымдастыруының және басқаруының теориялық және тәжірибелік аспектілері қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасының, ведомстволық нормативтік нұсқаулықтардың, әдістемелік хаттар мен нұсқаулардың толық жетілдірілмегенін растайды. Құқық қорғау органдары өз қызметінде қылмыстарды тергеуді ұйымдастыру барысында басқа да, бәрінен бұрын аймақтың спецификасымен негізделетін бірқатар мәселелерге кездесіп отыратыны сөзсіз, бірақ белгіленген мәселелердің кейбіреулерін заңнамалық деңгейде шешу, сондай-ақ оларды шешу бойынша ғылыми кеңестерді қалыптастыру қылмыстарды ашу мен тергеуді ұйымдастыру бойынша жұмыстың сапасы мен жеделділігін арттырады деген ойдамыз.

¹ Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаевтың 2009 жылғы 24 тамыздағы «Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» № 858 Жарлығы.

² Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы ««Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» // Егемен Қазақстан. 2012. 14 желтоқсан

³ Гаркуша Е. Л. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений, совершённых организованными группами и преступными сообществами. — М., 1992. — С. 56.

⁴ Аксёнок Р. Результаты совместных усилий // Соц. законность. — 1983. — № 10. — С. 29.

⁵ Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания // Социалистическая законность. — 1975. — № 6. — С. 5.

⁶ Қазақстан Республикасының ҚІЖК. — 2012. 15 ақпан.

⁷ Криминалистические версии и основы плано-организационного обеспечения криминалистической деятельности // Криминалистика: Учебн. / Отв. ред. Н. П. Яблоков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., — 2000. — С. 107.

⁸ Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания // Социалистическая законность. — 1975. — № 6. — С. 132.

⁹ Быков В. М. Преступная группа. — Ташкент, 1991. — С. 30.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы деятельности следователя в составе следственной группы.

Resume

In this article the questions of activity of investigator are examined in with composition inquisitional group.

УДК. 343.133

Саменова З. Б., магистрант 2 курса Центрально-Казахстанской академии, НОЦ «Фемида»

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ОБВИНЯЕМОГО НА ЗАЩИТУ

Аннотация. В статье рассматриваются понятие «обеспечение права обвиняемого на защиту», приглашение защитника по желанию обвиняемого, его законных представителей, а также других лиц по поручению или с согласия обвиняемого.

Ключевые слова: обеспечение права обвиняемого на защиту, существенная гарантия, судебное разбирательство, совершеннолетие, наделенные права, охрана законных интересов, адвокат.

В задачи уголовного судопроизводства входит не только быстрое раскрытие каждого преступления и изобличение всех лиц, виновных в его совершении, но и строгое обеспечение защиты от необоснованного обвинения и осуждения, незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина (ст. 8 УПК РК). Достижение этой задачи обеспечивается системой принципов уголовного процесса, среди которых важное место занимает принцип обеспечения обвиняемому права на защиту.

«Обеспечение обвиняемому права на защиту имеет не только то значение, что в результате охраняются законные интересы обвиняемого, но еще и то, что обеспечение обвиняемому права на защиту является необходимым условием установления истины по уголовному делу — изобличение и наказание только действительного преступника в меру его фактической вины, а значит и успешное ведение борьбы с преступностью»¹.

Право обвиняемого на защиту служит не только охране его законных интересов, но и успешному осуществлению задач правосудия, правильному проведению предварительного следствия и судебного разбирательства, установлению по делу истины.

На это указал Верховный суд РК в постановлении от 6 декабря 2002 г. «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту»: необходимо обратить внимание судов на то, что обеспечение обвиняемому (подсудимому) права на защиту является конституционным принципом и должно строго выполняться во всех стадиях уголовного судопроизводства как важная гарантия установления истины и вынесения законного, обоснованного и справедливого приговора. Таким образом, обеспечение обвиняемому права на защиту — важная гарантия установления истины и вынесения законного, обоснованного и справедливого приговора.

В юридической литературе понятие «право обвиняемого на защиту» многими авторами определяется как совокупность всех процессуальных прав, которые закон предоставляет обвиняемому защиты от предъявленного ему обвинения и которые обвиняемые используют для оспаривания обвинения, для представления доводов и доказательств в свое оправдание или смягчение своей ответственности².

Определение права обвиняемого на защиту не тождественно определению принципа обеспечения ему права на защиту.

Второе понятие шире первого. А. Л. Цыпкин правильно пишет: «В принцип обеспечения обвиняемому права на защиту входит помимо осуществления обвиняемым (или его защитником) прав, принадлежащих обвиняемому, еще и деятельность других участников процесса по осуществлению прав и законных интересов обвиняемого в целях правильного решения дела и вынесения законного и обоснованного приговора»³.

В содержание права обвиняемого на защиту входит: «наделение обвиняемого процессуальными правами; возможность пользования помощью защитника; обязанность следователя, органа дознания,

прокурора и суда обеспечить обвиняемому реальную возможность защищаться установленными законом средствами и способами от предъявленного обвинения. Кроме того, на эти органы закон возлагает обязанность обеспечивать охрану личных и имущественных прав обвиняемого»⁴.

Существенной гарантией реализации права обвиняемого на защиту является участие защитника в процессе, которое занимает в нем особое место.

Согласно ст. 70 УПК РК, в качестве защитника допускаются адвокаты, супруг (супруга), близкие родственники или законные представители обвиняемого, представители профессиональных союзов и других общественных объединений по делам членов этих объединений. На практике чаще всего в качестве защитников выступают адвокаты.

С помощью защитника обвиняемому обеспечивается возможность осуществлять все процессуальные права, предоставленные ему законом для защиты от предъявленного обвинения, выявлять обстоятельства, смягчающие его ответственность.

По уголовно-процессуальному закону защитник допускается к участию в деле с момента, предшествующего первому допросу лица в качестве подозреваемого, предъявления обвинения, а в случае задержания лица, подозреваемого в совершении преступления, или применения к нему меры пресечения в виде заключения под стражу до предъявления обвинения — с момента объявления ему протокола задержания или постановления о применении этой меры пресечения.

По делам, по которым дознание или предварительное следствие не производилось, защитник допускается с момента принятия дела судом к своему производству (ст. 70 УПК РК).

В процесс защитник вступает по приглашению обвиняемого, его законных представителей, а также других лиц по поручению или с согласия обвиняемого. Кроме того, защитник может появиться в процессе по назначению следователя и суда. Такое назначение имеет место по делам, по которым законом предусмотрено обязательное участие защитника, но он не приглашен ни обвиняемым, ни другими лицами по его поручению.

Защитник обязательно участвует в судебном разбирательстве по делам, если:

- об этом ходатайствует подозреваемый или обвиняемый;
- подозреваемый или обвиняемый не достиг совершеннолетия;
- подозреваемый или обвиняемый в силу физических и психических недостатков не может самостоятельно осуществлять свое право на защиту;
- подозреваемый или обвиняемый не владеет языком, на котором ведется судопроизводство;
- лицо обвиняется в совершении преступления, за которые в качестве меры наказания может быть назначено лишение свободы на срок свыше десяти лет, пожизненное лишение свободы либо смертная казнь;
- к обвиняемому применен арест в качестве меры пресечения или он принудительно направлен на стационарную судебно-психиатрическую экспертизу;
- между интересами подозреваемых или обвиняемых, один из которых имеет защитника, имеются противоречия;
- в производстве по уголовному делу участвует представитель потерпевшего (частного обвинителя) или гражданского истца;
- при рассмотрении дела в суде участвует государственный обвинитель.

Участие защитника обязательно также в случаях, предусмотренных п.п. 1-6 ч. 1 ст. 49 УПК РК, с момента признания лица подозреваемым или обвиняемым, п. 7 — с момента выявления противоречия между интересами подозреваемых или обвиняемых, п.п. 8,9 — с момента предъявления обвинения.

Обвиняемый и защитник являются двумя субъектами, осуществляющими деятельность, входящую в понятие защиты. Деятельность того и другого неразрывно связаны, ибо, участие защитника в процессе связано со всей совокупностью прав обвиняемого. Участие в процессе защитника приводит в движение права обвиняемого, содействует их реализации. Кроме того, защитник, участвуя в процессе, выполняет лишь одну процессуальную функцию — функцию защиты, поэтому выполнение именно этой функции ждет от него и обвиняемый, и государство. Он ведет «войну за права» обвиняемого, которого защищает, борется против любого нарушения его прав, помогает ему эффективно осуществлять свое конституционное право на защиту⁵. Именно для этого создан институт защиты. Обвиняемый обращается к защитнику для того, чтобы тот защищал его интересы, помогал осуществлять его процессуальные права.

Для выполнения этой деятельности защитник наделяется определенными правами. Согласно ст. 74 УПК РК, он вправе:

- иметь с подозреваемым и обвиняемым свидания наедине и конфиденциально, без ограничений их количества и продолжительности;

- собирать и представлять предметы, документы и сведения, необходимые для оказания юридической помощи;
- присутствовать при предъявлении обвинения;
- участвовать при допросе подозреваемого и обвиняемого, а также в иных следственных действиях, производимых с их участием или по их ходатайству, а также в следственных действиях, проводимых по ходатайству самого защитника;
- заявлять отводы;
- знакомиться с протоколом задержания, постановлением о применении меры пресечения, с протоколами следственных действий, произведенных с участием подозреваемого, обвиняемого или самого защитника, с документами, которые предъявлялись либо должны были предъявляться подозреваемому и обвиняемому, а по окончании дознания или предварительного следствия — со всеми материалами дела, выписывать из него любые сведения и в любом объеме;
- заявлять ходатайства;
- участвовать в предварительном слушании дела, в судебном разбирательстве в суде любой инстанции, в том числе при возобновлении дела по вновь открывшимся обстоятельствам; выступать в судебных прениях;
- знакомиться с протоколом судебного заседания и приносить на него замечания;
- получать копии процессуальных документов;
- возражать против незаконных действий стороны и лица, ведущего уголовный процесс, и требовать внесения этих возражений в процессуальные документы;
- приносить жалобы на действия и решения дознавателя, следователя, прокурора и суда и участвовать в их рассмотрении;
- использовать любые другие средства и способы защиты, не противоречащие закону.

Настойчивая, принципиальная, смелая защита в уголовном процессе не препятствует, а содействует борьбе с преступностью, помогает устранять ошибки в разрешении уголовных дел — неосновательное осуждение невиновных, применение к виновным наказаний свыше меры их действительной вины и т. д. Необходимым условием при этом является защита законных интересов обвиняемого при помощи законных средств⁶.

В структуре предмета защиты обвиняемого законные интересы занимают одно из главных мест, т. к. именно в отношении обвиняемого применяются меры процессуального принуждения, связанные с ограничением его прав и свобод, в отношении него осуществляется уголовное преследование с целью последующего решения вопроса о виновности.

В юридической литературе по поводу определения понятия законных интересов обвиняемого ведется спор. Некоторые авторы связывают это понятие с тем, совершило лицо, привлеченное в качестве обвиняемого, преступление или нет. П. С. Элькинд считает: «Если же обвиняемый совершил преступление, его законные интересы заключаются только в том, чтобы были выяснены и учтены все смягчающие его вину обстоятельства и чтобы наказание было ему назначено в меру действительной вины — именно в этом направлении и в этих пределах адвокат-защитник должен защищать обвиняемого»⁷.

Данное определение понятия законного интереса следует считать неправильным, «ибо нельзя исходить из заранее принятого мнения по вопросу о виновности обвиняемого»⁸.

Под законными интересами обвиняемого следует, в частности, понимать недопустимость привлечения его к уголовной ответственности за преступление, которое он не совершал. Если же такое лицо все же привлечено к уголовной ответственности, то ему должна быть предоставлена возможность путем осуществления своих прав доказывать незаконность и необоснованность обвинения. «Законными интересами обвиняемого является установление всех обстоятельств, смягчающих его ответственность за содеянное, а также стремление обвиняемого обеспечить охрану своих личных и имущественных прав в процессе судопроизводства и не подвергаться мерам принуждения, не вызывает интересам установления истины и достижения других задач уголовного судопроизводства»⁹.

Именно такой законный интерес должен защищать адвокат-защитник в процессе.

¹ Миронов О. О., Парфенов В. П. Право на защиту. — Саратов, 1988. — С. 55.

² Полянский Н. Н. Проблемы судебного права. — М., 1983. — С. 151.

³ Цыпкин А. Л. Право на защиту в советском уголовном процессе. — Саратов, 1968. — С. 64.

⁴ Савицкий В. М. Право обвиняемого на защиту в социалистическом уголовном процессе. — М., 1983. — С. 89.

⁵ Строгович М. С. Деятельность адвокатов в качестве защитников обвиняемых // Советское государство и право. — 1981. — № 8. — С. 88.

⁶ Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумция невиновности. — М., 1984. — С. 52.

⁷ Элькинд П. С. Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе // Вопросы защиты по уголовным делам. — Л., 1967. — С. 32.

⁸ Строгович М. С. Указ. раб. — С. 53.

⁹ Лопушенский В. А. Совершенствование уголовно-процессуального законодательства и охрана прав личности. — Киев, 1983. — С. 56.

Түйін

Мақалада «айыпкердің құқығын қорғауда қамтамасыз етуде» айыпкердің тілегі бойынша қорғаушыны, оның заңды өкілдерін сонымен қатар басқа тұлғаларды айыпкердің келісімі немесе тапсыруы бойынша шақыру.

Resume

In the given article the author considers the questions of some provisions of procedural guarantees, right and legal interests of the accused and suspects as well as reveals the most important questions of these guarantees maintenance.

УДК 343.72.

Сейдалин Д., магистрант 2 курса Центрально-Казахстанской академии, НОЦ «Фемиды»

ИСТОРИЯ МОШЕННИЧЕСТВА

Аннотация. Мошенничество — одна из форм хищения чужого имущества — имеет длительную историю. В криминальной среде продолжает накапливаться опыт совершения данного преступления, субкультура и оправдывающая его система взглядов.

Ключевые слова: мошенничество, хищение, чужое имущество, обман, корысть, собственность, личная выгода, уголовная ответственность, законодательство.

Четкое определение мошенничества, как и других преступлений, было известно еще законодателям Древнего Рима. Они относили мошенничество к числу тяжких деяний, поэтому уже со времен императора Адриана (76-138 гг.) лиц, использовавших обман в корыстных целях, подвергали жестокому наказанию: ссылали на дальние острова, где они были обречены на голодную смерть.

В «Государстве российском» первое упоминание о мошенничестве содержится в Судебнике Ивана Грозного, а уже затем — и в Судебнике царя Федора Иоанновича 1589 г. Однако обмана в понятии мошенничества не было, поскольку в тех социально-экономических условиях мошенничество не было сформировано в самостоятельное и опасное деяние.

Появление и распространение мошенничества связано с развитием торговых отношений, укреплением внутренних и международных рынков (в конце XVI — начале XVII вв.), т. к. обман преобладал именно в сфере торговли, которой занимались купцы. К типичным формам торгового мошенничества относился обман в отношении качества и количества товаров. Специфика обмана, объекты и предметы посягательства сделали мошенничество прерогативой имущего сословия. Мошенничество требовало определенных знаний, навыков, образования, профессии и социального статуса. Гнет же и нищета масс порождали другие преступления — кражи, грабежи, разбойные нападения.

Начиная с Судебника Ивана Грозного до утверждения Уложения о наказаниях 1866 г., законодатель говорил о мошенничестве не один раз, однако в самостоятельный состав посягательства так его и не выделил. Вместе с тем, как в теории уголовного права, так и в судебной практике понятие мошенничества к тому времени в основном сложилось. Мошенничеством признавались умышленные действия лица с целью похищения чужого имущества посредством обмана, под которым понимались ложь, лживые поступки и сведения, искажения истины с намерением «обморочить кого-то». Более четкое определение получили и способы обмана. Например, обман «в лице» — когда тот или иной субъект при совершении преступных действий выдает себя за другого человека, или обман «в предмете», когда мошенник под видом одних вещей продает совершенно иные.

Следует отметить, что наказание за мошенничество было достаточно суровым — каторжные работы, ссылка в Сибирь, лишение всех прав. Это было связано с тем, что мошенничество посягало на не-

зыблемость частной собственности господствующего класса. Однако, несмотря на строгость наказания, все чаще орудиями преступлений становились обман, хитрость, тайное изъятие имущества. Это, в свою очередь, привело к появлению новой устойчивой категории профессиональных уголовников, нашедших признание в преступном мире.

В отличие от многих других типов корыстных преступников мошенники считались элитой, «аристократией» уголовной среды, что обуславливалось двумя основными причинами и даже способностями. Таким образом шел как бы самоотбор качественного состава преступников. В их числе было немало разорившихся и проигравшихся помещиков, дворян, мелких чиновников, многие из которых имели связи в высших кругах общества. Мошенники относительно редко находились в местах лишения свободы.

В зависимости от объекта посягательства мошенники делились на две группы. Первую составляли те, кто занимался преступлениями против государственной собственности, во вторую входили лица, специализирующиеся на обмане с целью завладения частным имуществом. Способы профессионального мошенничества, применяемые в обеих группах, отличались многообразием и исключительной изощренностью.

Впервые развернутое законодательное определение мошенничества как самостоятельного состава преступления было дано в первом Уголовном кодексе РСФСР, принятом в 1922 г. В нем мошенничество определялось как получение с корыстной целью имущества или права на имущество посредством злоупотребления доверием или обмана¹. В специальном примечании к статье разъяснялось, что под обманом следует понимать как сообщение ложных сведений, так и заведомое сокрытие обстоятельств, о которых необходимо было сообщить тем или иным лицам (утаивание правды). При этом, в Уголовном кодексе предусматривалась ответственность за мошенничество, посягающее как на государственную, общественную, так и на личную собственность граждан.

Однако эффективность борьбы с мошенничеством была недостаточно высокой из-за мягкости наказания, не соответствующего степени общественной опасности преступления (6 месяцев и 1 год лишения свободы). Эти и другие обстоятельства были учтены при дальнейшем совершенствовании уголовного законодательства. Так, в УК 1926 г. мошенничество (ст. 169) уже определялось как злоупотребление доверием или обман в целях получения имущества либо права на имущество или иных личных выгод.

В соответствии с дифференциацией собственности в государстве дифференцировалась и ответственность за мошенничество: ч. 1 ст. 169 УК предусматривала ответственность за мошенничество в отношении личного имущества граждан, а ч. 2 — за мошенничество, имевшее своим последствием причинение убытка государственному или общественному учреждению.

Добавление слов «иные личные выгоды» значительно расширило применение закона в борьбе с мошенничеством. Причем, в отличие от УК 1922 г. новый кодекс относил мошенничество против личной собственности к так называемому в уголовном праве усеченному составу преступления. Преступление считалось оконченным (а не покушением) с момента совершения обманных действий, при которых преступник не успел завладеть имуществом. Что касается мошенничества против государственной или общественной собственности, то здесь окончанием преступления признавалось время перехода имущества в пользование мошенника.

Уголовный кодекс Казахской ССР, утвержденный Законом Казахской ССР «Об утверждении Уголовного кодекса Казахской ССР» от 22 июля 1959 г., содержал две статьи, предусматривающие уголовную ответственность за мошенничество. Статья 76-3 УК КазССР устанавливала уголовную ответственность за хищение государственного или общественного имущества путем мошенничества. При этом под мошенничеством понималось завладение государственным или общественным имуществом путем обмана или злоупотребления доверием. Кроме того, в гл. 5 УК КазССР «Преступления против личной собственности граждан» содержалась ст. 136, предусматривающая уголовную ответственность за мошенничество, т. е. завладение личным имуществом граждан или приобретение права на имущество путем обмана или злоупотребления доверием. При этом ответственность за завладение государственным или общественным имуществом, совершенное путем мошенничества, была строже, чем ответственность за мошенничество, совершенное в отношении личного имущества граждан. Данное обстоятельство объяснялось тем, что охрана государственного имущества в то время ставилась выше охраны личного имущества граждан².

В Уголовном кодексе Республики Казахстан 1997 г. законодатель, учтя опыт прошлых лет, определил мошенничество как хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием (ст. 177 УК РК).

На сегодняшний день, мошенничество значительно видоизменилось, приобрело новые признаки, утратило старые.

Так, в ст. 177 УК РК были внесены изменения в соответствии с Законом РК от 21 декабря 2002 г. № 363-II, Законом РК от 9 декабря 2004 г. № 10-III, Законом РК от 7 декабря 2009 г. № 222-IV, Законом РК от 18 января 2011 г. № 393-IV и Законом РК от 9 ноября 2011 г. № 490-IV.

Статья 177 ныне действующего УК РК «Мошенничество» гласит: «1. Мошенничество, то есть хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием, —

наказывается штрафом в размере от двухсот до семисот месячных расчетных показателей, либо привлечением к общественным работам на срок от ста восьмидесяти до двухсот сорока часов, либо исправительными работами на срок до двух лет, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок.

2. Мошенничество, совершенное:

- а) группой лиц по предварительному сговору;
- б) неоднократно;
- в) с использованием служебного положения, —

наказывается штрафом в размере от семисот до одной тысячи месячных расчетных показателей, либо ограничением свободы на срок до четырех лет, либо лишением свободы на срок до пяти лет с конфискацией имущества или без таковой.

3. Мошенничество, совершенное:

а) исключен в соответствии с Законом РК от 9 ноября 2011 г. № 490-IV (в старой редакции — организованной группой);

б) в крупном размере;

в) исключен в соответствии с Законом РК от 10 декабря 2009 г. № 227-IV (введен в действие с 1 января 2010 г.) (в старой редакции — лицом, ранее два или более раз судимым за хищение либо вымогательство);

г) лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, если оно сопряжено с использованием им своего служебного положения, —

наказывается лишением свободы на срок от трех до семи лет с конфискацией имущества.

4. Деяния, предусмотренные частями первой, второй или третьей настоящей статьи, если они совершены:

а) организованной группой;

б) в особо крупном размере, —

наказываются лишением свободы на срок от пяти до десяти лет с конфискацией имущества».

Конечно, и сейчас существуют лица, наживающиеся на обманном размене национальной или иностранной валюты, на использовании «кукол» и т. д. Эти традиционные виды мошенничества, вероятно, будут существовать еще долгое время. Однако рынок создал и, главное, сделал возможным появление новых видов обмана. Это — банковское мошенничество (хищение путем незаконного получения кредитов, использование поддельных авизо и т. д.), компьютерное и страховое мошенничество, мошенничество при сделках с недвижимостью, в том числе ипотеке, в сфере малого бизнеса и многое другое.

¹ Уголовное законодательство Союза ССР и союзных республик. В 2 т. — М., 1963. Т. 1.

² Уголовный кодекс Казахской ССР с изменениями и дополнениями на 1 октября 1996 г.: Учебн. изд. — Новосибирск, 1996.

Түйін

Алаяқтық — бөтен біреудің мүлкін ұрлау формасының бір түрі ұзақ тарихы бар. Қылмыстық ортада бұл қылмыстың іске асу тәжірибесі жинақталуы, субмәдениет және оның көзқарас жүйесін ақтауда жалғастырылуда.

Rezume

One of forms of plunder of someone else's property is fraud which has long history of the origin especially as in the criminal environment experience of commission of this crime, subculture and a frame of reference justifying them continues to be saved up.

Сейтжанова Н. К., магистрант Центрально-Казахстанской академии, НОЦ «Фемида»

АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕГО МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация. В статье проведен анализ законодательства, регламентирующего меры безопасности, произведено сравнение отдельных норм и выявлены различия.

Ключевые слова: обеспечение безопасности, участник уголовного процесса, судебное разбирательство, нормативные акты.

Основной закон нашего государства, Конституция Республики Казахстан, провозглашает высшими ценностями человека его права, свободы и законные интересы.

Вопросы обеспечения безопасности участников уголовного процесса также не остались без внимания основополагающего Закона Казахстана. Несмотря на то, что в Конституции РК нет отдельной нормы, посвященной применению мер безопасности участников уголовного процесса, гарантии регламентированы посредством декларации отдельных прав человека и гражданина. Обратим внимание на следующие нормы:

1. В Республике Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека в соответствии с Конституцией (п. 1 ст. 12).

2. Каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами (п. 1 ст. 13).

3. Никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным обстоятельствам (п. 2 ст. 14).

4. Достоинство человека неприкосновенно (п. 1 ст. 17).

5. Каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства (п. 1 ст. 25).

6. Жилище неприкосновенно (п. 1 ст. 25).

7. Каждый обязан соблюдать Конституцию и законодательство Республики Казахстан, права, свободы, честь и достоинство других лиц (п. 1 ст. 34).

8. Права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения (п. 1 ст. 39).

9. В соответствии со ст. 61 Конституции РК правосубъектность физических и юридических лиц гражданские права и свободы относятся к важнейшим общественным отношениям (пп. 1 и 3) и могут регулироваться путем издания Парламентом законов. Все иные отношения, вытекающие из законов, могут регулироваться подзаконными актами.

Следуя иерархии нормативных актов, обратимся к УПК РК. В части 1 ст. 100 УПК РК в качестве мер безопасности обозначена:

1) вынесение органом, ведущим уголовный процесс, официального предостережения лицу, от которого исходит угроза насилия или других запрещенных уголовным законом деяний, о возможном привлечении его к уголовной ответственности;

2) ограничение доступа к сведениям о защищаемом лице;

3) обеспечение его личной безопасности;

4) избрание в отношении обвиняемого (подозреваемого) меры пресечения, исключающей возможность применения (организации применения) в отношении участников уголовного процесса насилия или совершения (организации совершения) иных преступных деяний.

Кроме того, законодатель в ст. 101 УПК РК отдельно выделяет меры обеспечения безопасности для лиц, участвующих в судебном разбирательстве. Так, в ч. 2 данной статьи УПК РК устанавливаются следующие меры безопасности при допросе свидетеля:

1) исключение оглашения данных о личности свидетеля с использованием псевдонима;

2) условия, исключающие узнавание свидетеля для остальных присутствующих по голосу, акценту, полу, национальности, возрасту, внешним данным: росту, телосложению, осанке, походке;

3) исключение без визуального наблюдения его другими участниками судебного разбирательства.

В свою очередь, в ч. ч. 3 и 4 ст. 101 УПК РК обозначены следующие меры безопасности, применяемые в ходе судебного разбирательства:

- 1) запрет на производство видео-, звукозаписи и иных способов запечатления допроса;
- 2) удаление из зала судебного заседания подсудимого, представителей стороны защиты, за исключением адвоката;
- 3) допрос свидетеля судом.

Наряду с этим, в Законе РК 2000 г. «О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе» устанавливается система мер государственной защиты жизни, здоровья, имущества, законных прав, интересов лиц, участвующих в уголовном процессе, членов их семей и близких родственников, обеспечения их безопасности в целях пресечения противоправного вмешательства в уголовный процесс. В нем подробно регламентируются различные меры обеспечения безопасности участников уголовного процесса, которые целесообразнее продемонстрировать в нижеприведенной таблице.

Сравнительная таблица регламентации мер обеспечения безопасности участников уголовного процесса

п.п	УПК РК	Закон РК «О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе»
1.	Официальное предостережение лицу, от которого исходит угроза насилия или совершения других запрещенных уголовным законом деяний, о возможном привлечении его к уголовной ответственности (п. 1. ч. 1. ст. 100).	Официальное предостережение лицу, от которого исходит угроза насилия или совершения других запрещенных уголовным законом деяний, о возможном привлечении его к уголовной ответственности (ст. 8).
2.	Ограничение доступа к сведениям о защищаемом лице (п. 2. ч. 1 ст. 100; ч. 3. ст. 100).	Ограничение доступа к сведениям о защищаемом лице (ст. 9).
3.	Избрание в отношении обвиняемого (подозреваемого) меры пресечения, исключающей возможность применения (организации применения) в отношении участников уголовного процесса насилия или совершения (организации совершения) иных преступных деяний (п. 4. ч. 1 ст. 100).	Избрание в отношении обвиняемого (подозреваемого) меры пресечения, исключающей возможность применения (организации применения) в отношении участников уголовного процесса насилия или совершения (организации совершения) иных преступных деяний (ст. 10).
4.	Удаление из зала судебного заседания обвиняемого, представителей стороны защиты (ч. 3 ст. 101).	Удаление из зала судебного заседания отдельных лиц (ст. 11).
5.	Проведение закрытого заседания суда (ч. 1. ст. 101).	Проведение закрытого заседания суда (ст. 12).
6.	Допрос свидетеля судом (ч. ч. 2, 4 ст. 101).	Допрос свидетеля судом (ст. 13).
7.	Принятие судом и других мер по обеспечению безопасности участников процесса и иных лиц, предусмотренных законом (ч. 5 ст. 101).	
8.	Порядок обеспечения личной безопасности свидетелей, подозреваемых, обвиняемых и других лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве, и их близких определяются законом (ч. 4 ст. 100).	
9.		Личная охрана, охрана жилища и иного имущества (ст. 14).

Продолжение таблицы

10.		Обеспечение оружием, средствами индивидуальной защиты и техническими средствами (ст. 15).
11.		Временное помещение в безопасное место (ст. 16).
12.		Обеспечение конфиденциальности сведений о защищаемых лицах (ст. 17).
13.		Переселение на другое место жительства, смена места работы (службы) или учебы, оказание помощи в трудоустройстве (ст. 18).
14.		Замена документов (ст. 19).
15.		Изменение внешности (ст. 20).

Как видим, количество мер безопасности отличается в зависимости от уровня регламентации. Так, если УПК РК ограничился регламентацией 8 мер безопасности, то Закон РК «О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе» устанавливает 15. Это свидетельствует о том, что в названном выше Законе РК меры безопасности находят свое расширенное толкование и регламентацию, что само по себе с различных точек зрения приемлемо.

Однако при различном количестве закрепленных мер безопасности, в соответствии с п. 5 ст. 101 УПК РК позволяет применять меры, указанные в названном Законе РК только суду и соответственно на судебных стадиях. Кроме того, иерархия нормативных актов предписывает руководствоваться приоритетно нормами Кодекса нежели нормами Закона.

При этом ч. 4 ст. 100 УПК РК отсылает к обсуждаемому Закону только в случае руководства порядком применения мер безопасности, а не их количестве или видах.

На основании изложенного можно сделать вывод, что имеющиеся разногласия нормативных актов при регламентации мер безопасности порождают различное их толкование, и, как следствие, затрудняют практику обеспечения безопасности участников уголовного процесса.

Необходимо привести в соответствие нормы различных нормативных актов, регулирующих вопросы обеспечения безопасности участников уголовного процесса, путем четкого закрепления самих мер безопасности и порядка их применения.

Түйін

Бұл мақалада заңдар жиынтығының талдауы көрсетіледі, қауіпсіздік шараларын реттеу жеке нормаларды салыстыру жасалған және айырмашылықтары анықталған.

Resume

In this article the analysis of the legislation regulating safety measures, comparison of certain norms and differences.

УДК 35.074

Тессман С. А., старший научный сотрудник Центра по проблемам исследования и мониторинга законодательства, регламентирующего деятельность ОВД, НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;
Шайкенова Д. Т., научный сотрудник Центра по проблемам исследования и мониторинга законодательства, регламентирующего деятельность ОВД, НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВЕДОМСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье обозначены проблемы и предложены пути совершенствования ведомственного образования, в частности подготовки специалистов правоохранительных органов.

Ключевые слова: органы внутренних дел, ведомственное образование, качество обучения, профессиональная подготовка, ведомственные учебные заведения, профессиональное обучение, Концепция профессиональной подготовки кадров, инновационные педагогические технологии, воспитательная работа в ведомственных учебных заведениях, повышение квалификации и переподготовка кадров.

Органы внутренних дел Республики Казахстан, являясь одной из наиболее действенных структур, образующих правоохранительные органы государства, осуществляют реализацию многообразных, сложных и исключительно значимых функций по охране общественного порядка, борьбе с преступностью и осуществлению иной правоохранительной деятельности, связанной с поддержанием нормальной жизнедеятельности общества и государства, защитой прав и законных интересов человека и гражданина, поскольку Конституция Республики Казахстан объявляет высшими ценностями человека его жизнь, права и свободы.

Происходящие в Республике Казахстан социально-экономические и политические процессы обусловили изменения в структуре, организации и содержании деятельности МВД РК. Формат отношений общества и государства, в том числе в лице правоохранительных органов, складывается в непростых условиях, когда в целом со стороны населения нет достаточного доверия к органам государственной власти, в том числе и правоохранительным органам, когда престиж сотрудника органа внутренних дел снизился, наблюдается несоответствие профессиональных возможностей сотрудников полиции требованиям сегодняшнего дня, возникает явная потребность в углубленных знаниях сотрудников органов внутренних дел, совершенствовании умений и навыков.

Выполнение задач, стоящих перед органами внутренних дел, во многом зависит от состава кадров, их профессионализма, морально-психологической готовности и способности успешно защищать законные права и интересы граждан, обеспечивать безопасность общества и государства, что в первую очередь обуславливает актуализацию вопросов профессионального обучения и подготовки личного состава органов внутренних дел на уровне ведомственного образования.

В настоящее время отечественная система высшего образования, в том числе и высшего профессионального образования МВД, находится на переломном методологическом и технологическом этапе своего развития, обусловленном, прежде всего, коренными социально-экономическими изменениями современного общества, выбором инновационного пути развития в качестве стратегического направления модернизации государства. Профессиональная подготовка кадров ОВД представляет собой специфическое системное образование, имеющее свои приоритеты развития, принципы организации деятельности в контексте реализации единой государственной политики в области профессионального образования и обеспечения правопорядка.

До недавнего времени проблема отбора, подготовки, обучения и расстановки кадров для правоохранительных органов решалась, как правило, путем общих руководящих обязательных указаний, даваемых высшими государственными органами. Сегодня наблюдается тенденция, когда начались реальные процессы анализа и поиска путей формирования системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадрового аппарата правоохранительных органов.

В настоящее время государственная политика Республики Казахстан в области образования основывается на современных общенациональных социально-экономических и гуманитарных целях развития страны с учетом использования практики мирового сообщества, историко-культурных и образовательных традиций государства. Модернизация образовательных структур, процессов и технологий, в том числе в рамках ведомственного образования, направлена на повышение качества обучения, форми-

рование правовой культуры, выработку у специалистов широкой и целостной системы фундаментальных знаний, навыков и способности самостоятельного творческого мышления.

Как показывает практика, несмотря на имеющиеся достижения в профессиональной подготовке сотрудников органов внутренних дел в ведомственном образовании имеются отдельные пробелы. Так, недостаточно эффективен механизм ведомственного контроля над качеством обучения. При подготовке кадров для органов внутренних дел на основе общегражданских образовательных стандартов не в полной мере учитываются требования к квалификации специалиста органов внутренних дел. Таким образом, образовательные учреждения еще не обеспечивают надлежащей практической подготовленности своих выпускников. На данной проблеме акцентирует внимание Президент РК Н. А. Назарбаев в Послании народу Казахстана «Стратегия “Казахстан — 2050”: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г., отмечая, что необходимо изменить направленность и акценты учебных планов среднего и высшего образования, включив туда программы по обучению практическим навыкам и получению практической квалификации. Уровень общеюридической, правоохранительной культуры выпускников не в полной мере соответствует предъявляемым требованиям. Ведомственные учебные заведения, как правило, реализуют образовательные программы, не имеющие необходимой содержательной и организационной согласованности. В этой связи Н. А. Назарбаев подчеркивает, что необходимо избавиться от устаревших либо невостребованных научных и образовательных дисциплин, одновременно усилив востребованные и перспективные направления¹.

На качестве подготовки сотрудников органов внутренних дел в ведомственных учебных заведениях негативно сказывается недостаточная учебно-материальная база, отсутствие оснащенности специальной, криминалистической, оперативной техникой, вооружением, техническими средствами обучения и специальными классами. Нельзя не отметить, что сегодня также устарела и не отвечает современным потребностям организационно-штатная структура ведомственных учебных заведений.

Сложившаяся система ведомственного образования сотрудников внутренних дел в настоящее время не обеспечивает достаточно качественную подготовку слушателей к действиям в наиболее часто встречающихся ситуациях правоохранительной деятельности, порождает поверхностные знания, что затрудняет их применение на практике, слабо формирует профессиональную познавательную мотивацию, умение общаться и участвовать в групповых и коллективных действиях.

В этой связи необходимы новые подходы к совершенствованию системы ведомственного образования в МВД РК. Реальная практика комплектования органов внутренних дел и обучения личного состава показывает, что Министерство может повысить эффективность борьбы с преступностью при условии непрерывного совершенствования системы профессиональной подготовки кадров и ее модернизации. Перед ведомственным образованием встала проблема совершенствования организационных и методических основ подготовки кадров, разработки современных критериев для формирования содержания специального профессионального обучения сотрудников полиции.

На наш взгляд, в целях совершенствования и повышения качества содержания ведомственного образования сотрудников ОВД Республики Казахстан необходимо:

- проанализировать современное состояние системы специального профессионального обучения в МВД Республики Казахстан, исследовать положительный опыт подготовки полицейских кадров в зарубежных странах, изучить учебные планы и учебные программы по отдельным дисциплинам профессионального образования сотрудников полиции США, Великобритании, Франции, Германии и предложить рекомендации по применению данного опыта в совершенствовании специального профессионального обучения сотрудников МВД Республики Казахстан, на основании чего разработать Концепцию совершенствования профессиональной подготовки кадров в органах внутренних дел Республики Казахстан (как вариант — Концепция развития ведомственного образования);
- в Законе РК «Об образовании» определить компетенцию МВД (по разработке и утверждению ГОСО, ТУПов, по проведению государственной аттестации вузов);
- внедрить инновационные педагогические технологии и методы обучения в педагогический процесс специального профессионального обучения МВД Республики Казахстан;
- переработать содержание и структуру действующих программ специального ведомственного обучения;
- реформировать воспитательную работу в образовательных учреждениях специального профессионального обучения МВД РК;
- изменить отношение к отбору преподавателей в образовательные учреждения профессионального обучения МВД Республики Казахстан. Не допускать назначение преподавателями сотрудников органов внутренних дел, отрицательно зарекомендовавших себя на службе, снятых с должностей, имеющих серьезные личные проблемы и недостатки. В ведомственные учебные заведения необходимо на-

значать лучших, строго оценивая их способности к педагогической работе с помощью специальных контрольных тестов;

– осуществлять повышение квалификации и переподготовку преподавательского состава учебных заведений, в том числе на базе практических органов и за рубежом;

– улучшить материально-техническое обеспечение ведомственных учебных заведений;

– в целях совершенствования нравственно-эстетического воспитания сотрудников органов внутренних дел, усиления внимания к культуре их поведения включить в программу обучения такие дисциплины, как «Эстетика», «Культура речи», «Психологический тренинг»;

– рассмотреть вопрос о возможности обучения в ведомственных учебных заведениях на платной основе. При этом, слушателям, обучающимся на платной основе и имеющим хорошие показатели в учебе, должна быть предоставлена возможность перевода на бесплатное обучение. Наряду с этим, слушатели, обучающиеся на бесплатной основе, могут быть переведены на платное обучение в случае наличия неудовлетворительных оценок;

– определить четкие критерии отбора и зачисления в ведомственные учебные заведения МВД РК; при зачислении повысить проходной балл до 60;

– отказаться от заочной формы обучения в ведомственных учебных заведениях МВД РК.

Таким образом, учебно-воспитательный процесс ведомственных образовательных учреждений требует существенного преобразования и должен быть направлен на формирование нового типа сотрудника органов внутренних дел.

¹ Назарбаев Н. А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшего государства: Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. // Индустриальная Караганда. 2012. 15 дек.

Түйін

Бұл мақалада құқық қорғау органдары мамандарын дайындау мәселесіне қатысты ведомстволық білім беруді жетілдірудің жолдары ұсынылған.

Resume

In this article outlines the issues and suggest ways to improve departmental education, in particular training of law-enforcement agencies.

ӘОЖ 342.72+343.3/.7

С. С. Түсіпбеков, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

АНГЛИЯНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУІНДЕГІ БІРҚАТАР ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Аннотация. Аталмыш мақалада автор англосаксондық елдердің тәжірибелерін салыстырмалы талдау шеңберінде алдын-ала тергеу сатыларының бірқатар мәселелі жақтарын қарастырған.

Түйін сөздер. Конституциялық құқық, қылмыстық құқық, адам құқығы, полиция, құқық қорғау органдары, қылмыстық іс жүргізу құқығы, қылмыстық заңнама.

Еуропа елдерінде қылмыстық істі қозғау сатыларына аса көп көңіл бөлінбейді, нақтырақ айтсақ, мұндай сатылар мүлде қарастырылмаған. Мысалы, «қылмыстық істер бойынша өндіріске қатысушы ағылшын заңгерлеріне қылмыстық істі қозғау сатылары және алдын-ала тергеу сатылары секілді арнайы ерекше және өзіндік арнайы міндеттері бар сатылар жоқ»¹.

Англосаксондық отбасы елдерінде «полицияның алғашқы тергеу әрекеттері: сезіктілер, жәбірленушілер, куәгерлерді ұстау және жауап алу, тінту, кінәлілігін дәлелдейтін ақпараттар жинау»² қызметтерін атқарады. Сонымен қатар, Англияда полиция атқарушы билік органы болып табылады және олардың қылмыстарды тергеумен байланысты процессуалдық шешімдерді өз бетімен қабылдауға өкілеттігі болады. Қазақстандық қылмыстық процестен айырмашылығы, мұнда сезіктіні ұстау, тінту жүргізу, процеске қатысушылардан жауап алу және т.б. істер туралы тергеу барысында қаулыны заңмен

өкілдік берген, тек тергеуші (анықтаушы) ғана тәуелсіз процессуалдық шешім шығара алады. Полиция қызметкерлерінің мұндай қызметтерге өкілеттігі болмайды, олар жекелеген жағдайларда тек тергеу жүргізуші тұлғаның тапсырмасы бойынша атқарушы болып табылады.

Англияның қылмыстық іс жүргізу тарихында көрсеткендей: «сот талқылауына қылмыстық істер материалдарын дайындаумен айналысатын полиция немесе басқа да органдардың сотқа дейінгі әрекеттері көбінесе әкімшілік-құқықтық (полицейлік) қатынастар саласындағы заңдармен, әсіресе, ведомстволық органдар шығарған, заңға бағынышты түрлі актілермен регламенттеледі»³.

Қазақстандық қылмыстық-процессуалдық заңнамаларда құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қызметтері Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің нормалары негізінде реттеледі, бірақ қазір де бұрынғыдай процестің түрлі сатыларында өкілетті тұлғалардың әрекеттерін мұқият регламенттейтін, ведомстволық актілердің бірқатары қызмет етеді.

Ағылшын полициясының қызмет ету тарихын қысқа уақытта салыстыра қарағанда, олар өздерінің есебін ХІХ ғ. бірінші жартысынан бастап жүргізеді «Ағылшын заңнамаларында полицияның қылмыстар туралы материалдарын жинау бойынша қызметтері регламенттелмеген»⁴. Бұдан қорытынды, тыңшы түрлі органдардан қажетті ақпараттар туралы ресми немесе жазбаша мәліметтер сұрамайды. Бұл тек бізде ғана жүзеге асырылуда, яғни, Қазақстандағы полиция қызметкерлері қылмыстық істі қозғаған сәттен бастап тергеушіге қыруар әртүрлі құжаттарды береді. Англияда процестегі тараптардың бәсекелестік қағидасы қызмет жасайды, яғни, онда «сотқа тікелей қатысушы тараптардың мүдделі дәлелдемелері ұсынылады»⁵. Әрине, бұл полиция қызметін мейлінше жеңілдетеді, ол егер қажет деп тапқан жағдайда, қандай да бір ақпараттарды сұрап алдыруы мүмкін, бірақ, оны мәлімдемемен сол құжатқа мазмұндауға немесе іс материалдарына тіркеуге міндетті емес.

«Полиция қылмыс айғақтарын анықтап, процессуалдық нысаннан тыс айғақты мәліметтер жинай алады және оны нақты бір тұлғаны қылмыстық жауаптылыққа тартуға процессуалдық көндіру шараларының қажеттілігін сотта дәлелдеу үшін керек болуы мүмкін»⁶.

Мұнда полиция қызметкерлерінің әрекеттеріне деген құрмет тудырады және олардың нақты қызметтері: қамауға алушының сол немесе өзге де құқықбұзушылық әрекеттерін дәлелдеуге бағыттау болып табылады. Егер сот тұлғаның кінәлілігіне сенімді болған жағдайда оған соңғы процессуалдық көндіру шараларын қолданады, керісінше, прокурор материалды өңдеу үшін жібереді. Жасалған қылмыс айғақтары бойынша қылмыстық істі ешкім де қозғамайды, сондықтан «полиция — айыптау субъектілерінің бірі ғана болып табылады»⁷.

Англияда қамауға алынған тұтқындалушыны ұстау мерзімі көрсетілмеген, сондықтан да «полиция қызметкері тұтқындалушыны соттың бұйрығынсыз сотқа жеткізе алады, яғни бұл, «мейлінше тез, әрі мүмкіндігі көп»⁸ (1952 ж. Магистраттар соттары туралы заң. 38 (4) бап.).

Біздің елде полиция қызметкерлері кінәліні сезікті немесе айыпты деп тану үшін соңғы дәлелдемелерді ұсынудан бас тарту, сұрақтарға жауап бермеу, басқа да тәсілдермен тергеуге әрекет жасамау және т. б. сондай істер көрініс берсе жеткілікті болып табылады. Бұл қазақстандық заңнамалардың, оның ішінде, ҚР Конституциясының 77-бап «ешкім өзіне-өзі, жұбайына (зайыбына) және заңмен белгіленген шектегі жақын туыстарына қарсы айғақ беруге міндетті емес» нормаларына қарама-қайшылық болып табылады.

Ағылшындық қылмыстық іс жүргізудің қазақстандықтан айырмасы екі тарауға — алдын-ала (сотқа дейінгі) тергеу және соттағы талқылаулар болып бөлінбейді. Сонымен қатар, тағы да бір ерекшелігі «ағылшындық сотқа дейінгі өндіріс алдын-ала тергеумен емес, континенталдық анықтаумен салыстырады»⁹.

Англияда полицейлік тергеудің өзіндік ерекшелігі «сотқа дейінгі өндіріс кезеңі барысында полиция жасалған қылмыс туралы ақпаратты алып, оны жасаған тұлғаны анықтауға бағытталған әрекеттер жасайды, аталған тұлғаға қарсы айыптау дәлелдемелерді жинақтайды, сондай-ақ, оған қажеттілігіне қарай процессуалдық көндіру шараларын қолданады»¹⁰.

Осындай себептермен, полицияның барлық қызметі қылмыс жасаған тұлғаны анықтауға және оған қарсы дәлелдеу базаларын жинауға бағытталады. Қазақстанда барлық қылмыстар қалыптасқан дағдылар бойынша тергеледі: материалдар жинау барысында хаттамалар мен актілер құрастырғанда қателеспейді, куәлардың қатысуын қамтамасыз етеді, осының бәрі қылмыскердің жеке басын анықтаудан гөрі, қағазға жазылған айғақтар маңызды сияқты көрінеді.

Ағылшындық полицейлер мейлінше жұмысына бейімді, бәрібір біз оның жұмысын үстіртін қарап өтсек те, олардың барлық жұмыстары маңызды бағытталған: олар өздерінің мақсаттарын көреді, сондықтан олардың қызметтері мейлінше тәжірибелік көзқарастан тиімді болып табылады. Заң ағылшындық полицейлер үшін ықшамды, «полиция қызметкері өзін лауазымды тұлғадан гөрі тыңшымын деп есептейді, сондықтан да қылмыстық істерді тергеуде жауапты процессуалдық шешімдерді дербес

өзі қабылдайды, өзінің күнделікті қызметінде заңдарға емес, негізінен ішкі істер министрлігінің тікелей басшылығымен үнемі түзеттіріліп отыратын, ведомстволық актілермен шығарылатын, тәжірибелік ережелердің жинақтарына, нұсқауларына және т.б. сүйенеді»¹¹.

Мұның бәрі полиция қызметінің мейлінше тиімді әрі тәжірибелі екендігін көрсетеді. Заңнама нормалары жоғары лауазымды тұлғалардың, ал ведомстволық актілер полиция қызметінің ережелерін толық әрі дәл анықтайды, нақтырақ айтсақ, полиция қызметкерлерінің әрекеттерін сол немесе өзге де жағдайларда нақты реттейді.

Қорыта келгенде, салыстырмалы түрде жүргізіліп отырған қазақстандық қылмыстық іс жүргізу мен Англияның іс жүргізуі бірқатар айырмашылықтар мен өзгешеліктердің тиімді тәжірибелеріне көз жеткіздік. Бұдан шығатын қорытынды, қазақстандық полиция қызметінде осындай тәжірибелерді електен өткізіп, өз мақсатына жұмсап отырса, өз нәтижелерін береді деген пікірдеміз.

- ¹ Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. — М., 2001. — С. 45.
- ² Булатов Б. Б., Николюк В. В. Уголовный процесс зарубежных стран. — Омск, 1999. — С. 6.
- ³ Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Указ. раб. — С. 44.
- ⁴ Сергеев А. Б. Предварительное расследование в европейских странах и США. — Челябинск, 1998. — С. 34.
- ⁵ Бұл да сонда.
- ⁶ Гуценко К. Ф. Уголовный процесс основных капиталистических государств. — М., 1969. — С. 72.
- ⁷ Сергеев А. Б. Указ. раб.
- ⁸ Гуценко К. Ф. Указ. раб. — С. 73.
- ⁹ Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Указ. раб. — С. 99.
- ¹⁰ Бұл да сонда.
- ¹¹ Бұл да сонда — С. 100.

Резюме

В статье рассмотрены некоторые проблемные моменты стадии предварительного следствия в рамках сравнительного анализа опыта англосаксонских стран.

Resume

In the given article are investigated some problem moments on the stage of preliminary investigation in the frame of comparative analysis of experience of Anglo-Saxon countries.

УДК 330.378 (075.8)

Ташенов К. Н., преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, магистр государственного и местного управления

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности и перспективы образовательных услуг с использованием дистанционных образовательных технологий в подготовке кадров.

Ключевые слова: научно-технический прогресс, социально-экономические преобразования, дистанционное образование, модульность, система дистанционного обучения.

Одной из ключевых проблем развития казахстанского общества является обеспечение устойчивого экономического роста. Это зависит, прежде всего, от наличия высококвалифицированных кадров, способных принимать адекватные управленческие решения в рыночных условиях хозяйствования.

Сегодня возникает необходимость создания крупномасштабной и вместе с тем эффективной системы подготовки кадров. Такая система должна отвечать требованиям современного этапа научно-технического прогресса, на основе которого осуществляются коренные социально-экономические преобразования в современной экономике.

В этих условиях актуальной становится задача организации обучения кадров, которая рассматривается как непрерывный источник создания конкурентных преимуществ, как стратегия постоянного об-

новления методов повышения эффективности деятельности. Результат образования оценивается на основании того, насколько продуктивными в экономическом и социальном смысле оказываются люди, получившие образование.

В современной образовательной системе особую роль играет дистанционное образование (ДО) как новая инновационная форма образования профессионально занятых людей. Такую роль ДО поддерживают организационные, образовательные, технологические принципы его «устройства»¹.

Под дистанционным образованием понимается комплекс образовательных услуг, предоставляемых широким слоям населения в стране и за рубежом с помощью специализированной информационно-образовательной среды на любом расстоянии от образовательных учреждений. Информационно-образовательная среда ДО представляет собой системно организованную совокупность средств передачи данных, информационных ресурсов, протоколов взаимодействия, аппаратно-программного и организационно-методического обеспечения, ориентированную на удовлетворение образовательных потребностей пользователей. Характерными чертами дистанционного образования являются:

- модульность: каждый отдельный курс создает целостное представление об определенной предметной области. Это позволяет из набора независимых курсов-модулей формировать учебную программу, отвечающую индивидуальным или групповым (например, для персонала отдельной фирмы) потребностям;

- новая роль преподавателя: на него возлагаются такие функции, как координирование познавательного процесса, корректировка преподаваемого курса, консультирование при составлении индивидуального учебного плана, руководство учебными проектами и др. Он управляет учебными группами взаимоподдержки, помогает обучаемым в их профессиональном самоопределении. Взаимодействие обучаемых и преподавателя в системе дистанционного обучения (СДО) позволяет анализировать поступающую информацию и отвечать на нее в удобное для корреспондентов время;

- специализированный контроль качества образования: в качестве форм контроля в ДО используются экзамены, дистанционно организованные собеседования, практические, курсовые и проектные работы, экстернат, компьютерные интеллектуальные тестирующие системы. Следует особо подчеркнуть, что решение проблемы контроля качества ДО, его соответствия образовательным стандартам имеет принципиальное значение для успеха всей системы ДО;

- использование специализированных технологий и средств обучения: технология дистанционного обучения — это совокупность методов, форм и средств взаимодействия с человеком в процессе самостоятельного, но контролируемого освоения им определенного массива знаний. Обучающая технология строится на фундаменте определенного содержания и должна соответствовать требованиям его представления. Содержание предлагаемого к освоению знания аккумулируется в специальных курсах и модулях, предназначенных для ДО и основанных на имеющихся в стране образовательных стандартах, а также в банках данных и знаний, библиотеках видеосюжетов и т. д.;

- опора на современные средства передачи образовательной информации. Центральным звеном СДО являются средства телекоммуникации и их транспортная основа. Они используются для обеспечения образовательных процессов:

- необходимыми учебными и учебно-методическими материалами;
- обратной связью между преподавателем и обучаемым;
- обменом управленческой информацией внутри системы ДО;
- выходом в международные информационные сети, а также для подключения в СДО зарубежных пользователей².

Для эффективного внедрения ДО необходимы маркетинговые исследования, базирующиеся на представлении об образовательной услуге как о рыночной услуге. В первую очередь необходимо сегментировать рынок потенциальных потребителей образовательной услуги.

Следующий за сегментированием рынка шаг — выбор сегмента, представляющего наибольший интерес для поставщика услуг. Он определяется несколькими факторами: шириной сегмента — наличием платежеспособного спроса, наилучшим совпадением ожиданий потребителей (их представлением о содержании образовательной услуги) с уровнем и качеством предоставляемой услуги; конкурентной ситуацией, т. е. наличием предложения аналогичной услуги на том же сегменте рынка.

Для продвижения предлагаемой услуги важно использовать все те средства, которые способствуют созданию положительного имиджа предлагаемой услуги.

Рыночное предложение дистанционных образовательных услуг в той или иной профессиональной области сопровождается не только маркетинговыми исследованиями, но и разработкой соответствующих методических систем дистанционного обучения³.

Богатое техническими, технологическими и методическими возможностями дистанционное обучение может реализовываться в разных направлениях. Их многообразие зависит от:

- целевых установок обучаемого (получение сертификата, удостоверяющего повышение квалификации; удовлетворение «информационного голода» в избранной предметной области);
- структуры образовательного процесса (концентрация в едином вузе или распределение управляющих функций между несколькими учебными центрами);
- технической ресурсной обеспеченности (коммуникационных средств электронной почты или широкого использования многообразных ресурсов Интернета);
- контингента обучаемых.

Здесь можно выделить несколько целевых групп потенциальных потребителей дистанционного обучения:

- школьники старших классов (10-11 кл.), готовящиеся к поступлению в вуз;
- иногородние студенты желающие получить образование без отрыва от производства;
- военнослужащие, желающие получить гражданскую специальность;
- лица, желающие получить второе высшее образование;
- лица, желающие ликвидировать пробелы в знаниях;
- работники крупных предприятий, потребности в обучении которых возникают в связи с ротацией кадров, повышением квалификации, переходом на новые технологии;
- менеджеры и преподаватели учебных заведений;
- молодые люди, желающие получить или продолжить образование в престижных университетах;
- лица, имеющие физические, физиологические или эмоциональные проблемы;
- казахскоязычное население за рубежом.

По средней оценке мировых образовательных систем экономическая эффективность внедрения дистанционных образовательных технологий (ДОТ) обходится на 50 % дешевле традиционных форм образования. Опыт отечественных негосударственных центров ДО показывает, что их затраты на подготовку специалиста составляют примерно 60 % от затрат на подготовку специалистов по дневной форме. Относительно низкая себестоимость обучения обеспечивается за счет использования более концентрированного представления и унификации содержания, ориентированности технологий ДО на большое количество обучающихся, а также за счет более эффективного использования существующих учебных площадей, технических средств.

Поэтому следует ожидать, что роль дистанционного образования в переподготовке населения будет неуклонно расти и в связи с информатизацией общества, появлением информационных ресурсов образование будет становиться отраслью, производящей ресурсы, что меняет ее статус и требует новых подходов к экономике образования. Переход общества из состояния постиндустриального развития в состояние информационного принципиально меняет место и роль образования в обществе, создает предпосылки развития общества через развитие образования⁴.

¹ Андреев А. А., Солдаткин В. И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. — М., 1999.

² Долгоруков А. М. Практическое руководство для тьютора системы Открытого образования на основе дистанционных технологий. — М., 2002.

³ Моисеева М. В., Троян Г. М. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования: Программа специализированного учебного курса. — М., 2006.

⁴ Шенников С. А. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования. — М., 2005.

Түйін

Бұл мақалада мамандарды даярлаудағы қашықтықтан оқыту технологияларын пайдаланудың білім беру қызметі мен келешектері қарастырылады.

Resume

The article discusses the features and prospects of educational services with the use of distance learning technologies in training.

Токубаев К. З., докторант института послевузовского образования Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, капитан полиции

ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ЗАРУБЕЖНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Аннотация. В статье раскрывается понятие организованной преступности. На основе анализа международных правовых актов, законодательства Республики Казахстан и зарубежных стран автор аргументированно приходит к выводу о необходимости принятия Закона РК «О борьбе с организованной преступностью».

Ключевые слова: организованная преступность, зарубежное законодательство, экономические структуры, международные документы, уголовно-правовые признаки, уголовное право, борьба с организованной преступностью, принятие закона, полиция, коррупция.

Проблемой определения понятия «организованная преступность» международное сообщество занято с середины 70-х г. XX в. Наиболее интенсивная работа в этом направлении велась при подготовке Восьмого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Гавана, Куба, 27 августа — 7 сентября 1990 г.) В документе, подготовленном Секретариатом ООН, было отмечено, что в одной формулировке невозможно отразить все многообразие проявлений организованной преступности. Однако в целом ее можно определить как «сложные уголовные виды деятельности, осуществляемые в широких масштабах организациями и другими группами, имеющими внутреннюю структуру, которые получают финансовую прибыль и приобретают власть путем создания и эксплуатации рынков незаконных товаров и услуг»¹.

Этому же вопросу был посвящен международный семинар ООН по вопросам борьбы с преступностью (Суздаль, СССР, 21-25 октября 1991 г.) В итоговом документе семинара сказано, что «под организованной преступностью обычно понимается относительно массовая группа устойчивых и управляемых сообществ преступников, занимающихся преступлениями как промыслом и создающих систему защиты от социального контроля с использованием таких противозаконных средств, как насилие, запугивание, коррупция и крупномасштабные хищения»².

В докладе Генерального Секретаря ООН «Воздействие организованной преступной деятельности на общество в целом» на второй сессии Комиссии по предотвращению преступности и уголовному правосудию Экономического и социального совета ООН 13-23 апреля 1993 г. дана обобщенная характеристика организованной преступности и перечислены присущие ей признаки:

- организованная преступность — это деятельность объединений преступных лиц и группировок, объединившихся на экономической основе;
- организованная преступность предполагает конспиративную преступную деятельность, в ходе которой с помощью иерархически построенных структур координируются планирование и осуществление незаконных деяний или достижение законных целей с помощью незаконных средств;
- организованные преступные группировки имеют тенденцию устанавливать частичную или полную монополию на предоставление незаконных товаров и услуг потребителям, поскольку таким образом гарантируется получение более высоких доходов;
- организованная преступность не ограничивается осуществлением заведомо незаконной деятельности или предоставлением незаконных услуг. Она включает и такие изощренные виды деятельности, как «отмывание» денег через законные экономические структуры, и манипуляции, осуществляемые с помощью электронных средств. Незаконные преступные группировки проникают во многие доходные законные виды деятельности;
- организованные в группировки преступники используют в своей «работе» различные меры (изощренные и тонкие или, наоборот, грубые, прямые и открытые) для установления монополии на предоставление незаконных товаров и услуг, проникновения в законные виды деятельности, коррумпирования должностных лиц.

Лица, участвующие в организованной преступной деятельности, начиная заниматься законной коммерческой деятельностью, обычно привносят в нее методы насилия и запугивания, которые применяются в незаконных видах деятельности³.

Казахстанский подход к понятию организованной преступности и ее определение в международных документах практически совпадают. Однако в отличие от зарубежных стран, в Казахстане вопреки потребностям практики до сих пор отсутствует четкая законодательная база борьбы с организованной преступностью, хотя само явление существует и ст. 235 УК РК регламентирует наказание за него в за-

висимости от степени общественной опасности (организованная группа, преступное сообщество или организация).

Следует сказать, что законодательство ряда европейских государств четко определяет «организованную преступность» как наиболее опасное социальное явление.

Так, согласно федеральному законодательству США, организованная преступность — это противоправная деятельность «членов высокоорганизованной дисциплинированной ассоциации, поставляющей незаконные товары и оказывающей незаконные услуги, что включает (но не ограничивается этим) игорный бизнес, проституцию, ростовщичество, распространение наркотиков, рэкет в области трудовых отношений и другие»⁴.

Во многих штатах США организованную преступность определяют по-разному, но суть сводится к одному — к наличию организации (группы), установленной в ней субкультуры и занятию преступным бизнесом. При этом дефиниции чаще всего содержат элементы, характеризующие не организованную преступность как социальное явление, а уголовно-правовые признаки, обуславливающие понятие организованного преступления.

В частности, в штате Калифорния под организованным преступлением понимают деяние, совершаемое двумя и более лицами в течение продолжительного времени. Выделяют пять преступных сфер: 1) рэкет; 2) аморальные действия (запрещенные услуги — проституция, наркотики, азартные игры); 3) сбыт краденого; 4) генги; 5) террористические группы.

В штате Делавар организованная преступность трактуется как «группа, действующая вне закона с целью получения для себя материальных выгод»⁵.

Как видим, организованная преступность оценивается по-разному даже правоприменительными и законодательными органами одного и того же государства, где она достигла значительных размеров, проникнув в сферу экономики и управления.

Германские полицейские специалисты определяют организованную преступность следующим образом: «... основанная на разделении труда, умышленная, осознанная, продолжающаяся длительный срок совместная деятельность нескольких (многих) лиц, направленная на совершение преступных (наказуемых) действий — зачастую с использованием современных инфраструктур, — с целью возможно более быстрого извлечения высоких доходов».

Согласно УК ФРГ, наказанию подвергаются, основатели либо члены объединения, деятельность которого направлена на: совершение тяжкого убийства, простого убийства или геноцида; преступления против личной свободы (похищение людей с целью вымогательства, выкупа, захват заложников); разрушение важных средств производства: тяжкого поджога, особо тяжкого поджога, действий, повлекших ядерный взрыв или обычный взрыв, затопление или наводнение, угрожающие жизни людей, нарушающие работу дорожного, водного и воздушного транспорта, опасные для жизни, здоровья или имущества людей; злоупотребление ионизирующим излучением; нарушение работы предприятий железной дороги, почты, телеграфа и иных учреждений, обеспечивающих жизненно важные нужды населения; отравление водоемов общественного пользования. За призыв к совершению преступных деяний грозит наказание в виде лишения свободы на срок до 3 лет или штраф. За разрушение важных средств производства отвечает тот, кто противоправно разрушает полностью или частично чужое техническое средство производства значительной ценности либо частично или полностью автотранспортные средства полиции или бундесвера. Данные деяния наказываются лишением свободы на срок до 5 лет или штрафом⁶.

По мнению итальянского юриста Р. Минна, преступная организация — это не только банда или группа лиц, сообща совершающая преступления. Сущность организации определяется непременным наличием следующих признаков: сбор и передача информации, нейтрализация действий правоохранительных органов, использование социально-экономических служб, существование внутренней структуры, определенная внешняя «законность» действий⁷.

В Португалии организованную преступность классифицируют по видам преступлений. Такими видами, в частности, являются наркобизнес, изготовление и сбыт фальшивых банкнот, подделка документов, нелегальная торговля оружием, незаконные операции с недвижимостью, квартирные кражи, укрытие краденого, вооруженные ограбления, угон и незаконная продажа автомобилей, запугивание предпринимателей и терроризм⁸.

Согласно Уголовному кодексу Бельгии, под понятие «организованной преступности» подпадают любые сообщества, образованные с целью посягательства на жизнь и собственность людей, состоящие из двух и более членов, объединившихся для совместного совершения преступлений⁹.

Организованной преступностью в Бельгии признается диктуемое стремлением к прибыли или власти планомерное совершение преступлений (каждое из которых или все в целом представляют повы-

шенную общественную опасность): двумя и более лицами; продолжительно или неопределенное время; с разделением преступных функций, а также:

- а) с использованием деловых структур или структур, похожих на них, или;
- б) с применением силы или угрозы ее применения, или;
- в) с воздействием на политику, средства массовой информации, общество, юстицию или экономику¹⁰.

Прогрессивная норма содержится в § 2 ст. 324 УК Бельгии. В ней предусмотрено, что любой человек, участвующий в осуществлении любой законной деятельности преступной организации, если он знает, что его действия способствуют ее функционированию, может быть приговорен к лишению свободы на срок от одного до трех лет либо к штрафу до пяти тысяч евро¹¹.

Это говорит о том, что уголовное законодательство Бельгии направлено и против тех лиц (структур), которые формально не соприкасаются с преступной деятельностью, а являются легально функционирующими звеньями организованных формирований. Прежде всего, это те экономические структуры, которые созданы для «отмывания» преступных доходов.

Четкая законодательная регламентация признаков организованной преступности в законодательстве европейских стран позволяет конкретно квалифицировать как организованные не только отдельные факты преступлений, но и длящуюся преступную деятельность, в том числе с использованием или под «прикрытием» различных сфер жизни общества — политики, экономики, права и т. д. Это основное условие того, что и законодатель, и правоприменитель воспринимают организованную преступность с одинаковых позиций как одно из наиболее опасных социальных явлений.

К сожалению, казахстанский законодатель до сего времени не создал специального законодательства по борьбе с организованной преступностью, что не позволяет комплексно решать вопросы борьбы с ней. В этой связи необходимы скорейшая разработка и принятие Закона «О борьбе с организованной преступностью».

¹ Овчинский В.С. Основы борьбы с организованной преступностью. — М., 1996. — С. 8.

² Там же. — С. 9.

³ Там же. — С. 10.

⁴ Организованная преступность — 2 / Отв. ред. А. И. Долгова, С. В. Дьяков. — М., 1993. — С. 146-147.

⁵ Там же. — С. 150-152.

⁶ Kriminalistik. — 1991. — № 8-9. — S. 509.

⁷ Минн Р. Мафия против закона. — М., 1988. — С. 260.

⁸ International Criminal Police Review. Jul-Aug. 1989. № 419; Confidential Supply. № 12. P. 10; Kriminalistik. — 1989. — № 6. — S. 169-171; № 10. — S. 562-567.

⁹ Материалы Интернет-сайта газеты «Бельгийский монитор».

¹⁰ Ответ Советника по связям с правоохранительными органами Дипломатической миссии Королевства Бельгия в Российской Федерации (исх. № 07120404/1 от 04.12.2007 г.).

¹¹ Материалы Интернет-сайта газеты «Бельгийский монитор».

Түйін

Ғылыми мақалада ұйымдасқан қылмыстылықтың ұғымы ашылады. Халықаралық ғылыми актілерді, Қазақстан Республикасының және шет елдердің заңнамаларын талдау негізінде автор «Ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес жүргізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңын қабылдау қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Resume

The concept of organized crime reveals in the scientific article. On the basis of the analysis of the international legal acts, the legislation of the Republic of Kazakhstan and foreign countries, the author is reasoned comes to a conclusion about need of passing of law of the Republic of Kazakhstan «About fight against organized crime».

М. Е. Уалиев, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны

ҚАСЫМ ХАННЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫН НЫҒАЙТУДАҒЫ РОЛІ

Аннотация. Аталған мақалада Қасым ханның Қазақ мемлекетін нығайту үшін күресі, ішкі және сыртқы саясаттардағы жеңістері жөнінде қарастырылады.

Түйін сөздер. Қасым хан, ортағасырлық деректер, Қасымның қасқа жолы, ішкі және сыртқы саясаттар, Мауреннахр, Сыр бойындағы қалалар үшін күрес.

Қасым хан туралы сөз қозғасақ, бірден ойымызға ешбір жазба деректерде кездеспейтін, тек қана халық ауыз әдебиеті арқылы күні бүгінге дейін жеткен «Қасым ханның қасқа жолы» деген сөз тіркесі оралады. Бұл сөздің астарында үлкен мән жатыр. Ол — біріншіден, Қасым ханның өмірі, хандық билігі, сол жылдардағы Мауреннахрдағы шайбанилер әулетімен, Моғолстандағы шағатайлар әулетімен жүргізген саясаттың, қарым-қатынастың нәтижесі; екіншіден, Қазақ хандығын күшейтудегі, қазақ мемлекеттілігін нығайтудағы сіңірген еңбегіне халықтың берген бағасы; үшіншіден, қазақ халқының этникалық, ұлттық аумағын қалыптастыру жолындағы атқарған жұмыстарының жемісі; төртіншіден, мемлекетті басқару ісіндегі ұрпақтарға қалдырған өнеге жолы. Міне, осындай ірі тарихи тұлғаның қазақ тарихындағы алатын орнын ескере отырып, Қасым ханның Қазақ хандығын нығайтудағы ролін, Қасым ханның кім екендігін, қазақ халқының тарихи санасында қандай істерімен қалғандығын көрсету мақсатында осы мақаланы арнағалы отырмын.

Ортағасырлық кейбір дерек мәліметтері жазылған қазіргі тарихи зерттеулерде Қасым ханның Жошының қай ұлынан тарайтындығы жөнінде екі түрлі көзқарас бар. Бірінші көзқарас бойынша, қазақ хандары Жошының үлкен ұлы Орда Еженнен тарайды, ал екінші пікірдегілер қазақ хандарын Жошының ең кенже ұлы — Тұқай Темірден өрбітеді. «Тұқайтемірлік» пікірді қостаушылардың сүйенетіні — XVI және XVII ғасырларда жазылған «Тауарих-и гузида-йи нусрат наме» мен Әбілғазының «Түрік шежіресіндегі» мәліметтер. Осы жолдардың авторы бұл жөнінде «тұқайтемірлік» пікірді сынап, дерек мәліметтеріндегі қателердің жіберілу себептері туралы өз дәлелдемелерін басқа бір ғылыми жұмыстарында айтқан болатын.

«Ордаежендік» пікірді ұстанушылар, негізінен, XIV және XV ғасырдың басында жазылған Рашид-ад Диннің «Жамиғ ат-тауарихы» мен атышулы «Ескендірдің анонимі» атты деректеріне сүйенеді. Біз де осы пікірді қостай отырып, Қасым ханның шежіресін былайша өрбітеміз: Шыңғыс хан — Жошы — Орда Ежен — Сартақтай — Қоныша — Сасы Бұқа — Шымтай — Орыс хан — Құйыршық хан — Барак хан және Жәнібек хан¹.

Қасым хан — Жәнібек ханның тоғыз ұлының бірі. Оның ішінде Қасым мен Қамбар бір анадан, Жаған бикеден туылған. Дулатидың «Тарихи-Рашиди» атты еңбегінде Қасым ханның қай жылы дүниеге келгенін анықтайтын жанама мәлімет бар. Онда автор 1513 жылы шағатайлық Сұлтан Сайд ханның Шу бойындағы Қасым хан Ордасына келгені жөнінде жаза келіп, «бұл кезде Қасым ханның жасы алпыстан асып, жетпіске жақындап қалған болатын» деп баяндайды. Осыған сүйене отырып, 1513 жылы Қасым ханның жасы 67-68-дерде десек, онда ол 1445-46 жылдарда дүниеге келген болып шығады. Ал ортағасырлардағы Қазақстан тарихының белгілі зерттеушісі Т.И.Сұлтанов Қасым ханды 1445 жылы шамасында дүниеге келген деп есептейді. Осы жылды негізге алып, өткен 2010 жылы Қасым ханға 565 жыл толған дейміз².

Ендігі мәселе Қасым хан тұсындағы Қазақ хандығының Сырдарияның орта ағысы бойындағы қалалар мен далаларды қайтару үшін Мауреннахр билеушілерімен жүргізген күресі жатады. Бұл күрес негізінен 1470 жылдардың ортасынан 1598 жылға дейін созылады. Бір ғасырдан астам уақытқа созылған күрестің бірнеше кезеңі бар. Алғашқы кезең — 1470-1520 жылдар аралығында өтті. Міне, осы алғашқы кезеңде Қасым хан өзін ірі қолбасшы әрі ірі мемлекет басшысы ретінде көрсетіп, замандастарының жазбаларында ұлы тұлға түрінде көрініс табады. 1470 жылдардың бас кезінде Жәнібек ханнан кейін хандық билік Бұрындық ханның қолына өтеді. Бұрындық хан тұсында Қасым сұлтандық дәрежеде болып, бүкіл қазақ әскерінің қолбасшысы міндетін атқарады.

Қазақ хандығының күшеюі 1470 жылдардың ортасынан басталады. Сыр бойы үшін күрестің басталуына Әбілқайыр ханның немересі Мұхаммед Шайбани ханның 1470 жылдардың ортасында осы аймаққа келіп бекінуі түрткі болады. Қазақ хандығы бұған наразылық білдіріп, қыс мезгіліне қарамас-тан, Сығанақ пен Сауран төңірегіндегі шайбанилықтарға соққы береді. Қасым сұлтан басшылық еткен қазақ әскерлері осы қалалар маңында шайбанилықтарды талқандап, оларды қашуға мәжбүр етеді. Бұл

шайқаста Қасым ханның бауырлары: Махмұт, Жиренше, Қамбар сұлтандар бастаған жасақтар ерлігімен көзге түседі. Мұхаммед Шайбани хан болса өзінің атақты сұлтаны мен баһадүрінен айырылады. Алғашқы кезеңнің ұрыстары Қазақ хандығы үшін үлкен жеңіспен аяқталады. Сыр өңірінен қарсылас жау қуылады және аймақтың солтүстік және солтүстік батысындағы Созақ, Сауран және Сығанақ аймақтары Қазақ хандығының құрамына өтеді.

Кезінде Ақсақ Темірге арқа сүйеп Ақ Ордаға қарсы күрескен Тоқтамыс хан секілді Мұхаммед Шайбани хан да Мауреннахрдағы Ақсақ Темір ұрпақтарынан әскери жәрдем алып, Қазақ хандығына XV ғасырдың соңғы ширегінде бірнеше рет соғыстар жүргізеді. Оның алғашқы жорығы сәтсіздікке ұшырағаннан кейін, аздаған уақыттан соң екінші жорыққа дайындалады.

Шайбани ханның екінші рет Сыр өңіріне келуі 1480 жылдарда болды. Бұл жолы да Қазақ хандығы оған тойтарыс береді және Сыр өңірінің қалған бөліктеріне ықпалын күшейте түседі. Бұл жолғы күресте Қасым мен оның туған інілері қазақ әскерін бастап, қарсыласын тағы да талқандайды.

Күрестің үшінші кезеңі XV ғасырдың 90-шы жылдарының екінші жартысында өтті. Бұл Қазақ хандығы үшін ауыр болады. Күреске Мауреннахр билеушілерімен қатар Моғолстан ханы Сұлтан Махмұт хан да араласып, Мұхаммед Шайбани ханға әскери көмек береді. Екіншіден, Қазақ хандығының Сыр өңірін толығымен қайтарудың соңғы кезеңінде билеуші топтар арасында қайшылық туып, екі топ пайда болады. Біріне — Бұрындық хан, ал екіншісіне — Қасым және Жәнібек ханның өзге ұлдары басшылық етеді. Жәнібек хан ұлдарының Сыр өңірінде жаңа ұлыстарды иеленуіне, сол себепті олардың күшейе бастауына байланысты қайшылық туындады. Болашақта өз билігіне қауіп төнетінін сезген Бұрындық енді Жәнібек хан ұлдарын әлсірету мақсатымен кешегі жауы Мұхаммед Шайбани ханмен жақындаса бастайды. Шайбанилық сұлтанның Сыр өңірінде бекінуіне, бірнеше қаланы иеленуіне рұқсат етіледі. Бұрындықтың бұл әрекеті Қасым хан тобының Сыр бойын толық иеленуіне мүмкіндік бергізбеуге және қажет болса, кешегі жаумен Жәнібек хан ұлдарына қарсы одақтасуға жасаған бағыты болды. Қасым сұлтан тұйықтан шығудың жолын табады. Ол енді Бұрындық пен Шайбани хан одағына қарсы моғол ханымен одақ құрып, қарсы шабуылға әзірленеді.

Сөйтіп, 1496 жылы Сыр өңірі үшін күрестің алғашқы дәуірі аяқталып, Қазақ хандығы Қасым және оның жақтаушылары арқасында Сыр өңірінің солтүстік бөлігін иемденеді. Егер XV ғасырдың 70-80-ші жылдары Қасым үнемі Бұрындық ханның жанында жүріп, «оған бағынып, бұйрықтарын орындап жүрсе», сол ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап, одан іргесін аулақ сала бастайды. Қалыптасқан саяси жағдай Бұрындық пен Қасым арасын күннен-күнге салқындата түседі³.

XV ғасырдың соңғы жылдарында Қасымның әскери қолбасшылық қасиетімен қатар, мемлекет қайраткері, шебер дипломат ретіндегі қырлары айқындала түседі. Бұған Қасымның жеке бастың мүддесінен гөрі мемлекеттілік мүддесін артық қоюы және осы соңғы мүддеге сай іс-әрекет жасап, шешім қабылдауы, оны жүзеге асыруы дәлел бола алады. Қасым ханның қазақ халқы алдында, қазақ мемлекеттілігін нығайтуда сіңірген еңбектерінің бірі — XV ғасыр соңында Сыр өңірінің біртіндеп қазақ халқының этникалық аумағына енгізе бастауы болды. Ал XVI ғасыр басындағы ханның аса бір рөлі қазақ жеріне басқыншы болып келген Мұхаммед Шайбани хан әскерін тас-талқан етіп жеңуден айқын көрінді. 1496 жылы Бұрындық ханмен одақтасу арқылы Сыр өңірінің бір шетіне табан тіреген Шайбани хан Мауреннахрдағы саяси бытыраңқылықты ұтымды пайдалана отырып, 1500 жылы Самарқан тағын бір-бірімен үздіксіз күресіп жатқан Темір әулетінің өкілдерінен тартып алады. Ол 1500-1504 жылдары Орта Азияның бірталай аймақтарын бағындырып, қуатты мемлекет құрады. Бірақ солтүстікте Қазақ хандығының болуы оған үнемі қауіп төндіріп отырғандай көрінеді. Сондықтан да Шайбани хан XVI ғасырдың басында Қазақ хандығын өзіне бағындыруды басты мақсат етіп қояды.

Ширек ғасырға созылған Сыр бойы үшін күресте Қасым хан және Жәнібек ханның басқа да ұлдары Сығанақ, Сауран, Отырар, Сайрам түбінде бірнеше рет Шайбани хан әскерін тас-талқан етіп жеңеді. XV ғасырдың 90 жылдары жасалған бейбіт келісім бойынша Қазақ хандығына Сығанақ пен Сауран өтеді. Бұл қалаларда Жәнібек хан ұлдары билік жүргізеді. XV ғасыр басында Мауреннахрды бағындырып, үлкен күшке ие болған Мұхаммед Шайбани хан 1506–10 жылдары үздіксіз төрт рет қазақтарға жорық ұйымдастырады. Бұрындық хан Шайбани ханның алғашқы үш жорығына тойтарыс ұйымдастыра алмайды. Оның беделі төмендейді. Ал жазба деректерде «бұл кезде Қасым хандық билікте болмаса да, оның беделі ханнан күшті болды» және «өзін дербес ұстау үшін Бұрындық ханнан алыста көшіп-қонып жүрді» делінеді. 1510 жылы Шайбани ханның соңғы, төртінші жорығы Ұлытау өңіріндегі Қасым ханның ұлысына бағытталады. Қасым хан әскері Шайбани хан әскерін тас-талқан етеді де, жауды Сыр бойынан қуып шығады. Осы жеңістен соң, ешкім де Бұрындық хан туралы ойламай, Қасым хан билігін мойындайды. Бұрындық болса Самарқан жаққа кетуге мәжбүр болады. 1511-13 жылдары Қасым хан Шайбанилар ісімен айналысады. 1512-13 жылдары ерте көктемде Қараталдағы Қасым ханға Сайрам қаласының әкімі Қаттабектен адам келіп, Қасым хан билігін алуын сұрайды. Қасым хан Қаттабектің

ұсынысын қабыл алып, ол жаққа бір әмірін жібереді де, өзі Тараз жаққа бағыт ұстайды. Қаттабектің ұсынысымен Қасым хан Ташкентке жорық жасайды. Бірақ жорық сәтсіз болып, Қасым хан Сайрам маңына қайта оралады. 1513 жылы жазында Шу бойындағы Қасым хан Ордасына Әндіжаннан моғол ханы Сұлтан Сайд хан елшілікпен келеді. Оның мақсаты — Ташкенттегі Сүйініш ханға, жалпы Мауераннахрдағы шайбанилар әулетіне қарсы бірігіп күрес ұйымдастыру еді. Қасым хан бұл ұсынысқа дипломат жолмен жауап береді. Сұлтан Сайд хан мақсатына жетпесе де, Қасым ханның көрсеткен құрметіне өте риза боп қайтады. 1517-21 жылдары Қасым хан Қазақ хандығының батысында белсенді саясат жүргізеді. Ноғайлардың бір бөлігі қазақтарға қосылып, шекара Еділге дейін жетеді. Орыс деректері бойынша Қасым хан 1521 жылы қыста қайтыс болады. Денесі Сарайшықта жерленеді. Қасым хан тұсында қазақ әскерінің саны 200 мың, халқының саны 1 млн-ға жетеді. Шекара батыста — Еділге, оңтүстікте Ташкентке дейінгі жерлерді қамтыды. Қасым хан өз тұсында берік және адал хандардың бірі болды⁴.

Қасым хан өзі билік жүргізген жылдары қазақ қоғамындағы құқық-нормаларды реттеу мақсатымен алғашқы қазақ заңы — «Қасқа жолды» жарыққа шығарды. Бұл заң қазақ арасында бұрыннан қалыптасқан әдеп-ғұрып ережелері негізінде жасалды. Заң сол кезде мұсылман елдерінде жаппай қолданылып жүрген ислам дінінің (шариғат) заңынан өзгеше, көшпелі қазақ өміріне үйлесімді байырғы заң болды. Билердің кеңесінде көппен ақылдасып, «Жарғы ережелеріне («ақсақалдар ережесі», «ата-баба жолы», «жөн-жосықтар») мәнді өзгерістер енгізеді. Халық бұқарасы Қасым ханның ежелден қалыптасқан билер заңы — жарғыны жаңадан көтергенін ұнатып, оны «Қасымның қасқа жолы» деп атап кеткен.

Бұрынғы заң-қағидаларға енгізген ережелері мынау:

1. Мүлік заңы (мал-мүлік, жер-су, қоныс дауларын шешу ережелері).
2. Қылмыс заңы (кісі өлімі, ел шабу, мал ұрлау, ұрлық т.б. қолданылатын жазалар).
3. Әскери заң (қосын құру, аламан міндеті, қара қазан, тұлпар ат, ердің құны т. б.).
4. Елшілік жоралары (шешендік, әдептілік, халықаралық қатынастардағы сыпайылық, сөйлеу мәнері).
5. Жұртшылық заңы (шүлен тарту, ас-той, мерекелер мен жиындардағы ережелер, жылу, асар т. б.).

Сөйтіп Қасым хан ел басқару ісін бір жүйеге келтірген алғашқы заң жинағын дүниеге әкелді⁵.

Қорыта айтқанда, XVI ғасырдың бірінші ширегінде қазақ атын жер жүзіне жеткізген Қасым хан есімі қазақ халқының тарихи санасында мәңгі орын алып, жарты мың жылдан аса сақталып келе жатыр. Қасым ханның қазақ билеушілерінің болашақ өкілдеріне қалдырған өнеге жолы — елдің саяси бірлігін сақтауы мен мемлекеттіліктің ең басты көрсеткіші хандық билікті нығайтуы, оны мойындатуы еді. Қасым ханның өмірі мен қазақ тарихында алатын орны, міне, осындай.

¹ Аманжолов К. Р. Қазақстан тарихының дәрістер курсы. 1-кітап. — Алматы, 2004.

² Султанов Т. И. Кочевые племена Приаралья в XV-XVII вв. — М., 1982.

³ Қазақстан тарихы / Редакциясын басқарған т. ғ. д., профессор Қ. С. Қаражан. — Алматы, 2009.

⁴ Мусин Ч. Қазақстан тарихы: Оқулық, 4-ші басылым. — Алматы, 2008.

⁵ Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін: Очерк. Авторлар ұжымы. — Алматы, 1994.

Резюме

В данной статье рассматривается борьба Касым-хана за укрепление Казахского государства и его достижения во внутренней и внешней политике.

Resume

In the given article are considered the struggle of Khasimkhan for the fortification of Kazakh state and achievement in internal and external politic.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Абеуов Е. Т., Бисекенов Б. У.</i> О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ЛИЦЕНЗИОННО-РАЗРЕШИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД.....	3
<i>Абеуов Е. Т., Ережепов А. У.</i> О ПРИЧИНАХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ.....	5
<i>Т. З. Аймаганбетов</i> БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП МӘЛІМЕТТЕРІНДЕ ҚЫЛМЫС ТУРАЛЫ АҚПАРАТТЫҢ ПАЙДА БОЛУ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ.....	9
<i>Аманжолова Б. А., Алтыбаев Е.</i> ОТЛИЧИЕ НЕЗАКОННОГО УЧАСТИЯ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТ СМЕЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....	11
<i>Амангельдиев Д. А.</i> МЕЛКОЕ ХИЩЕНИЕ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА ПО АДМИНИСТРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	14
<i>С. А. Асатаев</i> ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ.....	16
<i>Асатаев С. А., Баймуханов Е. М.</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СРС ПО ДИСЦИПЛИНАМ КАФЕДРЫ ООД: «СОЦИОЛОГИЯ», «ПОЛИТОЛОГИЯ», «ЭКОЛОГИЯ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ».....	18
<i>Абдикамалова И. К.</i> ПРЕВЫШЕНИЕ ВЛАСТИ ИЛИ ДОЛЖНОСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ, СОВЕРШЕННОЕ СОТРУДНИКАМИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ (УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА).....	20
<i>Абиров О. Т.</i> ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С НИМ.....	22
<i>Д. Б. Алиева</i> ҰЙЫМДАРҒА САЛЫНАТЫН САЛЫҚТАРДЫ ТӨЛЕУДЕН ЖАЛТАРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	25
<i>Әбілқас П. Қ.</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ НЕНАДЛЕЖАЩЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ МЕДИЦИНСКИМИ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИМИ РАБОТНИКАМИ.....	27
<i>Байжанова Г. К., Муканов Д. Ж., Прокопова А. А.</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЕДОМСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	29
<i>Е. М. Баймуханов</i> ТЫҢДАУШЫЛАРҒА ЛОГИКА ПӘНІ МЕН ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ӨЗІНДІК ДАЙЫНДЫҚ ӨТКІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	32
<i>Бачурин С. Н.</i> КРАТКИЙ ОБЗОР ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ПЕРИОД С 2011 ПО ЯНВАРЬ 2013 Г.	35
<i>А. С. Байғараев</i> АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУДЕ АҚШАЛАЙ ЖАЗАНЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	39
<i>Баймуханова А. М.</i> СУБЪЕКТИВНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА АДАПТАЦИЮ ВЫПУСКНИКА ВУЗА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	41
<i>Бубербаев Н. Д.</i> О ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОМ ИЗУЧЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ.....	44
<i>Длимов А.</i> ПОНЯТИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ.....	46

Б. С. Доданов ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДЕН ТЫС ОРНАЛАСҚАН ОБЪЕКТІЛЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДІ ҚАРАУДАН ЕРЕКШЕЛІГІ.....	48
Еленюк А. Г., Каракойшинов Ж. А. ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ СТОРОНЫ ФИКСАЦИИ ИНФОРМАЦИИ О ХОДЕ И РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ.....	52
Ермекова З. Д. СТЕПЕНЬ ВИНЫ КАК УРОВЕНЬ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ВИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	54
Жұпышев О. А. ПОНЯТИЕ «ПРИМИРЕНИЕ» В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ.....	56
Зеленко В. ПРИЗНАКИ ПОНЯТИЯ «ЗАХВАТ ЗАЛОЖНИКА»	58
Е. М. Исмурзин ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚПЕН КҮРЕСУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ІЗДЕУ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК	61
Б. Е. Колумбаев, М. М. Шуматова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КЕҢІСТІГІНДЕ БІРЕГЕЙЛІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	64
Д. Е. Копежанова ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫС МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ДАМУМЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	67
Кулумбетова Л. Ш. МЕТОДИКА РАСЧЕТА НАГРУЗКИ НА СОТРУДНИКОВ СТРОЕВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПАТРУЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ.....	69
А. Қ. Қалиев, Б. Қ. Сәрсекей АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУ БАРЫСЫНДА ЗИЯННЫҢ ОРНЫН ТОЛТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	72
Меллятов А. А. УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТОВАРНОГО ЗНАКА.....	76
Б. Ф. Нұрмағамбетов ТЫҢДАУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	79
Ноғайбаева А. С., Тяжина А. О. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ УПРОЩЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВ	81
Т. Н. Сүлейменов, Н. Н. Сүлейменов ТЕРГЕУ ТОБЫНДА ТЕРГЕУШІНІҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ	83
Саменова З. Б. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ОБВИНЯЕМОГО НА ЗАЩИТУ.....	86
Сейдалин Д. ИСТОРИЯ МОШЕННИЧЕСТВА	89
Сейтжанова Н. К. АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕГО МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА	92
Тессман С. А., Шайкенова Д. Т. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВЕДОМСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	95
С. С. Түсіпбеков АНГЛИЯНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУІНДЕГІ БІРҚАТАР ЕРЕКШЕЛІКТЕР	97
Ташенов К. Н. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	99

Токубаев К. З.

ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ЗАРУБЕЖНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ102

М. Е. Уалиев

ҚАСЫМ ХАННЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫН НЫҒАЙТУДАҒЫ РОЛІ105

Условия публикации

в журнале «Хабаршы-Вестник Карагадинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова»

Издается 4 раза в год. Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с соблюдением следующих **требований**:

- 1) УДК;
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание;
- 3) аннотация на языке работы;
- 4) ключевые слова (10-12);
- 5) текст в редакторе Word, шрифт Times New Roman, кегль 14;
- 6) количество страниц — до 6 (формат А4);
- 7) интервал — полуторный (1,5);
- 8) абзацный отступ — 1,25;
- 9) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 10) название статьи — по центру прописными буквами;
- 11) сноски автоматические в конце текста;
- 12) резюме на казахском (русском) языке;
- 13) резюме на английском языке.

К работе прилагаются рецензия и выписка из протокола заседания кафедры, на котором обсуждалась статья.

За точность приведенных в статье фактических данных, цитат, источников отвечает автор.

Материалы, не соответствующие требованиям,
редакцией не рассматриваются и не публикуются.

Редколлегия оставляет за собой право отбора
предлагаемых для опубликования материалов.

Адрес редакции: 100021, г. Караганда, ул.Ермекова, 124,
Карагадинская академия МВД РК им.Б.Бейсенова, отдел организации научно-
исследовательской и редакционно-издательской работы (каб. 803)

E-mail: oniirir@mail.ru
факс: 8(721-2) 30-33-92,
тел. 8 (721-2) 30-34-12